

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

II. évfolyam, 4. szám

Volume II., Issue 4.

2002. október – december / October - December 2002

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, please send an email to the following address:

mikes_int@federatio.org

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2002, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	4
Dear Reader,.....	5
Olvasók fóruma / Readers' Forum	6
Szerzőink / Our authors.....	8
Szerkesztőség / Editors	9
HORVÁTH, László : A Kadarka magyarországi története.....	10
History of Kadarka in Hungary	13
HERCZEGH, Géza : 1956-ról fél évszázad távlatából	14
On 1956 after Half of a Century.....	18
FARKAS, Flórián : Az elmaradt Marshall-segély árnyékában	19
In the Shade of the Cancelled Marshall Plan.....	36
NAGY, Péter : Az Európai Unió kibővítése: folyamatok, kilátások és utolsó lépések.....	37
Enlargement of the European Union: the Process, the Perspectives and the Last Steps	44
UNGVÁRI KISS, Erzsébet : A magyar nemzetiségi oktatás problémái Ukrajnában.....	45
Problems of the Hungarian Minority Education in Ukraine.....	57
KIBÉDI VARGA, Áron : Versek.....	58
FARKAS, Flórián : WORLD ECONOMIC OUTLOOK [2002/(2)]	59
VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ [2002/(2)]	66
ÍGY ÍRTUNK MI.....	67
MOLNÁR, József : AZ ÚJ LÁTÓHATÁR NEGYVENEDIK ÉVFOLYAMA ELÉ.....	67
SZEREDI, Pál : AZ ÚJ LÁTÓHATÁR ELSŐ NEGYVEN ÉVE	68
TÓTH, Miklós : NYUGATI MAGYAR KERESZTYÉNSÉG	76
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	77
Hollandiai Mikes Kelemen Kör : 43. Tanulmányi Napok – Sajtóközlemény.....	78
Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands : 43 rd Study Week – Press Release	79

Kedves Olvasó!

Mozgalmas időszakot hagytunk a hátunk mögött: többek között beindítottuk könyvkiadásunkat, s részt vettünk a Hollandiai Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napjain. Október szüreti hónap lévén, a hamvasi „*Végül is ketten maradnak, Isten és a bor*” gondolat szellemében, a Kadarka , illetve a magyar borászat múltjáról, jelenéről és jövőjéről írott előadás-cikkkel kezdjük egy éves születésnapjaink számunkat.

Augusztus 3-án beindítottuk könyvkiadásunkat a 'Bibliotheca Mikes International' keretében. Eddig négy kötetet adtunk ki:

- Málnási Bartók György: A Filozófia története (2 kötet)
- Farkas Flórián: Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company
- Málnási Bartók György: A filozófia lényege

Előkészületben: *Németh Pál: A keresztyén gondolkodás kezdetei – The Beginnings of Christian Thinking* című kétnyelvű kötete.

Az Országos Széchényi Könyvtár *Magyar Elektronikus Könyvtár* törzsgyűjteménye (<http://mek.iif.hu>) is tartalmazza azokat a könyveinket, amelyek a könyvtár gyűjtési profiljába beleillenek.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. augusztus 29. és szeptember 1. között Elspeet-ben, Hollandiában tartotta meg hagyományos évi Tanulmányi Napjait; az erről kiadott sajtóközleményt felvettük ebbe a számba.

Az elmúlt periódusban a holland Királyi Könyvtár (*Koninklijke Bibliotheek*) katalogizálta a 'Mikes International' folyóiratot, illetve a 'Bibliotheca Mikes International' kiadványait; jelen pillanatban az anyag csak a könyvtár belső hálózatán keresztül érhető el, de a rendszer teljeskörű kiépítése folyamatban van.

Előző számunkban a *Hollandiai Mikes Kelemen Kör*-t mutattuk be az 'ÍGY ÍRTUNK MI' rovatunkban. Jelen számunkban két nyugati magyar folyóiratot mutatunk be: a müncheni 'Új Látóhatár'-t és a hollandiai 'Jöjjetek'-et.

A Szerkesztőség

Hága, 2002. október 11.

Dear Reader,

In the past quarter we enjoyed a period full with activities: among others we launched our book publishing activity and participated at the Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands). October is vintage month; therefore we commence this first-year anniversary issue with an article about the past, present and future of the Kadarka grape and the Hungarian winemaking sector.

On the 3rd of August we launched our book publishing within the framework of 'Bibliotheca Mikes International'. Until now we published four volumes:

- MÁLNÁSI BARTÓK, György: A Filozófia története (The History of Philosophy - 2 volumes)
- FARKAS, Flórián: Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company
- MÁLNÁSI BARTÓK, György: A filozófia lényege (The Essence of Philosophy)

Soon we will publish: *NÉMETH, Pál: A keresztyén gondolkodás kezdetei – The Beginnings of Christian Thinking* (bilingual).

The National Széchényi Library's (Országos Széchényi Könyvtár) *Hungarian Electronic Library* (<http://mek.iif.hu>) contains those online books of 'Bibliotheca Mikes International' that fit into the collecting profile of the library.

The Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands) has organized its 43rd annual conference between August 29 and September 1, 2002, in Elspeet, the Netherlands. The issued press release is included.

During the last months the Dutch Royal Library (*Koninklijke Bibliotheek*) has cataloged the periodical 'Mikes International' and the online books of 'Bibliotheca Mikes International'. At present moment the catalog can only be queried through the internal network of the library but the development of a full-fledged online system is underway.

In the column 'ÍGY ÍRTUNK MI' (HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST) of the last issue we presented the *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands). In present issue we continue this practice by presenting the Munich-based 'Új Látóhatár' (New Horizon) and the Netherlands-based 'Jöjjetek' (Come) periodicals.

The Editors

The Hague, October 11, 2002

Olvasók fóruma / Readers' Forum

Tanulmányi Napok 2002

Az idén 43.-ik alkalomból megrendezett Mikes Tanulmányi Napok témája aktuális és mély elgondolkodásra készítő. Én mégis egy kicsit átalakítanám a kérdést: ismerjük-e egymást (Közép) Európában? Ezzel nem a szervezőket akarom korrigálni, csupán tovább viszem a gondolat fonalát és megosztanám Önökkel az én gondolati történéseimet ezzel kapcsolatban. Rögtön egy érdekes dolog jut eszembe ezzel kapcsolatban: a „meglátás” és a „megismerés” közötti különbség. Éspedig: ha még csak ott tartunk, hogy meglássuk egymást, akkor mikor érjük el azt, hogy ismerjük is egymást, megértjük egymást? (Felmerülhet a kérdés, hogy milyen mértékben kell ismernünk egymást, de ez már más téma). Ha csak egymás meglátásánál tartunk Európában, akkor igencsak annak az útnak az elején tartunk, amit a kölcsönös megismerésnek nevezünk. Mikor fogjuk végre ismerni is egymást, úgy, mint egy nagycsalád tagjai? Mert mindenki szorgalmasan azon fáradozik, hogy a politikailag és gazdaságilag ígéretesnek tartott partnerrel fonja szorosabbra a kapcsolatot. Persze az érdek ezt diktálja. De mégis, mégis kell lennie egy másfajta érdeknek is, amit nem a nemzeti önzés táplál, hanem az emberiség iránt érzett és megértett felelősségtudat. Ez a nemzetközi kapcsolatok világában is mondhatnánk forradalmian új keletű szél, ahol a tét már nem csak a külön individuum vagy a külön nemzeti állam jóléte, hanem az egész emberiségé. Mert a mai világ hihetetlenül közel sodorta egymáshoz az emberiség alkotó elemeit. Minden és mindenki karnyújtásnyira van. Olyan ez, mint a világegyetemben lüktető össze-és széthúzó erők: az emberiség kezd összehúzódni, kezd összemenni. Tehát egy belső energia kezd generálódni, amit nem lenne szabad magunk ellen fordítani.

Személyesen beszámolni egy olyan eseményről, mint amilyen a Mikes Tanulmányi Napok (a továbbiakban: TN) nem egyszerű dolog. Mert olyan sok hozzáfűződő gondolatom van. Én először vettem részt rajta. Hozzáfűzöm: nagy örömmel! Már tavaly is eljutott hozzám az információ a Mikes TN-ről Internet útján, de akkor azt mondtam magamnak: „Ugyan már, hol van Hollandia! Olyan messzire én úgy sem tudok elmenni!” Hozzá kell fűznöm, hogy akkor még a szófiai egyetem hallgatója voltam és kis ösztöndíjam mellett álmodni sem mertem egy ilyen nagy volumenű utazásról. Ezért csak tudomást vettem róla és részemről a dolog ezzel le is zárult. Engem 3 éve foglalkoztat a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek kérdése és a szórványban élő magyarok élete. Folyamatosan tárult ki elém az anyaország és az elszakadt nemzetrészek illetve a diaszpóra közötti kapcsolat rejtelmes összefonottsága és bonyolultsága, sokarcúsága. Megragadtam minden alkalmat, hogy minél többet tudjak meg a magyarokról világszerte. Így jutottam el az Internet által nyújtotta nagyszerű lehetőséghez is, hogy minél több információhoz férhessek. És eljött a pillanat, amikor tagja lettem a Mikes levelező listájának is! A sztori már közeledik végkifejletéhez, írásom tényleges témájához: a beszámolóhoz. Igen izgalmas kalandnak indult az egész! Először is nekibátorodtam és segítséget kértem utazásom megvalósításához. Ezt is tanulni kell. Szerencsére megértő társakra találtam anyagi problémám megoldásában, ezért most megragadom az alkalmat és őszinte köszönetet szeretnék mondani az egész Mikes Kelemen Kör-nek! Az utazásom úgy lett megoldva, hogy betársulhattam egy kocsi negyedik utasként, mely Pestről indult a TN-ra. Ott voltam egyedüli nőként a három ismeretlen férfi társaságában és előttünk az 1400 km-es távolság (ennyi a távolság Budapest és Elspeet, a TN helyszíne között). Ismerkedésre volt idő bőven! Le a kalappal a két sofőr előtt, a távot 12 óra alatt tettük meg nekik köszönhetően, a forgalmi dugókat leszámítva, na és persze nem részletezve a „hogyan”-t! Amint megérkeztünk rögtön fogadott minket az a kedves Tánczos Ottó, akiről később kiderült, hogy ő ismeri a legtöbb szép magyar nótát... A TN helyszínét, a Mennorode Konferenciaközpontot, szerintem igen szerencsésen választották meg a szervezők. A tanácskozássra alkalmas termék, az épület komplexumot körülölelő zöld rengeteg és a nyüzsgő civilizációtól való ideiglenes elszigeteltség, mind hozzájárultak a TN alkotó szellemiségének kibontakozásához.

Bevallom őszintén, hogy az elején, nem is ismertem mást Csanády Ágnes személyén - az egyik kedves szervező - kívül. De ez nem sokáig tartott. Hamar sok ismerősre tettem szert. Számomra igen nagy megtiszteltetés volt, hogy a nyugati-emigráció és a Kárpát-medence jeles magyar képviselőivel együtt vehettem részt az előadásokon, megbeszéléseken. Eddig csak olvastam ilyen fórumokról, most pedig részese voltam. Nagy különbség. Hál Istennek, nem éreztem feszélyezetten magam amiatt, hogy ilyen tiszteletreméltó személyiségekkel vagyok együtt, én meg csak most kezdem bontogatni szárnyaimat mind hivatásos mind magán életemben. Természetemnél fogva inkább szemlélődő típus vagyok és nincs is tapasztalatom a tipikus „fórum” rendezvénykehez, ahol hozzá lehet szólni a témához fűződően, lehet kérdezni, és meg lehet vitatni a dolgokat. Ezért igazi kihívás volt számomra az, amikor hozzászólhattam a „Kossuth a közép-európai népek jövőjéről” előadáshoz. Mielőtt kimentem volna a TN-re, komolyan készültem „küldetésemre”: bemutatni és képviselni a Bulgáriában élő magyarokat, annak ellenére, hogy már nem élek ott. Egy kedves tudós ismerősömet – aki a magyar-bolgár kapcsolatok nagy kutatója - fel is kerestem ama célból, hogy készítsen fel a „küldetésemre”. Két „mágánleckét” vettem nála. Az eredmény az volt, hogy amikor kimentem a TN-re egy komoly kis tanulmány volt a bőröndöm zsebében a Bulgáriában élő magyarokról, amit „kiküldetésem” alatt saját

---

használatú útmutatóként használtam. Amikor lehetőségem és bátorságom volt, belefűztem az éppen akkor aktuális témába az én mondanivalómat is vagyis üzenetemet, mert egyelőre ott tartok, hogy „csak” hírét viszem Bulgáriában élő magyaroknak és a magyar vonatkozású dolgoknak. Az előadások színvonalasak voltak, volt közülük egy pár, mely kirítt egzotikus érdekességével és nagyon pontos aktualitásával. Ilyen volt például az iszlám vallással kapcsolatos előadássorozat, ahol érezni lehetett a kuriózumnak számító információáradat hatására őszinte érdeklődést. Továbbá kiemelkedően érdekesek voltak számomra „A kisebbségi kultúrák törésvonalai Közép-Európában” és a „Magyarság-kép a románoknál” című előadások. Talán ha lehet megjegyezni és legyen ez egyben búcsúszavam is: „Minden nagyon jó volt, csak túl rövid volt!” Mert kell idő az ismerkedésre...és nem csak a „megnézem”-re!

Köszönöm figyelmüket! Minden jót kíván Önöknek Tavasz Patricia!

Szerzőink / Our authors**FARKAS, Flórián**

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

HERCZEGH, Géza

A pécsi ‘Janus Pannonius Tudományegyetem’ ny. professzora. A Magyar Alkotmánybíróság volt tagja. A Hágai Nemzetközi Bíróság tagja.

Emeritus professor at the ‘Janus Pannonius Tudományegyetem’ in Pécs, Hungary. Former member of the Constitutional Court of the Hungarian Republic. Member of the International Court of Justice in The Hague, Holland.

HORVÁTH, László

A Kecskeméti Kertészeti Főiskolán frissen végzett borász kertészmérnök. A hollandiai Kódsi Gergely családi kertészetében való gyakornokoskodása alatt tartott két előadást a Hollandiai Mikes Kelemen Körben a magyar szőlőtermesztésről, amelyhez szakdolgozata nyújtott alapot.

Fresh graduate of the Horticultural College of Kecskemét (Hungary). During his traineeship at the farm of Mr. Gergely Kódsi he gave two lectures to the audience of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands) on the Hungarian winemaking sector based on his Dissertation.

KIBÉDI VARGA, Áron

1948 óta él Hollandiában. Az amszterdami Vrije Universiteit francia irodalom, és összehasonlító művészetelmélet emeritusz professzora. A Holland Királyi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Living in the Netherlands since 1948. Emeritus Professor of French literature and comparative art theory at the ‘Vrije Universiteit’ of Amsterdam. Member of the Dutch Royal Academy of Sciences and the Hungarian Academy of Sciences.

NAGY, Péter

Biológiai tanulmányai után a Leideni Egyetemen (Hollandia) jogot végzett. Bruges-ben (Belgium) az Európa Kollégiumban postgraduate tanulmányokat folytatott. A holland Földművelésügyi Minisztériumban végzett munkája után 1987-től kezdve Brüsszelben az Európa Bizottság keretében dolgozik.

Studied biology then law at the University of Leiden (Holland). He continued his studies as a postgraduate student at the Europe College in Bruges (Belgium). Worked at the Dutch Ministry of Agriculture and since 1987 he is with the European Commission in Brussels.

UNGVÁRI KISS, Erzsébet

Ungváron született, Magyarországon él. Ízig-vérig közép-európai ember. A Kárpátok Eurorégió országainak – Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Ukrajna – nyelvpolitikájával foglalkozik.

Born in Ungvár (Ukraine) as a member of the Hungarian minority; living in Hungary. She is a very Central-European person. Specializes on the language policies of the countries in the Euro-region: Hungary, Poland, Rumania, Slovakia, and Ukraine.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

HORVÁTH, László : A Kadarka magyarországi története¹

Bevezető: A borról nekem a **KAPCSOLAT** szó jut eszembe, mely összefog minket, közvetít nekünk ember és természet, ember és ember között. A bor és a szőlő történelmünk, kultúránk, tájaink szerves része. Legendáink, népdalaink, költőink által megénekelte verseink teszik még erősebbé a kapcsolatot a bor és a magyar ember között. Dolgozatomban egy sok szempontból különleges, egykoron rendkívül nagy felületen termesztett, a Szekszárdi majd az Egrei Bikavér alapjául hosszú időn át szolgáló fajta történetéről írok. Majd röviden - a teljesség igénye nélkül - szeretném megismertetni veletek a magyar szőlő- és borágazat jelenét, legfőbb problémáit, lehetőségeit.

Kialakulása, útja és terjedése a Kárpát-medencében

A fajta keletkezési centrumát illetően különböző nézeteket vallanak a szerzők. Rapaics kis-ázsiai eredetűnek tartja, míg Németh M. szerint az albániai Shkodëri tó környékéről származik a Kadarka. A Kadarka Kárpát-medencébe kerülésének időpontjáról, irányáról, terjedéséről eltérnek a vélemények, viszont a különböző nézeteket képviselők is megegyeznek abban, hogy a Magyar Királyság területére érkező különböző dél-szláv, elsősorban rác (szerb) népeknek köszönhető a fajta behozatala és ezzel vörösborkultúránk kezdete.

„Ahol a rác megjelent, a Kadarka megterem.” (Sutányi).

A szerbek betelepülése a történelmi Magyarországra már a kora Árpád-korban elkezdődött, viszont igazi lendületet az 1386-os Nikápolyi csata után vett. Innentől kezdve a rác (szerb) betelepülést három, jól elkülöníthető szakaszra osztjuk:

1. török elől menekülő: a Kadarka meghonosodás fontosabb szakaszai
2. törökökkel együtt jövő
3. török után betelepített: a Kadarka elterjedésének fontos szakasza

Terjedésének egyik feltételezhető útvonala Arad-ménestől az ország belseje felé mutat, a török és az őket kísérő rác martalócok és családjai közvetítésével. Továbbá a Kadarka szőlő elterjedési határai gyakorlatilag megegyeznek a Török Hódoltság területével. Kozma P. szerint a Kadarka terjedésének közbülső állomásai a következők:

Szerémség - Villány - Pécs - Szekszárd - Tétény - Buda – Pest - Szentendre - Gyöngyös - Eger

A Kadarka pontos terjedési útvonalát ugyan nem ismerjük, viszont az megállapítható, hogy a fontosabb szerb kolóniák, és így a vörösborkultúra a Duna vonalán (Tolna, Tiszaföldvár, Ráckeve, Buda [Tabán], Pest, Vác, Szentendre) terjedt (Csoma Zs.).

Vörösborkultúránk és a Kadarka kapcsolata

Bizonyos feljegyzések szerint Mátyás király idejében már fellelhető volt az országban vörösborkultúra, és vörösborkultúrát is termesztettek néhol, de ez feltehetőleg Corvin Mátyás nemzetközi (nyugat-európai) kapcsolatainak volt köszönhető, felhasználása és fogyasztása a királyi udvarra korlátozódott csupán. Megállapítható, hogy a XV. századtól betelepülő rácok nevéhez fűződik a Kadarka és a balkáni nyílt erjesztésű vörösborkultúra széleskörű elterjedése (Kozma P., Csoma Zs.). Andrásfalvy Bertalan kutatásaiból ismerjük ennek sajátosságait: a kopasz fejre metszést, a karó nélküli termesztést, a kácit vagyis a felfelé szűkülő szájú dongás hordók használatát a törökly összegyűjtésére és kiforrálására, a töröklykalap alatti nyílt erjesztést, a hordók mellőzését, a fűszeres-ízes borok kedveltségét, pl. Rác-ürmös.

Andrásfalvy Bertalan szerint (Égető M. kiegészítésével): a balkáni eredetű vörösborkultúra a XVI. századot megelőzően és a XVII. század folyamán feljőve, különböző mértékben vegyült a Kárpát-medence területén korábban kialakult és tájanként különböző színezetű fehérbor-kultúrával. A Kadarka és a balkáni vörösborkultúra sehol nem vált egyeduralgoddá, viszont előnyös mozzanatai ötvöződtek, az itt megtalálható fehérbor készítési technológiákkal. A töröklyön erjesztés technológiájának megismerése, magasabb csersavtartalmú könnyebben eltartható borokat eredményezett, ami különösen fontos volt elsősorban az Alföld sajátos ökológiai környezetéből adódó közismert bortárolási nehézsége miatt.

¹ A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. március 10., a vianeni *Magyar Otthonban* megtartott évközi összejövetelén elhangzott előadás írásos változata. Az előadás után a rotterdami *TOMO VINO* borkereskedés tartott borkóstolót [Máthé Tamás, GSM +31-(0)6 22973125; Pannekoekstraat 38A, 3011 LH Rotterdam; tpmath@chello.nl].

A török kiűzését követően az abszolutisztikusan uralkodó osztrák császárok, illetve a bécsi udvar gazdaságpolitikája, ezen belül vámpolitikája súlyosan visszavetette a magyar szőlőtermesztés és borászat fejlődését. A külföldi értékesítést gyakorlatilag lehetetlenné tette az ültetvények leromlott állapota és a korszerűtlen borkezelési eljárások miatti minőségromlás. A XVIII. századtól Szekszárd, Villány és Buda térségébe betelepített németajkúak által meghonosított technológiáknak jelentős, máig ható szerepe volt.

„... A korábbi balkáni vörösorkultúra területére, az egykori délszláv, szerb telepesek helyére költöző németek kevert technológiával a fehérbor feldolgozásához közelítő, nyugat-európai hatású, zárt erjesztésű vörösbort készítettek...” (Csoma Zs.).

Az új technológiák eredményeként és olyan nagyságok, mint Liszt Ferenc (mai szóval élve önként vállalt marketing) „munkájaként” a Szekszárdi Kadarka páratlan hírnévre tett szert. A legenda szerint Schubert híres FORELLEN-QUINTETT-jét is a szekszárdi Kadarka ihlette.

Magyarország borai a XIX. század végére méltó helyet foglaltak el Európában, és főleg a térségben, ahol a monarchia borfogyasztásának majdnem 90%-át biztosították. Az Amerikából behurcolt egész Európán végigsöprő filoxéra (Viteus vitifoli, szőlő gyökértetű) járvány 1875-re jutott el Magyarországra, és a századfordulóra 120.000 ha nagyságú szőlőterületet pusztított ki, ami komoly népesség elvándorlást eredményezett a Dunántúlról. A rekonstrukciós munkálatok jelentős változásokat hoztak a fajta szerkezetében és a művelésmódokban.

A Huszadik század...

...kezdetétől egyre inkább terjedtek a hosszabb metszést igénylő, rothadásra kevésbé hajlamos, nagyobb termésbiztonsággal termesztendő, ugyanakkor minőséget adó fajták, mint pl.: a Kékfrankos. Ezzel megkezdődött a Kadarka visszaszorulása elsőként az északibb borvidékekről (pl.: Eger, Buda), ugyanakkor viszont még komoly jelentőséggel bírt a dél-kelet dunántúli, a maros-vidéki és egye alföldi részeken.

A filoxéra vész egyik legfontosabb következményeként jelentősen nőttek a szőlőterületek a filoxérára immunis, magas kvarctartalmú Duna-Tisza közti homokhátság területén. Az itt telepített oltásnélküli (sajátgyökerű) Kadarka ültetvények a fajta szívósságának köszönhetően viszonylag jól ellenálltak a két világháború és gazdasági válságok viszontagságainak (a növényvédőszer, tápanyag visszapótlás és a munkaerő időszakos hiányának). Ebben az időszakban a magyarországi bortermelés egyötödét még a Kadarka adta.

A II. világháborút követő 10 évben 20%-kal esett vissza szőlőterületeink nagysága a kedvezőtlen kormányrendeletek, az akkori szocialista szőlőtermesztő-nagyüzemek hozzánemértő gazdálkodása következtében. Az 1960-as évek elejétől kezdődő második szőlő-rekonstrukciós munkálatok tudományosan megalapozottabban, de a mennyiségi szemlélet jegyében történtek. Termesztési hagyományoknak, a táj ökológiai viszonyainak teljesen ellentmondó művelésmódokat és fajtaszerkezetet vezettek be, pl. az alföldi borvidéken. Időszakonként a 2,5 millió hl exportot is meghaladó, elsősorban szovjet és kelet-európai piacok ellátására szerveződött és egyre bővülő, állami gazdaságok termésátlag központú gondolkodásába nem illett bele a Kadarka. A magas művelésekre kényszerített Kadarka-ültetvények sokszor 100%-os fagykárt szenvedtek az Alföldön gyakori fagyoktól. Szüreti időszakonként a fajta vékony, gyenge héjszerkezete miatt, erősen rothadó termése rendszeresen komoly gondot jelentett a szakembereknek.

Bizonyos körökben elterjedt az a nézet, hogy a Kadarka minőségi bor készítésére alkalmatlan fajta. Ami a szélessoros magasművelésű rendszerekben (színeződési, beérési és gyakori fagykár problémák miatt) bizonyítást is nyert. A Kadarka ültetvényeket egyre inkább a magántermelők többsége is más fajtákkal, pl.: Zweigelttel, Kékfrankossal, francia világfajtákkal oltották át vagy telepítették újra, még a minőségi kadarkatermesztésre kiválóan alkalmas termőhelyeken, dűlőkön is, mint pl.: a Szekszárdi Baktán, vagy a Villányi Kopáron.

A Kadarka-területek visszaesése jól nyomon követhető a 2. sz. táblázaton; „kegyvesztett” fajtaként szaporítóanyag termesztése, tudományos vizsgálata gyakorlatilag megszűnt a 70-es évektől.

Az egykor oly megbecsült, páratlan ízvilágú Kadarkák helyett ebben a korszakban silány minőségű Kadarkák kupakos kiszerelesben kerültek a boltok legalsó polcaira. A rendszerváltást követő 90-es évektől megváltozó piaci és fogyasztói igények teremtette útkeresésben egyre-másra szóba került (és kerül) a Kadarka. Előnyeit és hátrányait mérlegelve különböző jövőt képzelnek el a fajtának, a termesztésben, a kereskedelemben, de még az oktatásban résztvevő szakemberek is. Csongrádtól Baján és Villányon át egészen Szekszárdig sokan hisznek a borvidékenként más-más jelleget mutató, de mégis jellegzetes

Kadarkájukban. Egyes jó évjáratú, különleges dűlőkről származó Kadarka tételek tovább öregbíthetik hírnevét azok szemében, akik újra helyet találtak a Cabernet, Merlot, Kékfrankos és más könnyebben termesztendő fajták mellett a dicső tradíciókat megalapozó Kadarkának.

Úgy gondolom, hogy a Kadarkában, mint jellegzetes tájfajtánkban, kivételes lehetőségeink vannak, amiket a fajtafenntartó, szelekciós nemesítésével, egy működő, a természetstől a palackozásig minden mozzanatra kiterjedő, származási és eredetvédelmi rendszer által biztosított minőségi garanciával aknázhathatunk ki.

Fontosabb vörösborszőlő-fajtáink területi megoszlása (termesztett klónjaikkal együtt): Magyarország 2000. május 31.

Kékfrankos	6.920 ha
Zweigelt	2.246 ha
Kékorportó	1.302 ha
Cabernet Sauvignon	1.167 ha
Kadarka	1.000 ha
Merlot	924 ha
Cabernet Franc	574 ha
Egyéb vörösborszőlőfajták	1.070 ha
Vörösborszőlőfajták összes területe	15.353 ha

1. sz. táblázat

A Kadarka területi változásai a 20. század második felében:

Év	ha	%
1960	47268	23,4
1965	41614	16,9
1970	41621	18,1
1988	6583	3,9
1997	635	0,9
2000	996	1,6

2. sz. táblázat (Források: HNT, KSH.)

HELYZETKÉP A MAGYAR SZŐLŐ ÉS BORÁGAZAT JELENÉRŐL, LEHETŐSÉGEIRŐL

Talán nem túlzok azzal, ha Magyarország mielőbbi csatlakozását az Európai Unióhoz a legfontosabb külpolitikai célként fogalmazzuk meg. Az egyeztető tárgyalások számos pontján mára megegyezés született az Unió és Magyarország között. Viszont bizonyos kérdésekben, mint pl. a mezőgazdaság jogharmonizációja, állami finanszírozása, támogatása komoly gondot jelent és sürgető reformokat kíván a tárgyaló felektől.

A magyar agrárium fejleszthetőségét, hosszú távú versenyképességét nagyban meghatározza, hogy miként tudjuk közösségi érdekeinket képviselni Bruxellesben. Továbbá a csatlakozásig milyen intézkedésekkel, beruházásokkal tesszük megalapozottá, gazdaságossá az ágazat egyes elemeit, köztük a szőlőtermesztést és borászatot. A magyarországi termelőhelyi adottságok (1) a borvidékek (2) a fajtaösszetétel és minőség (3) összefüggéseit vizsgálva kirajzolódik számunkra egy sajátos kép, mely előre mutat boraink jövőbeli helyére az EU-n belül.

1. Termőhelyi adottságok

A szőlőtermesztés északi határunkhoz közeli, mintegy 90.000 ha-on fekvő magyarországi termő szőlő felületet a rendkívüli változatosság jellemzi, ami az antropológiai hatás mellett leginkább a környezeti tényezőknek köszönhető. A földrajzi szélességből adódóan a hő összegek és napfényes órák száma magasabb az ország déli területein. Így a lerövidült tenyészidőnek köszönhetően a nagyobb termésbiztonság mellett, (mészke alapú löszös talajokon) minőségi vörösborkok készítésére szolgáló kék szőlő termesztéshez ad kiváló lehetőségeket, pl. a szubmediterrán klímájú Villányon és Szekszárdon.

Bár egyes borvidékeken jó minőségben és nagy múltra visszatekintve termelnek vörösborkokat, de alapvetően a minőségi és csúcsmínőségű FEHÉRBOROK előállításához rendelkeznek kiváló adottságokkal. A frissességet, gyümölcsösséget mutató Neszmélyi vagy Gyöngyösi Chardonnay, a Somló-hegyi karakteres tüzes, testes Juhfark vagy Tramini, a Badacsonyi

jellegzetes, harmonikus ízvilágú Olasz és Rajnai Rizlingek, Tokaj egyedülálló borkülönlegességei adnak bizonyosságot fehérborválasztékunk sokszínűségéről. A kedvező környezeti tényezőkben rejlő lehetőségeket borvidékenként a megfelelő szőlőfajták termesztési, feldolgozási és érlelési technológiájával hozzuk felszínre.

2. Borvidékek

Magyarország szőlőterületeit négy szőlőtermesztő tájra, mégpedig az alföldi, észak-dunántúli, dél-dunántúli és az észak-magyarországi oszttja az 1997-es bortörvény. 22 borvidéket különböztetünk meg termőhelyi adottságaik, fajtaösszetételük, boraik minősége és jellege alapján. A borvidékekhez tartozó szőlőterületek határai és elnevezésük az 1893-as Első Magyar Bortörvény óta a mindenkori igényeknek megfelelően folyamatosan változtak, viszont a 80-as évek elejétől jól követhetően a 166.000 ha termelő szőlő felület mára drasztikusan 90.000 ha-ra csökkent, míg az akkori 15 borvidék 22-re gyarapodott.

Összehasonlításként: csak a Bordeaux-i borvidék kb. 100.000 ha-on terül el. Borvidékeink rendkívüli szétprózódottsága miatt nem tudunk megfelelő árualappal és kellő marketingtevékenységgel megjelenni a külföldi piacokon. A garantálatlan minőség mellett ez a fő oka borkivitelünk jelentős csökkenésének. (Az exportkiesés okozta borfelesleg kezelése komoly pénzforrásokat emészt fel évről-évre.) A magyarországi piacok megtartása érdekében a borvidékek közötti szoros együttműködés, a BORVIDÉKI INTEGRÁCIÓ előnyös lehet. A francia gyakorlathoz hasonlóan a bortörvényben szereplő, részletes technológiai szabályozásokra lenne szükség borvidékenként, különleges termőhelyenként.

3. Fajtaösszetétel és minőség

Magyarország jelenlegi fajtaszerkezetére a rendkívüli, túlzott heterogenitás jellemző, amit részben ökológiai körülményeink változatossága és szőlőtermesztésünk hagyományai indokolnak. Az telepített szőlőfajta évtizedekre meghatározza - és bizonyos mértékig behatárolja - termesztésünk irányát, lehetőségeit. A borfogyasztási szokások más divatokhoz hasonlóan időről-időre változnak, ezzel különböző bortípusok piaci kereslete is módosul, pl: az angolszász világban egykor oly népszerű magas alkoholtartalmú, hosszan érlelt Portói borok helyett, ma inkább a friss, könnyed elsődleges gyümölcsillatokkal és ízekkel rendelkező fehérborokat keresik a fogyasztók. Az összefoglaló néven világfajtákként emlegetett Chardonnay, Semillon, Sauvignon Blanc a hetvenes évek óta széles körben elterjedt modern, reduktív technológiák felhasználásával új szerepet kaptak világszerte. Az addig jelentéktelen borászati hagyományokkal rendelkező országokat, mint pl. Ausztráliát vagy a Dél-Afrikai Köztársaságot vonta be a nemzetközi borkereskedelembe kiváló reduktív boraik révén.

Magyarországon az elmúlt 25-30 év során a vörös- és fehérbort adó világfajták túlsúlya a telepítésekben számottevő volt, sajnos a helyi ökológiai feltételeket nem egyszer figyelmen kívül hagyva, csupán a jól csengő névben láttak üdvözülést az egyes pincészetek. Viszont tisztában kell lennünk azzal, hogy az Unió csatlakozás után vámentesen, kedvező áron, marketing dömpinggel terjesztett jó minőségű világfajták elárasztják és tovább differenciálják majd a magyar borpiacon. Az olcsó olasz, spanyol és francia borok az asztali-tájbor kategóriában komoly vetélytársai lesznek hazai társaiknak.

Lehetőségeink az itt kialakult ősi, vagy a helyi viszonyokhoz évszázadok alatt adaptálódott fajtáinkban, például a Hárslevelűben, Leánykában, Olaszrizlingben vannak, melyek jellegzetes, jó minőségű boraikkal a szupermarketek polcain is megállják a helyüket, valamint összeköthetők és eladhatók kulturális eseményeinkkel, tradícióinkkal együtt. Hagyományokhoz ugyan nem köthető, de mindenképpen kitörési pontot jelent a magyar szőlőtermesztés és borászat számára az interspecifikus - gombabetegségekkel szemben ellenálló - fajtákból, ökológiai termesztéssel előállított borok nagyobb arányú forgalmazása.

Köszönettel tartozom útmutatásukért tanárainknak: Baglyas Ferencnek, Dr. Kerényi Zoltánnak, Prof. Dr. Surányi Dezsőnek, Szabó Zsuzsánának és Dr. Szőke Lajosnak.

Külön köszönet Dr. Kovács Péternek.

History of Kadarka in Hungary

In the Middle Ages white wines were still more grown, but later, under the influence of the Osman Turks, a red wine culture originating from the Balkans was established on great part of Hungary. The KADARKA grape variety and the Balkan type red wines (fermented in open vats on the skins) were introduced by the Serbs (Southern Slavs). From the 18th century German settlers further developed the red wine production, with West European tools and technologies. Until the 1900s the dominant red grape variety of the wine regions was Kadarka, which is a traditional variety, and produced excellent spicy and characteristic bouquet wines if cultivated in a small stock cultivation system. Since the 1960s the Kadarka area shows a strongly downward tendency; recently the following appellation of origin types are leading: Kékfrankos, Zweigelt, Cabernet and Merlot.

HERCZEGH, Géza : 1956-ról fél évszázad távlatából¹

Nehéz feladatra vállalkoztam, mert a jelenlévők egy része közvetlen szemtanúja volt az 1956-os forradalom eseményeinek, mások viszont már jóval később Nyugaton születtek. Számukra a magyar forradalom történelmi tananyag, vagy szülői, nagyszülői emlékezesek foszlányaiból tevődik össze és emiatt felettébb hézagos. Mégis egyetlen előadásban mindannyiukhoz kell szólnom. A történelem ma egyébként sem tartozik a népszerű tudományágak közé. Azzal vádolják, hogy előítéleteket szül, ellentéteket szít, országokat és népeket állít szembe egymással. Ez azonban nem igaz. Rossz történelem-könyvek és hamis elméletek miatt nem lehet a történetírást a maga egészében a vádlottak padjára ültetni és nem szabad a piszkos vízzel a megfűrésztött kisgyermeket is kiönteni a kádból. A fürdetésre szükség van és később is szükség lesz annak elkerülése végett, hogy az emberek új, vagy új köntösben megjelenő, de nagyon is régi "ordas eszmék" áldozataivá váljanak.

A történelmi ismeretek fontosságára jó példa az 1956-os magyar forradalom. Forradalom volt, igazi tömegmozgalom, szervezetlen, helyenként erőszakos, mely különböző rétegek ösztönös vágyait és tudatos törekvéseit egyesítette. Akik az elmúlt fél évszázadot Nyugaton töltötték, aligha értik, miért kell ezt a nyilvánvaló igazságot annyit bizonygatni, de akik otthon maradtak, azok tudják jól. Amióta a nép akaratát tekintik minden hatalom kizárólagos forrásának, a forradalom, mint a népakarat elementáris erejű, spontán megnyilvánulása óriási legitimáló erő. Az orosz bolsevisták a hatalom megragadását „Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak” nevezték el, holott közönséges államcsíny volt, Kádárakat pedig, akiket orosz tankokon szállítottak Budapestre, „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” elnevezéssel látták el. Ahány szó, annyi hazugság! „Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögezünk, hogy a politikában hazudni nem lehet.” -írta Bibó István- „Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságokra politikai konstrukciókat, politikai programokat felépíteni.” A hazugság előbb-utóbb - néha csak harminchárom év múlva - megbosszulja magát. 1989 április 12-én elmondott utolsó zűrzavaros beszédében Kádár beismerte: „Önök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent azok számára, akiknek a kormány legalitása fontos...mert hogy ha nem ellenforradalom, hát akkor nem tudom ki hivatkozhat. Nem tudom ki hivatkozhat...” Pontosítsunk! Kádár kormányának legitimálása érdekében a forradalmat török-szakad ellenforradalomnak kellett nevezni. Amikor Pozsgay Imre kijelentette, hogy 1956-ban „népfelkelés” történt, ami voltaképpen a forradalom szinonimája, megadta a kegyelemdöfést a már haldokló Kádár-rendszernek.

Mi történt valójában?

Lépünk vissza az időben és lépünk egyúttal távolabbra is, hogy ne csak Budapestet és ne csak Magyarországot lássuk magunk előtt, hanem azt a széles övezetet, mely a Baltikumtól az Égei-tengerig terjed, amit a németek Zwischeneuropának, mi pedig Ady nyomán Komp-Európának nevezünk. Ezen a térségen a XX. század elején Oroszország, a Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia és a Török Birodalom osztozott, 1918-at követően azonban az egészet újra felosztották. A felosztás nem sikerült - hogy miért, abba most ne menjünk bele - tény, hogy nem sikerült, mert 1939-ben itt robbant ki a háború következő szakasza. Ennek eseményeit úgy összegezzük, hogy Kelet-Középeurópát először Hitler igazta le, hogy azután Sztálin birodalmának részévé váljon. Az 1939. augusztus 23.-i Ribbentrop-Molotov Paktum és az 1944. október 9.-i Churchill-Sztálin megállapodás százalékos arányszámai - gondolom - eléggé ismertek, mint ahogyan az is, hogy a nagyhatalmi döntésekbe a közvetlenül érdekelték milliói nem voltak hajlandók belenyugodni. Sztálin rendszere annyira idegen volt az európai hagyományokon felnőtt népek számára, az ún szocialista tervgazdálkodás olyan rossz határfokkal működött és az új háborúra való felkészülés annyira megerőltető, hogy amikor 1953 március elején a zsarnok meghalt, valamennyi ún csatlós ország súlyos válsággal küzdött. 1953 június 17-én szovjet tankok törték le a keletberlini munkások ellenállását, 1956. júniusában Poznanban lőttek a lengyel munkásokra, október 23-át követően pedig nálunk napok alatt összeomlott a kommunista diktatúra.

A magyar forradalom történetét még nem írták meg, sőt azt nem is lehet megírni, mindaddig, amíg a moszkvai források nem válnak hozzáférhetővé. Ne vegyék tehát rossz néven, ha személyes élményekről beszélek. Június 27-én volt a Petőfi-kör sajtóvitája a Váci utcai tiszti-házban, ahová persze nem fértünk be. D.u 6 órától szobroztam az egyik földszinti ablak előtt, ahol hangszóró közvetítette a nagyteremben elhangzó beszédeket. Kilenc órakor sikerült bemásznom az ablakon, éjfélkor már a nagy teremben voltam, ahol hajnali fél háromig maradtam, amikor oszladozni kezdett a hallgatóság. Még aznap levélben számoltam be apámnak a vitáról. A cél világos, -írtam- következetes szálamitaktikával el kell távolítani a balos pártvezetést és széles egységfrontot kell összehozni Rajk szellemétől Bálint Sándorig. (Ő a néprajz professzora volt Szegeden és 1947-ben rövid ideig képviselő a kereszténydemokrata párt listáján) Sem akkor, sem később nem voltam párttag, de a kommunista párt

¹ A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. évi, 43. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („Hogyan látjuk egymást – látjuk-e egymást (Közép)-Európában?”; 2002. augusztus 29. - szeptember 1., Elspeet, Hollandia.)

belül megindult erjedést - mint oly sokan mások - kívülről erősíteni próbáltam. Apám a levelet, az egyetlen a neki írt több mint száz levél közül, sohasem kapta meg. Hibáztam, amiért elképzeléseimet levélre bíztam de mentségemre szóljon, nem voltam olyan fontos személy, hogy feltételezzem, a cenzúra az én leveleimmel is foglalkozhat.

Ezt az apróságot csak annak jelzése végett említtem, hogy céljaink mérsékeltek és felettebb óvatosak voltak. Nem a diktatúrát és nem a pártot támadtuk, hanem a rákosista vezetést, nem többpárt-rendszert követeltünk, hanem a „népfront” erősítését, nem koalíciós kormányt, hanem Nagy Imrét a miniszterelnöki posztra. Nem a lehetetlent kergettük, nem rohantunk fejfel a fálnak, hanem észszerű kompromisszumokra törekedtünk egy javított Nagy Imre-programm formájában. Az ország semlegességéről szó sem volt.

Azán Rákosi megbukott, de Gerő lépett a helyére és Nagy Imre miniszterelnöksége egyre késett. Október 6-án volt Rajk temetése és az idő olyan, mintha temetéshez rendelték volna díszletnek. Az égen egymást kergették a komor fellegek, a zászlókat rázta, tépte a hideg szél. Sokezred magammal szorongtam a Kerepesi temetőben - persze nem Rajk kedvéért. Ott és akkor valójában Rákosit temették. A gyászszertartás belőle csinált többé fel nem támasztható politikai hullát. Tehát -gondoltuk akkor- kaparjuk el jó mélyre.

Október 23-a lengyelek melletti tüntetéssel indult, ezért volt központja a Bem-tér. Onnan a Kossuth-térre mentem, majd otthon a rádión meghallgattam Gerő beszédét. Tudtam, hogy végzetes következményei lesznek. Annyi gyúlékony anyag halmozódott fel az országban, hogy egyetlen szikrától fel kellett robbannia. A Gerő-beszéd ezt a szikrát szolgáltatta. Utána már hiába mondta volna bárki, hogy a felhalmozott benzin szép lassan égjen és ne robbanjon. A trolibusz a Dózsa György útra vitt. -Vagy az Aréna útra, ha úgy jobban tetszik! -mondta a kalauznő. A Sztálin-szobor hatalmas tömbjét autogénpisztolyok fénye világította meg. Azzal vágta át térdmagasságban a bronzot, majd drótkötelekkel rántották le talapzatáról. Az emberek így álltak bosszút, amiért annyiszor megalázták, elterelték a gigantikus Gessler-kalap előtt. Semmi kétség, -gondoltam- reggelre itt lesznek az orosz tankok.

Tévedtem. Már kora hajnalban ott dübörögtek a Nagykörúton.

24-én délutánra kisötött a nap. Az emberek fütyültek a kijárási tilalomra és igyekeztek kihasználni a váratlan szabadnapot. A mamák kisbabákat tologattak a körút és az Oktogon széles járdáin, tüntetően nem véve tudomást az Andrassy-úton megjelenő orosz tankokról, páncélautókról, amelyek csövei pedig rájuk szegeződtek. Láttam, amint egy-egy tank nekimegy a járdának, mintha le akarná gázolni a járókelőket, de az utolsó pillanatban megáll, az emberek pedig egy-két lépéssel beljebb húzódnva folytatják sétájukat. A jelenet többször megismétlődött, aminek - állítom - volt olyan jelentősége, mint a Sztálin szobor ledöntésének. Mi adott annyi bátorságot a kisgyermekes anyáknak, hogy ne vegyenek tudomást a félelmetes acélszörnyekről, amelyek pillanatok alatt százakat, ezreket képesek lekasabolni? Hadd tegyem gyorsan hozzá, sohasem láttam Budapesten annyi szép nőt, mint ezekben a napokban. Szépek voltak, mosolyogtak, bíztak abban, hogy jobb lesz.

Vajon mire gondoltak a tankokban ülő katonák? Ellenforradalmi bandák leverésére vezényelték őket a fővárosba, de fegyvereik célkeresztjében mindegyre kisgyermekes anyák sora tünt fel? Nem tudom, mit gondoltak, de tény, hogy akkor nem lőttek!

Mi adott bátorságot a budapestieknek? A százezreket egyesítő nagy, közös élmény! Azelőtt sokszor feltettem magamnak a kérdést: Nem az én hibám-e hogy másként látom a dolgokat, mint ahogy a rádió, az újságok, a hivatalos szónoklatok hirdetik? Nem tévedek-e? Nem az én ismereteim hiányosak, vagy egyoldalúak? A forradalom eloszlatta kételyeimet és felszabadított. Megtudtam, hogy más is, sőt majdnem mindenki úgy gondolkozik, mint én, úgy érez, mint én! Higgyék el nekem, a totális diktatúrából adódó elszigeteltség után ez hallatlanul nagy és felemelő érzés volt!

Október 25-én a Kossuth-téren sortűzek dördültek. Szerencsém volt, mert én is oda indultam, de csak a Szabadság-térig jutottam. Gerő megbukott, a fegyveres erők tagjai átálltak vagy szétszéledtek, Nagy Imre most már valóban miniszterelnökként tárgyalhatott Mikojánnal és Szuszlovval illetve a magyar politikai élet képviselőivel. Lehetséges, hogy a Szabad Európa rádió túlzottan radikális követeléseket sugallt, hogy több önmérséklet bölcsőbb lett volna, de végül is annak a kompromisszumnak a kidolgozása volt a fontos, mely egyaránt elfogadható a magyar forradalom és Moszkva számára. Úgy tünt, az utóbbi jelentős engedményekre hajlandó. A Pravda október 31-i számában közölt nyilatkozat mindenesetre erre mutatott. Koalíciós kormány alakult, kimondták a sajtószabadságot, hitet tettek az emberi jogok tiszteletben tartása mellett. Egyetlen hét alatt az ország bejárta azt az utat, amelynek megtételéhez - úgy véltük - legjobb esetben is évek szükségesek. Csoda történt volna? Tudtuk, hogy a borotva élén táncolunk, de reméltük, hogy miként Lengyelországban, nekünk is sikerül észszerű kompromisszumot

kötnünk a szovjet hatalommal, tán még jobbat is, mint Gomulának. A sorsunk úgyis össze volt kötve a lengyelekével és Hruscsovnak Magyarország miatti aggodalmai alighanem közrejátszottak abban, hogy Varsóban kész volt engedményekre.

Ekkor azonban olyan eseményekre került sor, amelyek teljesen megváltoztatták a magyarországi helyzet nemzetközi összefüggéseit és más dimenziót adtak az odahaza történeteknek.

- a) November 4-e után jutott kezembe egy a hó első napján kiadott bécsi újság az alábbi szenzációs szalagcímmel. „Unter Drohung des Suez-Krieges raumt die Sovietunion den Satellitenstaat Ungarn.” Az igazság ennek pont az ellenkezője volt. A szuezi háború híre a moszkvai héjjákat igazolta. Ha Anglia és Franciaország háborúzat azért, hogy közel-keleti pozícióit visszaszerezze, a Szovjetunió is fegyverrel teremthet rendet az érdekszférájába tartozó országban. Ráadásul a szuezi kaland Angliát és Franciaországot szembeállította az Egyesült Államokkal, ami megnövelte a szovjet kormány manőverezési lehetőségeit.
- b) az amerikaiak magyarországi érdektelenségének bejelentése Moszkvában szintén ebbe a körbe tartozik. A szándék állítólag az volt, hogy a szovjet kormányt megnyugtassa annak hangoztatásával, hogy az USA Magyarországon nem kívánja befolyását erősíteni. Pont az ellenkező hatást érték el vele. Moszkvában úgy gondolták, hogy miután az amerikaiaktól nem kell tartani, nyugodtan rendezhetik fegyverrel a számlát Budapesten.
- c) a többi szocialista ország kormánya, mely tartott a magyar ragály terjedésétől, határozott fellépést sürgetett.

Melyik volt a döntő a három közül? Azt hiszem, a megfelelő sorrendben szóltam róluk, de biztosat csak akkor mondhatnánk, ha az orosz levéltárak valóban megnyílnának előttünk. Az ún. Jelcin-dossier ezek vonatkozásában nem tartalmazott érdemi információt.

A döntést minden jel szerint október 31-én hozták. Annak, ami ezután történt, - Mindszenty fellépése, a Varsói Szerződés felmondása - már nem volt jelentősége. Nem tartoztak a szovjet támadást kiváltó okok közé. A semlegesség kimondása az új hadosztályok beözönlésére válaszolt.

A forradalmat - katonailag - napok alatt leverték. November 7-én hajnalban Kádár János kibújhatott a Kossuth téren abból a szovjet tankból, mely Budapestre hozta. Rövidesen vidéken is mindenütt megszűntek a harcok, az ellenállás passzív formái azonban nem. A munkástanácsok sztrájkot hirdettek, a katonák jelentős része nem volt hajlandó letenni a hűségesküt stb. Sokan hitték akkor, hogy mindannak, ami nálunk történt, -vagyis a diktatúra forradalmi úton való megdöntésének - nagy, határainkon túlmutató jelentősége van. A ránk jellemző túlzással azt gondoltuk - világtörténelmi esemény.

Nem volt az, mert súlyunk a világban nem sokat nyom. Arra, hogy mi volt a jelentősége, később még visszatérek, de egyelőre közvetlen visszhangjáról, nemzetközi hatásáról kell szólnom. Bizonyos, hogy egyértelműen megnövelte a magyarok iránti rokonszenvet. Nyugat legtöbb országában, érdeklődést keltett Magyarország iránt, hiszen előtte nem sokat tudtak róla, legfeljebb a háborúból ittragadt néhány sematikus besorolást. Nyugat a magyar menekülteket tárt karokkal fogadta, de erről a jelenlévők többsége közvetlen élmények és tapasztalatok alapján sokkal többet tud, mint én. Annyit fűzhetek csak hozzá, hogy számos vonatkozásban ma is azt a rokonszenv-tökét kamatoztatjuk, amit 1956. biztosított számunkra.

A kormányok viszont keveset tettek azért, hogy a magyar forradalomból mentsék a menthetőt. Valahogy úgy volt ez, mint 1849-ben. Palmerston magánemberként rokonszenvét fejezte ki a magyarok iránt, de mint külügyminiszter tudomásul vette a cári intervenciót, csupán azt kívánta, hogy minél gyorsabban fejezzék be. Természetesen nem katonai beavatkozásra gondoltunk akkor, hiszen annak legfőbb áldozata Magyarország lett volna, hanem keményebb feltételek szabását az együttműködési politika folytatása terén. Nem így történt, Hruscsovot nemsokára az Egyesült Államokban látták vendégül. De Gaulle tábornok még nem volt hatalmon és ezért nem tudjuk, francia szemszögből 1956 is amolyan közlekedési balesetnek minősült volna a békés együttélés országútján, mint 1968-ban a prágai beavatkozás.

A világ órája nem mindenütt ketyeg egyformán. Van, ahol siet és van, ahol késik. 1956-ban a mi óránk sietett és a szuezi kalandra készülő angolok és franciák órája maradt el végzetesen a valóságos időtől. Kerek harminchárom esztendő kellett ahhoz, hogy a különböző órákat - no meg az időszámítást is- egymáshoz igazítsák. Ezért igen drága árat fizettünk, de nemcsak mi, hanem a csehek 1968-ban és a lengyelek is a szükségállapot bevezetése idején.

Magyarország veszteséglistájára nemcsak az elesetteket és a kivégzetteket kell felírni, hanem a kétszáz ezer menekültöt, a kivándoroltakat is. Ha érvényesültek az Atlanti Óceán innenső vagy túlsó partján, ha fényes karriert futottak be, vagy anyagi sikereket értek el, Magyarország szempontjából fájdalmas veszteséget jelentenek. 1987-ben meghívást kaptam Montrealba a menekültek jogaival foglalkozó konferenciára. Ott a házigazdák a sikeres integrálódás példájaként többször említették a 40,000

magyar menekült beilleszkedését a kanadai társadalomba. Számukra nyilván sikertörténet, én viszont kénytelen voltam arra gondolni, hogy amennyit a kanadaiak nyertek, annyit veszítettünk mi.

És azok, akik otthon maradtak?

A forradalom leverése, a Kádár rendszer kiépülése súlyos trauma volt számukra, de a vereség és az elhagyatottság dacára eltette őket a remény, hogy ami egyszer összedőlt, össze fog dőlni máskor is, véglegesen. Esterházy Péter „Javított kiadás”-ában azt írta, hogy a magyar társadalom egésze kötött kompromisszumot és hogy Kádár rendszere a mi egyetértésünkkel folyt. Egyik megállapítását sem fogadhatom el. Nem a társadalom egésze kötött kompromisszumot, hanem egyes emberek, a külső körülményektől függően, no meg attól, hogy mit bírt el a gyomruk. Nem mindenki alkudott meg és nem is akárhogyan azok, akik megalkudtak. Kollaborálni csak szűk területen voltak hajlandók, ami viszont a rendszer vezetőit szorította újabb és újabb engedményekre. Az országot végül is működtetni kellett. De azt se felejtjük el: sokan nem kompromisszumot kötöttek, hanem egymással versengtek azért, hogy minál több hatalmat, befolyást és anyagi előnyt kaparintsanak meg a maguk számára egy idegen elnyomó hatalom kiszolgálása révén. Most tehát ne sajnáltassák magukat. A Kádár rendszert ők csinálták néhány ezren és nem mi tízmilliónyian, akik elviseltük. Csinálni és elviselni - nem ugyanaz és a különbséget semmiféle logikai bűvészmutatvánnyal sem lehet eltüntetni.

Az ellentétes erők és tendenciák tették az országot a szocialista tábor „legvidámabb barakkjává”. A tábor internáló-tábor volt és maradt, de az őrség tartózkodott az internáltak bántalmazásától. Ezért kaphatott az ország kezdeményező szerepet a kelet-középeurópai szovjet érdekszféra lebontásában. Ezért mehetett végbe -többek között- egyetlen puskalövés, egyetlen átvitt értelemben vett politikai pofon nélkül a rendszerváltozás. Ez - közvetve és áttételesen - 1956 győzelme és eredménye. Mert harminchárom év után végül is győzött. Október 23-e nemzeti ünnep, amikor megkoszorúzzák 1956 hőseinek sírját. Ez időnként botrányba fullad, ha az áldozatok hozzátartozói kifütyülik azokat a koszorúzókat, akik annak a pártnak voltak vezető tagjai, amely felelős Nagy Imre és társainak haláláért. A kép teljességéhez tartozik ugyanis, hogy az 2002-ben megválasztott 178 MSZP-s képviselőnek több mint háromnegyede volt Kádár János pártjának, az MSzMP-nek a tagja.

Ki győzött hát akkor?

Így jutunk el a magyar történelem örökösen visszatérő kérdéséhez: Kudarccok sorozata-e vagy sikertörténet? A válasz érdekében faggassuk Madácho! Az Ember tragédiája nem történelmi tanulmány és nem képeskönyv. Nincs egyetlen a magyar históriából vett jelenete, egésze mégis mintha a mi történelmünket példázná. Ádám álmodni lát, a küzdelem benne zajlik. Sorra kiábrándul eszméiből, amelyek félig, felemás módon valósulnak meg, de van ereje újra kezdeni. Kudarcot vall, mégsem győzik le. Nem győz, de nem szenved vereséget sem. A küzdelem új feltételek mellett, új formában folytatódik. Ádám új, nagy talizmánt lel, „mely a vén földet ifjúvá teszi”. Létezésének a küzdelem ad értelmet és ellenlábását Lucifert az Úr azzal bünteti, hogy mit rontani vágy „szép és nemesnek csírája” lésson.

1956 magyar forradalmát nem önmagában, elszigetelten kell nézni, hanem mint egyik láncszemét annak az eseményeknek, mely 1953-tól 1956-on, 1968-on és 1981-en át a szovjet birodalom bukásához vezetett. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az Európa kettéosztását szimbolizáló Jaltai Konferencia döntéseinek felülvizsgálatához. Jaltát tagadta (szimbolikus értelemben, mert az igazi döntéseket nem Jaltában hozták) - és hitet tett Európa egysége mellett, mely egy évtizede ismét napirenden és -reméljük - végre politikailag és szervezeten is megvalósulóban van. A szép föníciai királylány - akiről Tóth Miklós szolt bevezető előadásában - mindannyiunk szerelme és talán már nem olyan reménytelen, mint volt évtizedeken át.

Mindebben 1956-nak és a már említett nagy kelet-középeurópai eseménysorozatnak döntő szerepe volt. A Szovjetunió nem tudta 1944-45-ös hódításait megemészteni és ez legalább annyit számított, mint Reagan elnök csillagháborús programja, mely Gorbacsovot és társait annak felismerésére készítette, hogy a fegyverkezési hajszát nem bírják tovább. A Kelet-Közép-Európáért és annak lelkéért folyó küzdelmet ugyanis szovjet részről jóval előbb elveszítették, mint a fegyverkezési versenyt.

Mennyi idő kell egy rendszerváltozáshoz?

A rendszerváltozás - az átmenet a kommunista állampárt diktatúrájából a pluralista demokráciába nyilván hosszabb folyamat. Milyen hosszú és mikor tekinthető befejezettnek? A kilencvenes évek elején többen is írtak arról, hogy egy új alkotmányt meg lehet szövegezni és el lehet fogadtatni hat hónap alatt. A gazdaság átalakításához viszont legalább hat esztendő szükséges, míg az emberek mentalitásának, a diktatúra évtizedei során kialakult magatartásformák megváltoztatásához két teljes generáció!

Én is osztottam ezt a véleményt, de ma optimistább vagyok. A mai fiatalokat ismerve, azt hiszem, egy generáció élettartama is elég a mentalitás megváltoztatásához. Ma már azonban azt is tudom, hogy az a változás nem egyenesvonalú fejlődés alakjában megy végbe, hanem állandó viták és politikai harcok közepette, átmeneti vereségekkel, restaurációs kísérletekkel tarkítva. Ilyen az élet! Sikerül-e majd 1956 szellemét megőrizni és programját végrehajtani? Válaszként és befejezésül legyen szabad Madách helyett Zrínyi Miklóst idéznem:

„Béfed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Tisztességes légyen csak órád utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló,
Mindenütt felül ég, a föld léssen alsó.”

Az ódon zengésű sorok tartalma nagyon is modern. 1956 óta nehéz helyzetekben sokszor elismételtem őket magamban. Bízunk az erkölcsi értékek erejében, amelyeket a mindig felül lévő ég csodálatos kékje tükröz.

On 1956 after Half of a Century

The history of the Hungarian Revolution of 1956 is still not yet written and cannot be written until the Russian archives become accessible entirely. The revolution directed against the Stalinist tyranny imposed upon the country, but – indirectly – against the Jalta-system, too, which split Europe in two. It commenced with moderate demands and strove for a compromise solution. The war of Suez put the domestic events in such a dimension, wherein there was no room for agreement. The revolution was put down in a couple of days but Hungary and Budapest became well-known, and won the sympathy of people all over the world, although this wave of sympathy did not materialize in the policies of governments. Since 1989, October 23 – the starting date of the revolution – is national holiday, but to the question whether the revolution has won, only the coming years will give an answer.

FARKAS, Flórián : Az elmaradt Marshall-segély árnyékában¹

- Nyugat- és Közép-Kelet-Európa (eltérő) gazdasági fejlődése a második világháború után -

Tény, hogy minden forradalmak között az sikerült leginkább, melynek parlamentáris történetéről legkevesebbet szólunk: az *amerikai*, s az legkevésbé, melyből legtöbb híres beszéd maradt reánk: a *francia*. Úgy látszik, az ékesszólás nem a legüdvösebb hatást gyakorolja a népek kifejlődésére.²

Eötvös József

Amióta az Egyesült Államok volt külügyminisztere, George C. Marshall, által szorgalmazott és megtervezett nagyszabású gazdasági segélyprogram döntően hozzájárult Nyugat-Európa gyors gazdasági talpraállásához a második világháború után, a terv, amelynek hivatalos neve *Gazdasági Újjáépítési Program* ('*Economic Recovery Program*'), de amelyet tervezőjéről egyszerűen csak *Marshall Terv*nek nevez a közvélemény (Marshall legnagyobb bosszankodására), fogalomává vált. A második világháború óta, a Föld bármely háború sújtotta térségének (gazdasági) talpraállítására tett nemzetközi erőfeszítések megtárgyalásánál szinte mindig egy újabb 'Marshall Terv'-et emlegetnek. A Marshall Terv megvalósításából, amelyet egész Európára terveztek, a szovjet vezetés politikai és katonai nyomása következtében Közép- és Kelet-Európa államai kimaradtak, s ezáltal kezdetét vette ezen régió negyven évig tartó (gazdasági) autarkhiája. Az 1989-es antikommunista forradalmakig Nyugat-, illetve Közép- és Kelet-Európa országainak gazdasági fejlődése gyökeresen más utakon járt, amely leginkább Közép-Európa államait és népeit szakította el természetes történelmi közegüktől, Nyugat-Európától. Ezen előadás során kísérletet teszek ezen két régió második világháború utáni gazdasági fejlődésének elemzésére, napjainkig bezárólag. Előadásomat három részre osztottam: az első rész azon politikai, illetve társadalmi főáramlatokat kívánja nagy vonalakban felvázolni, amelyek döntő befolyással bírtak a Marshall Terv létrejöttében; ennek gyökerét az amerikai, illetve a francia forradalom közötti különbségben látom. A második rész rövid áttekintést nyújt a Marshall Terv lényegéről és hatásairól. A harmadik rész pedig Közép- és Kelet-Európa gazdasági fejlődéséről kíván képet adni a KGST-időszakban, majd a Berliini Fal leomlása után, s felvázolja ezen régió néhány országának az Európai Unióhoz való, kilátásban levő csatlakozás gazdasági kihatását.

I. Történelmi áttekintés

Eötvös József éles szemmel figyelt fel arra a többség által elhanyagolt tényre, hogy a szinte egyidőben lezajló amerikai, illetve francia forradalom mily eltérő eredményt hozott. A nyugati világ legújabbkori történelmének megértéséhez pedig ez elengedhetetlenül szükséges. A XVIII. század közepére az abszolutisztikus, dinasztikus és feudális államberendezkedés már nem felelt meg az ipari forradalom által kiváltott, vállalkozói kapitalista gazdasági rendszernek. A reformáció, az angol parlamentarizmus és a felvilágosodás eszméi addigra széles körben terjedtek el s nagy hatással voltak nemcsak a kor legkiválóbb gondolkodóira, hanem a szélesebb közvéleményre is. A népfelkelés elve, illetve az Emberi Jogok Nyilatkozata ekkor került a napi politikai élet asztalára. A XVIII. század második felében két országban került „kenyértörésre” a sor: Észak-Amerikában és Franciaországban. Ugyanazok az eszmék gyakoroltak hatást mindkét államban a változást kívánó és kiharcoló csoportokra, az eredmény mégis eléggé eltérő lett. Lehet persze mondani, hogy a két ország helyzete különböző volt, hiszen az észak-amerikai gyarmatokon szinte „tisztá lappal” kezdtek az emberek, míg Franciaországban évszázadokon keresztül kialakított privilégiumokat védte az 'ancien régime'. *Fortuna* kereke azonban, amelynek fontosságára Machiavelli oly pontosan világít rá, nem kis szerepet játszott ezekben a történelmi eseményekben is. Észak-Amerikában a Függetlenségi Nyilatkozattal kezdődően a sikeresen megvívott függetlenségi harc egy republikánus alkotmányhoz, illetve államberendezkedéshez vezetett. Az amerikai alapító atyák a köztársasági Róma államszervezetét vették alapul, s az arisztokráciát³ elvire építve, oly alkotmányt léptettek életbe, amely megfelelően egyesítette a diktátori, az arisztokratikus és a

¹ A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. évi, 43. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („Hogyan látjuk egymást – látjuk-e egymást (Közép-) Európában?”; 2002. augusztus 29. - szeptember 1., Elspeet, Hollandia.)

² Eötvös József: *Aforizmak*, Országos Eötvös József Emlékbizottság, 1988.

³ Aristoteles politikájára lásd: Bartók György: *A görög filozófia története – Az indiai és a kínai filozófia rövid vázlatával*; 157-159 l., Mikes International, 2002. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

demokratikus elemeket. Tisztában voltak azzal, hogy stabil republikánus államrendszer csak akkor valósulhat meg, ha a Machiavelli⁴ által felvázolt tényezők együttesen léteznek:

1. a szokások és hagyomány tisztelete,
2. a város dominál a falu felett,
3. széles középosztály létezik,
4. intézményesített népuralom van hatályban,
5. a polgári öntudat nem csökevényesedett el, és
6. mindezeknek tudása közismert.

Erre építve sikerült szinte a „semiből” majd’ egy évszázad leforgása alatt nagyhatalommá válniuk, amely nagyhatalmi szerepet igazán csak a második világháború után kezdték vállalni és játszani a nemzetközi porondon. Nem véletlenül írta Széchenyi a *Naplójában*⁵ a következőket, amikor 1819. augusztusában Catanában meglátogatott két amerikai hadihajót, a Franklin-t és a La Guerrière-t:

„A parancsnok és tisztjei azt a benyomást tették rám, hogy az Egyesült Államok olyan alapon nyugszik, mely a Római Birodalom alapköveihez hasonlítható ... Amerikában mindent valami szokatlan és mostanáig ismeretlen nagyságban és méretben kezdtek el. Ahogyan birtokterületeik semmihez sem hasonlíthatók, úgy az az arány, melyben hatalmuk és kultúrájuk növekedik, szintén nem szabályosan fejlődő. Minden eddig tapasztaltnál és látottnál gyorsabb a ritmus, melyben a tökéletesség felé sietnek.”

Franciaországban ellenben másfelé indult el a fejlődés. Az elején úgy nézett ki, hogy az események hasonló irányban haladnak, mint Észak-Amerikában, de 1791-ben nagy fordulat következett be. Az alkotmányos gyűlésnek utolsó, céltalan önzetlenségéből hozott törvénye megtiltotta, hogy tagjai újból megválasztassanak. A törvényhozó gyűlés, amely 1791. októberétől kezdte el működését, e törvény értelmében csupa tapasztalatlan politikai újoncokból állott. Szinte törvényszerűleg következett ebből, hogy a politikai kalandorok és demagógok kezébe és irányítása alá került a hatalom. Ezt a tényt már Titus Livius is éles szemmel figyelte meg: „Ilyen a tömeg, vagy meghunyászkodó szolga, vagy könyörtelen zsarnok, s a szabadságot, ami a kettő között van, nem képes mértékkel alkalmazni, de birtokolni sem. S rendszerint nem hiányoznak haragjának készséges kiszolgálói, akik vérontásra és gyilkosságra ösztönzik féktelen és határt nem ismerő szenvedélyeit.”⁶ Az eleinte polgári forradalomnak induló mozgalom egyre inkább radikalizálódott, egyre véresebbé vált, a fékezetlen terror önmagáért valósított meg. S hiába jelentette a rémuralom megfékezését a direktórium, a konzulátus, majd Napoleon üstökös pályája, akinek azonban még bukása sem érintette a *Code Napoleon* mélységes hatását, a szellem – vagy jobban mondva a kísértet – kiszabadult a palackból: megszületett a *hivatásos forradalmár* prototípusa. Az új azonban ebben az volt, hogy olyan emberfajta lépett a világtörténelem porondjára, amelyik egy eszme érdekében képes *szisztematikusan* bárkit (beleértve önmagát is), egész népcsoportokat, társadalmi osztályokat feláldozni, a vérpadra küldeni. *A terror megszűnt pusztán politikai eszköz lenni, önmagáért való céllá vált.*

A XIX. században végül Európa többségében a vállalkozói kapitalizmus nagyméretű kibontakozásának lehetünk tanúi. Viszonylag rövid időn belül bomlik fel a mezőgazdasági alapú feudális termelési mód, s válik Európa többsége ipari társadalommá. Ekkora mélyreható változást ilyen rövid idő alatt a kontinens soha nem élt át, s ezért nincs ezen társadalmaknak módjuk és tapasztalatuk arra, hogy a társadalom szociális rendszerét a gazdasági változásokkal többé-kevésbé szinkronban átalakítsák. Ebben a környezetben jelenik meg a színen Karl Marx, aki Feuerbach⁷ filozófiai rendszerére alapozva dolgozza ki politikai-gazdasági rendszerét. A történelmi ténymegállapítás kedvéért szükséges megjegyezni, hogy Marx rendszerének központi eleme – szociális igazságosság, társadalmi szolidaritás - keresztényi gondolat⁸. Ezen a tényen az sem változtat, hogy rendszere utópisztikus – már addig is sok jelentős gondolkodó alkotott utópisztikus államberendezkedésről rendszert, mint pl. Platon⁹, Thomas More¹⁰, Campanella¹¹ -, illetve dogmatikus, amikor például azt vizsgálta, hogyan élnek a munkások 1860

⁴ Niccolò Machiavelli: *The Discourses on the First Ten Books of Titus Livius*, Penguin Books, 1998.

⁵ Széchenyi István – Wesselényi Miklós: *Feleselő naplók*, Helikon Kiadó, 1986.

⁶ Titus Livius: *A római nép története a város alapításától*, XXIV., 25, 8. Európa Könyvkiadó, 1982.

⁷ Feuerbach filozófiájára lásd: Bartók György: *A középkori és az újkori filozófia története*; 174-175 l., Mikes International, 2002. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

⁸ Erre vonatkozólag lásd: Tóth Miklós: *Intellectus quaerens fidem (Contemplatio Claudiopolensis - Kolozsvári Elmélkedés)*. In: Mikes International, 2001. október-december, October-December 2001. http://www.federatio.org/mikes_per.html

⁹ Platon *Államára* lásd: Bartók György: *A görög filozófia története – Az indiai és a kínai filozófia rövid vázlatával*; 109-112 és 116-117 l., Mikes International, 2002. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

közepé táján Angliában, s annak érdekében, hogy gondolatmenetét minden áron bizonyítsa, húsz évvel korábbi statisztikákat használ az angliai munkások szociális helyzetéről, s nem veszi figyelembe az aktuális statisztikákat, amelyek szignifikáns javulást mutatnak a munkások életkörülményeiben.¹² Marx és félremagyarázó gondolkozásában az az alapvető hiba, hogy a kezdeti vállalkozói kapitalizmus mint gazdasági rendszer társadalmi kihatásainak anomáliáit a rendszer immanens problémájával azonosították. Nem látták be, hogy az árucseré/pénzforgalom a gazdasági élet alaptörvénye, azt nem lehet csak úgy „kiiktatni”. A szociáldemokrata beállítottságú Szira Tamás ezt nagy éleslátással a következőképpen fogalmazta meg: „*Árucseré kategóriák nélkül nincs piac, piac nélkül nincs verseny, verseny nélkül nincs ár. Ár nélkül viszont a gazdaságban minden megfoghatatlanná válik, nem mérhető a ráfordítások, következésképpen a jövedelmezőség sem, - iránytű nélkül nem lehet hajózni*”.¹³ Bármennyire is érthető és helyeselhető Marx (keresztyéni) vallásos indíttatású politikai tevékenysége, a XX. század rengeteg áldozattal járó kísérletezgetése bizonyította be, hogy a munkásosztály felemelkedése és az emberi méltóság kiteljesedése nem a piacgazdaság kiiktatása és a létező középosztály (fizikai) likvidálása útján érhető el. Az igazi probléma tehát Marx követőinek ideológiájával az, hogy Marx *Tőkéjét* nem mint egy ’viktóriánus fantazmagória-regényt’¹⁴ olvassák, amely alkalmas a szellem megtermékenyítésére, hanem ők arra a palackból kiszabadult szellemre építenek, amelyet a jakobinusok engedtek ki. Erre jó példát ad maga Márai, aki az 1920-as években, a világháború és a versailles-i békediktátum sújtotta Németországban csodálkozva állapítja meg, hogy a radikális kommunista mozgalmakban szinte alig látott munkást, azokat az arisztokrácia, illetve a polgárság dekadens elemei vezették. A munkásság többsége a szociáldemokrata pártokat támogatta s egyszerűen csak jobban szeretett volna élni. Az „*Egy polgár vallomásai*”-ban így ír erről Márai:

„*Mikor a grófnő a munkások közé vitt, minden jó szándékunk mellett is tanulmányútra mentünk. Így élnek a munkások. Ilyen a munkások szerelmi élete. Ezt és ezt az írókat olvassák legszívesebben a munkások. A valóságban a munkások mindenfélét olvastak, nemcsak a ’mozgalmi’ irodalmat s valószínűleg akadtak közöttük sokan, akik Courts-Mahler regényeit olvasták a legigazibb kedvvel és gyönyörűséggel. A munkások az erényről, a házasságról és a szerelemlről is másképpen gondoltak, mint ahogy mi elvártuk tőlük, másképpen vágyakoztak a forradalomra is, mint ahogy ezt a szocialista káték előírták s bizonyára akadtak közöttük szép számmal, akik egyáltalán nem tartották sürgősnek a világháborút. A munkások zöme tetszetős házakban lakott, volt rádiójuk, előfizettek a lapokra, látogatták a színházak előadásait és a muzikát, s a munkanélküliek segélyt kaptak; a jólét nem vetette fel őket, de Németországban nem halt éhen senki ez években. Elképzeléseinket nem fedte a valóság.*”¹⁵

Tisztában vagyok azzal, hogy a történelemben nem szabad a ’ha nem úgy történt volna’ kifejezést használni, de meggyőződésem, hogy a kommunizmus világméretű térhódítását időben meg lehetett volna állítani parlamentáris kereteken belül, ha a XX. század elején nem tört volna ki az I. világháború. Ez a világégés alapvetően fölösleges volt, s nagyrészt annak volt következménye, hogy akkor nagy államférfiak aprócska epigonjai ültek Európa fontos politikai és katonai döntéshozói székeiben. Lloyd George szerint „*Senki sem akart háborút*”, s Sun Yat-sen pedig a következőket mondta: „*Az európaiak háborút viselnek s nem tudatosul bennük, hogy a háborút békének kell követnie*”.¹⁶ Az I. világháború a mérhetetlen embervesztés és anyagi kár mellett ’létrehozta’ a világ első kommunista államát, a háborúban legyengült és amúgy is korlátozott civil társadalommal rendelkező Oroszországban. Az orosz bolsevizmus elsősorban a német katonai vezetés szűklátókörű taktikai megfontolásainak és lépéseinek eredménye: Lenint a német katonai hatóságok csempészik Oroszországba, hogy ezzel az orosz frontot meggyengítsék, s akinek vezetésével a bolsevik hivatásos forradalmárok 1917. novemberében államcsinnyel erőszakosan megdöntik a demokratikusan megválasztott Kerenszkij-kormányt.¹⁷ Az újonnan alakult Szovjetunió a polgárháború és a külföldi elszigeteltség miatt még nem képes (nagy léptékű) expanzióra, de a II. világháborúból egyértelműen győztesen kerül ki – valójában az Egyesült Államok izolacionista külpolitikája, illetve a győztes európai nagyhatalmak tovább folytatódó szűklátókörű politikája következtében kirobant II. világháborúban való részvétele által -, s az Egyesült Államok mellett az egyetlen igazi nagyhatalommá lép elő. Sztálin ügyes diplomáciai

¹⁰ Thomas More *Utopiajára* lásd Bertrand Russel: *Geschiedenis van de westerse filosofie*, 548-552 l., Kosmos-Z&K Uitgevers B.V., 2001.

¹¹ Campanella *Civitas Solis* c. művére lásd: Bartók György: *A középkori és az újkori filozófia története*; 74-76 l., Mikes International, 2002. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

¹² E tényt két amerikai tudós, W. O. Henderson és W. H. Challoner, 1958-ban mutatta ki.

¹³ Szira Tamás: *A sztálinizmus gazdasági formációi*. In: Sztálinizmus és desztálinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1990.

¹⁴ Erre a megállapításra jut Francis Wheen *Karl Marx* című Marx-biográfiájában. Fourth Estate Limited, 1999.

¹⁵ Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai I-II*, Helikon Kiadó, 2000.

¹⁶ Paul Van de Meersche: *Internationale politiek (1815-1945) – Overzicht en interpretaties*, Uitgeverij Acco, 1998.

¹⁷ A német katonai vezetés taktikai hibáira lásd bővebben: Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig – Magyarország a világháborús Európában (1914-1945)*, Magyar Szemle Könyvek, 1999.

húzásokkal ráteszi kezét egész Közép-, illetve Kelet-Európára s ötödik hadoszlopként tudja (ki)használni a nyugat-európai értelmiség jelentős részét, amely minden kritika nélkül szimpatizál a bolsevik nézetekkel annak ellenére, hogy vannak néhányan, mint például André Gide, aki a harmincas évek Szovjetuniójában tett látogatása következtében kiábrándult kommunista hitéből s leplező könyvet is ír a szovjet rendszerről.¹⁸

A II. világháború befejezésekor, 1945-re Európa jelentős része romokban hever, a polgári társadalom szerkezete úgyszintén, a Vörös Hadsereg az Elbáig uralja a kontinens keleti felét, s Sztálin egyre komolyabban nyilvánítja ki tetteivel, hogy a szovjet befolyást minden áron ki akarja terjeszteni az egész világra. S ekkor lép színre George C. Marshall, hogy az utólag a nevével fémjelzett tervet bejelentse 1947. június 5-én a Harvard University-n.

II. A Marshall Terv és kihatásai

Az előző rész történelmi fejtegetéseit azért volt szükség előrebocsátani, mert az 1945-re kialakult nemzetközi erőviszonyokban kialakult drámai változások nélkül a Marshall Terv létrejötte és véghezvitele nem érthető meg. *A Marshall Terv ugyanis, neve (Economic Recovery Program) és fő célkitűzései ellenére, nem kizárólag gazdasági program.* Megszületéséhez az amerikai adminisztrációnak nem csak az a felismerése vezetett, hogy alulbecsülték a háborús pusztítást Európában, hanem az is, hogy gyökeresen újra kell értelmezni az amerikai külpolitikát, Sztálin ugyanis olyan expanziós politikába kezdett, amely az egész világ számára halálos veszedelmet jelentett. A Marshall Terv egy olyan érában keletkezett, amelyben a nyugat-európai volt nagyhatalmak, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Németország rendkívül legyengültek, a Szovjetunió bekebelezte Lengyelországot, Romániát, Bulgáriát, Magyarországot, majd legvégül Csehszlovákiát, s ezáltal az európai kontinens egy ideológiai háború színterévé alakult, amelyben a fennmaradó két nagyhatalom megpróbálta a maga érdekszféráját kialakítani.

George C. Marshall, az Egyesült Államok akkori külügyminisztere, ötcillagos tábornok¹⁹, - az amerikai tábornokok hagyományához híven - kitűnő érzékkel ismerte fel a helyzetet. Meghatározó szerepe volt a később Truman Doktrínának elnevezett külpolitika kidolgozásában, amelynek keretében Truman elnök 1947. márciusában 400 millió dollár segélyt kért a Kongresszustól a kommunizmus elleni küzdelemre, ezekkel a szavakkal: „*A világ szabad polgárai tőlünk várják a segítséget, hogy megőrizhessék szabadságukat. Ha bátortalanok vagyunk a vezetésben, a világ békéjét veszélyeztethetjük – s bizonyára veszélybe sodorjuk nemzetünk jólétét.*”²⁰

A Marshall Terv az Egyesült Államok hosszútávú külföldi érdekeltiségének volt a bizonyítéka s a tervezési időszakban Európa összes államára kiterjedt, beleértve a Szovjetuniót és Kelet-Európa államait is. Molotov és kísérete azonban kivonult a Párizsban folytatott előtárgyalásokról, arra hivatkozva, hogy az német ipari újjáéledéshez vezet és gazdaságilag – s ezáltal politikailag – függő államok jönnek létre. Sztálin szemében a Marshall Terv kísérlet volt arra, hogy Közép-Kelet-Európa államait kiragadják a szovjet befolyás alól, s ezért válaszként felszólította a világ kommunistáit – elsősorban Franciaországban és Olaszországban, ahol befolyásuk a legerősebb volt -, hogy álljanak ellen az amerikai imperializmusnak. Ennek elősegítésére megalakította a Kominformot, a nemzetközi kommunista információs irodát.

1947. nyarán, a megmaradó 16 európai állam elkészítette az amerikai gazdasági segélyprogram tervét. Szeptember 22-én bemutatták a tervet, amely 16-22 milliárd dolláros segélyt kért 1951-ig. Az amerikai Kongresszus engedélyezte 17 milliárd dollár folyósítását. Sztálin, válaszként Nyugat-Németország megsegítésére, blokád alá vette Berlint 1948 júniusa és 1949 májusa között. 1951-ig körülbelül 15 milliárd dollár²¹ érkezett Európába a Marshall Terv keretében. Egy külön erre a célra megalakított iroda, az *Economic Cooperation Administration*, végezte a segélyek koordinálását és szétosztását. Az iroda segélyei és kölcsönei révén helyreállt a mezőgazdasági termelés, megvetették a pénzügyi stabilitás alapját s bővült a kereskedelem. Miután a szervezet befejezte tevékenységét, az irodát kibővítették az Egyesült Államokkal, Kanadával és Japánnal s átkeresztelték *Organization for Economic Cooperation and Development*-re (OECD), székhelyét Párizsba

¹⁸ André Gide: *Return from the USSR: And Afterthoughts on My Return*, Farrar Straus & Giroux; 1987.

¹⁹ George C. Marshall-ról lásd tovább: 1.) Roberta C. Yafie: *Marshall Plan Arms European Industry*, American Metal Market, August 12, 1999. 2.) Patrick Butters: *A plan for Gen. Marshall. (restoration of George C. Marshall's home)*, Insight on the News, August 3, 1998.

²⁰ „The free peoples of the world look to us for support in maintaining their freedoms. If we falter in our leadership, we may endanger the peace of the world – and we shall surely endanger the welfare of this nation”. In: *June 5th, 1947: US announcement of the Marshall Plan*, History Today, June 1997.

²¹ Mai árfolyamon számolva ez az összeg körülbelül 85 milliárd dollárnak felel meg.

helyezték, állandó személyzettel. A Marshall-segély sikere drámai volt, a segélyben részesülő összes ország termelési szintje 1951-re elérte a háború előtti.

A Marshall Terv kidolgozásakor vita folyt a tervezők körében, hogy egy egyszerű újjáépítés legyen-e a cél vagy mélyrehatóbb gazdasági reformra is szükség van - természetesen az amerikai modell szerint. Végül az utóbbi mellett döntöttek, bár nagy vita kerekedett abból, hogy mi is pontosan 'az' amerikai modell. Különbségek jelentkeztek azon a téren is, hogy melyek azok a tényezők, amelyek sikerre vezetnek az amerikai üzemi vezetési modell európai átlantálásakor. A Marshall Terv 50. évfordulójára, az angliai Reading-ben, megrendezett konferencián²² a résztvevők ennek a reformtörekvésnek a sikerét és hatásait elemezték. A résztvevők elemzéseiből kitűnik, hogy ennek a reformtörekvésnek sikere vegyes: elsősorban az amerikai multinacionális cégek európai egységeiben, illetve azon cégeknél talált a kezdeményezés pozitív visszhangra, amelyek már a háború előtt is receptívek voltak az amerikai gyakorlatra. A vegyes érzelmű fogadtatásban nyilván szerepet játszott a nemzeti büszkeség is, valamint az a felismerés, hogy az amerikai üzemi vezetési módszerek nem, vagy csak módosított formában alkalmazhatók Európában. Az egyértelmű átvétel elmaradása ellenére az megállapítható, hogy számos európai cégnél átvették (módosított formában) az amerikai standardizálási, statisztikai minőségellenőrzés, árkezelés, stb. módszereit. Ebben fontos szerepet játszottak az amerikai módszereket ismerő európai konzultánsok.

A Marshall Terv nem kizárólagos gazdasági jellegét mi sem bizonyítja ékeesebben mint az a tény, hogy a terv szerves része volt egy széleskörű propagandakampány – valójában a legnagyobb propagandakampány²³, amelyet valaha békeidőben folytattak. A kampány elsődleges célja nem az európai kommunizmus elleni frontális támadás volt, hanem inkább az, hogy a segélyben részesülőkhöz minél közelebb vigye a Marshall Terv üzenetét, s ezáltal befolyásolja az emberek viselkedését, mentalitását és váradalmait a tömegtermelés és az abból származó tömegfogyasztás áldásai irányába. Az amerikai Külügyminisztérium ezzel egyidőben egyértelművé tette, hogy azok az országok, amelyekben a kommunisták nyernek, kizárják magukat a Marshall-segélyből. 1948-ban ez elsősorban két országra jelentett veszélyt, Franciaországra és Olaszországra. Ez az a két ország, ahol a kommunisták igen erős állásokkal rendelkeztek. Éppen ezért ezekben az országokban volt a legerősebb a propaganda s ezt követte a második kör, amelybe Görögország, Törökország, Ausztria, s Németország francia megszállási területe tartozott. A kampányban minden lehetséges médiumot felhasználtak: film, híradó, zene, újságok, stb. 1950. júliusára kb. 50 filmet és híradót vetítettek egész Nyugat-Európában, amelyet hetente kb. 40 millió ember látott.

Bár a nézetek megoszlanak a propagandakampány hatásosságát illetően, az azonban kétsége kívül igaz, hogy jelentős szerepe volt nemcsak a Marshall Terv propagálásában, hanem az emberek attitűdjének alakításában is. Enzo Forcella, egy olasz veterán baloldali értelmiségi nemrég a következőket mondta erről: „Az amerikai mítoszok beváltották ígéretüket s ezáltal nyertek”.²⁴ Forcella azokra a dokumentumfilmekre utalt, amelyek az amerikai életformát mutatták be, elsősorban azokra, amelyek a saját autójukon a gyárba érkező munkásokat mutatták – olyan fogalmat, amely 1949-ben Olaszországban teljesen elképzelhetetlen volt.

Az amerikai mítoszok tehát beváltották ígéretüket. Az 1950-es évek elejére Nyugat-Európa megindult az ipari modernizálás és az amerikai modell európai változatának útján. A kommunista pártok és az általuk dominált szakszervezetek erősek maradtak ugyan Nyugat-Európa több országában, de hatalomra nem tudtak kerülni, a kommunizmus közvetlen veszélye elmúlt. A várakozások pszichológiai hatása működött: Nyugat-Európa lakossága nagy várakozásokkal nézett a fogyasztói társadalom elé. A gazdasági stabilitás és az amerikai katonai védelem ernyője alatt közben elkezdődik a kontines ezen felében a nemzetgazdaságok integrálása, amely végül az Európai Unióban kulminál majd.²⁵

²² Alfred Kieser: *The Americanisation of European Business: The Marshall Plan and the Transfer of US Management Models*, Organization Studies, 2000.

²³ Erre nézve lásd bővebben: David Ellwood: *'You too can be like us': selling the Marshall Plan (American propaganda during the European Recovery Program)*, History Today, 1998.

²⁴ *'The American myths kept their promises and won through'*. In: David Ellwood: *'You too can be like us': selling the Marshall Plan (American propaganda during the European Recovery Program)*, History Today, 1998.

²⁵ Az Európai Unió létrejöttének főbb állomásai a következők:

- 1950. május 9-én elhangzott beszédében Robert Schuman, akkori francia külügyminiszter, javasolta, hogy Franciaország és Németország, valamint más csatlakozni kívánó ország hozzon létre egy gazdasági uniót a szén és acélipar részére. Június 3-án Belgium, Franciaország, Luxemburg, Olaszország, Hollandia és Németország csatlakozik a „Schuman Deklaráció”-hoz. A hivatalos szerződést 1951. április 18-án írják alá ('Párizsi Szerződés') megalakítva ezzel az Európai Szén és Acél Közösséget (European Coal and Steel Community). Ez gyakorlatilag a mai Európai Unió megszületésének dátuma.

III. Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a KGST-időszakban majd a Berlini Fal leomlása után

Míg Nyugat-Európa a Marshall Tervnek köszönhetően gyorsan talpraállt s elindulhatott a gazdasági fejlődés és az integráció útján, addig Közép- és Kelet-Európa országai nem voltak ilyen szerencsések. A hidegháborúnak ezen a harcszínterén ugyanis a Szovjetunió szabta meg a politikai, gazdasági, katonai élet szabályait. Közép- és Kelet-Európa népei éppen hogy csak kezdtek magukhoz térni a Vörös Hadsereg rémtettei, s a háború okozta károkból, rövid időn belül rá kellett jönniük, hogy számukra egészen más sors vár, mint Nyugat-Európa népeire. 1945-öt követően a szovjet vezetés nyomására ezen országok nemcsak, hogy kimaradtak a Marshall-segélyből, hanem teljesen gyarmati függőségi viszonyba kerültek a Szovjetuniótól. Ezen térség országaiban a Vörös Hadsereg jelenlétének köszönhetően a helyi kommunista pártok rendre szétzúzták az újjáalakuló demokratikus államberendezkedést (bár különböző tempóban), kieroszakolták a kommunista párt egyeduralmát, gleichschaltolták az összes tömegkommunikációs médiumot. A gazdaság átállítása az ázsiai termelési módon alapuló sztálini gazdasági modellre sem várattatott sokat magára. Államosítás címszó alatt egyszerűen kirabolták a nemzetgazdaságokat. Az utolsó epizódja ennek az 'államosításnak' Magyarországon az 1949. december 28-án bejelentett 20/1949-es számú Elnöki Tanács rendelet volt, amely kimondta a 10 főnél több munkavállalót foglalkoztató ipari üzemek államosítását. Központi, merev tervgazdaságot vezettek be, amelyet ráadásul a szovjet gazdasági struktúra szolgálai másolásával tettek még katasztrófálisabbá. Fontos leszögezni azonban, hogy ez nem csupán a gazdaságot gyökeresen érintő politikai döntés volt, hanem a civil társadalom felszámolásának utolsó stádiumát, a társadalom teljes proletarizálását is jelentette.

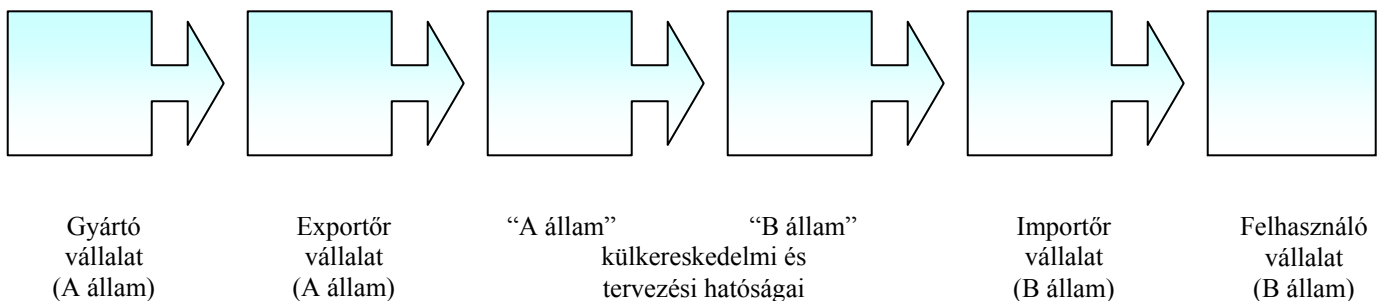
A Szovjetunió, majd a térség kis államai gazdaságainak sztálinizálását egy erős katonai hatalom létrehozásának célja vezérelte, az expanzív külpolitikai törekvések alátámasztására. Ennek a törekvésnek képezte szerves részét az 1949-ben ezen országokra reáknyszerített rendszer, a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa* (KGST) létrehozása is, amely ezen térség gazdasági megfeneklésének kezdetét és eladósodását jelentette. Ennek létrejöttének megértéséhez azonban szükség van egy kis történelmi háttérvázlatra. A szovjet vezetők mindig szembesültek azzal az alapproblémával, hogy lehetséges-e, - és ha igen, hogyan – a szocialista gazdaságot a világgazdasághoz hozzákapcsolni?²⁶ A kezdeti korszakban alapvetően három koncepció versengett egymással. Az első Buharin nevéhez fűződik, aki a piac és az öngazgatás kombinációjából kiindulva az államilag szabályozott piaci struktúrákon keresztül kívánt a világpiachoz hozzákapcsolódni. Szerinte a demokratikusan ellenőrzött államhatalom a külkereskedelem állami monopóliumának megtartásával képes lesz ellensúlyozni a kapitalizmus restaurációját. A második Preobrazsenszkij és Trockij nevéhez fűződik: ők az államgazdaság és az öngazgatás kombinációjából indultak ki s olyan államilag ellenőrzött vegyesgazdaságot képzeltek el, amelyben a szovjet munkaerő az államgazdasággal, illetve a külkereskedelem állami monopóliumával az európai forradalom kitöréséig versenyképes lehet a világpiacon nemzetközi munkamegosztásban. A versengő gazdasági szektorok közül az állam a piaci magángazdasággal szemben a közösségi szektort támogatná, a kapitalizmus restaurációja elkerülése végett. A harmadik Sztálinhoz fűződik: ő abból indult ki, hogy a nemzetközi forradalom nincs a láthatáron, ezért a szocializmust egy országban kell felépíteni, s ezért egy elszigetelt környezetben az államgazdaságnak nem lehet belső alternatívája. Elvetette Buharin elképzelését, abból kiindulva, hogy a piaci versenyt a Szovjetunió jóval gyengébb gazdasági pozíciójánál fogva nem bírja ki, s elkerülhetetlen a nemzetközi kapitalista világrendbe való alárendelődés, s a kapitalizmus restaurációja. A Preobrazsenszkij és Trockij elképzelésével szemben pedig az volt a kifogása, hogy az egy permanens nemzetközi osztályharcot feltételezett és forradalmi stratégiát tett volna szükségessé, a helyzet azonban nem volt forradalmi. Végül is az ő koncepciója győzött, s a Szovjetunió elindult egy alternatív világgazdasági rend útján, vagyis a teljes autarkhia vonalán.

- Ugyanez a hat ország 1957. március 25-én Rómában aláírja a 'Római Szerződés'-t, megalakítva ezzel az Európai Gazdasági Közösséget (European Economic Community).
- Az integráció további elmélyítését jelenti az 1967. július 1-én létrehozott Európai Közösség (European Community), egy Bizottsággal és egy Tanáccsal. Ehhez csatlakozik 1973-ban Nagy-Britannia és Dánia, 1981-ben Görögország, 1986-ban Spanyolország és Portugália.
- 1985-ben az Európai Közösség elfogad egy dokumentumot, amely célként tűzi ki az egységes piac megalakítását 1992-re.
- A tagok 1991. decemberében Maastrichtban aláírják a 'Maastrichti Szerződés'-t, amely előírja a közös külpolitika koordinálását valamint a jogi együttműködés kereteit. Célként tűzik ki a közös pénz bevezetését 1999. végére. Magalakul az Európai Unió.
- Ehhez csatlakozik 1995-ben Svédország, Finnország és Ausztria, amellyel az EU-tagországok száma 15-re emelkedik.
- 1998. június 1-én megalakul az Európai Központi Bank, amelynek székhelye Frankfurt.
- 1999. január 1-én érvénybe lép az Európai Monetáris Unióhoz tartozó országokban a közös európai pénz, az euro.

²⁶ Erről lásd bővebben: Krausz Tamás: *A vilárendszer és az öngazgatás a peresztrojka periódusában. A szocialist alternatíva bukásának történetéből: a belső és a nemzetközi komponens.* In: *Eszmélet* 33. szám.

A II. világháborúból győztesként kikerülő Szovjetunió pedig ezt a 'szocializmus egy országban' elvet terjesztette ki a 'szocializmus egy térségben' elvévé, a KGST révén. Ezen úgynevezett 'szocialista országok gazdasági integrációs szervezeté'-nek célja volt – az Akadémiai Kislexikon megfogalmazása szerint - „a tagországok gazdasági fejlődésének előmozdítása a szocialista munkamegosztás, a tagországok egymás közötti árucseréjéért, a gyártásszakosítás és kooperáció, a népgazdasági tervek egyeztetése, összehangolása révén”.²⁷ Létrejöttét azonban, amint előbb említettük, elsősorban a Szovjetunió (kül)politikai érdekei határozták meg, zárt tömböt alkotott, amelyre minden téren a Szovjetunió túlsúlya nyomta rá a bélyegét.

A KGST-ben a külkereskedelmi rendszer nem a vállalatok szabad export-import érdekeltségén és tevékenységén nyugodott, hanem a belföldi tervgazdaságban már létrehozott direkt állami beavatkozásokon keresztül működött. Ebben a rendszerben a vállalatoknak nem volt külkereskedelmi joguk, úgy az exportra gyártási központi parancsot/utasítást, mind a beszállítást, tervek alapján az államtól kapták. Az árucseré szervezeti rendjét vázlatosan az Ábra 1 szemlélteti.²⁸

Ábra 1 : Az árucseré szervezeti rendje a KGST-ben.

A külkereskedelmi terveket az államok kétoldalúan állították össze, s ennek alapján születtek a kontingensek, amelyek a kölcsönösen egymástól igényelt, a nemzeti tervekbe beépített, importszükségletekből épültek fel. A csere egyenlőségét egy KGST-n belüli képletes pénzzel a transferábilis rubellel (tr.Rbl.) és a tr. Rbl-ben kifejezett világpiaci árakkal egyeztetették, és gondosan kiegyensúlyozták a cserélendő értéktömeget. Ezt a pénzt kizárólag elszámolásra és érték kifejezésre használták, ami azt jelentette, hogy ez a pénz valós is volt meg nem is. Nem volt valós, mert abban az esetben, ha valamely tagállamnak tr.Rbl.-aktívuma volt, nem tudta azt minden további nélkül levásárolni valamely partnerországnál, csupán abban a relációban, ahol ez az aktívum keletkezett. De ebben az esetben is a tr.Rbl.-aktívummal rendelkező állam kormánya csak kérhette a partner kormány szervezettől, hogy valamivel ellentételezzék azt, s ezt a partner a következő időszakban betervezett, mint többlétszállítást, de nem azokból a javakból, amit az aktívummal rendelkező kért, hanem amit a passzív ország fel tudott és kívánt ellentételként (ha egyáltalán kívánt) ajánlani. Mivel az eladó-vevő viszonyt az állam közvetítette, ő diktálta az árakat, a pénzmozgások fordított irányban és mechanikusan követték az áruáramokat. Itt a pénznek nem volt aktív szerepe, a pénzzel nem lehetett gazdasági mozgást elindítani, ezért ezek a gazdaságok alapján véve naturálgazdaságok voltak.

Ha megvizsgáljuk, hogy ez a rendszer milyen eredményt hozott négy évtizedes működése során, akkor a következő következtetéseket lehet levonni:

- *Felesleges raktárkészletek felhalmozása:* A negyedéves tervek következtében a vállalatok rendszerint a negyedév végén szállítottak egy tömegben. Ennek eredményeképpen, azok a vállalatok, amelyek termelésükhöz nyersanyagot vagy félkész-terméket 'importáltak', kénytelenek voltak feleslegesen nagy raktárkészletet fenntartani vagy túlrendelni.
- *A világpiaci-, azaz a valóságos árrendszertől való torzulás:* A KGST-ben megpróbáltak egy önálló árrendszert kialakítani. Ez azonban a 60-as évek végére sem sikerült. Az 1970-es évektől kezdve a Bukaresti Árelvet követték, amely abból állt, hogy minden ötéves tervperiódusra előre rögzítették az árakat, amelyeket a világpiaci árakból vezettek le s egy belső alkufolyamat keretében alakítottak ki. Az alkufolyamat szubjektivitásából kifolyólag ez az árrendszer egyrészt nem volt egységes, másrészt a bonyolultabb termékeknél szinte lehetetlen volt reális, azaz világpiaci árakat megállapítani. Ennek eredményeképpen mindenki úgy érezte, hogy ő rosszul jár.

²⁷ Idézet forrása: *Akadémiai Kislexikon*, Akadémiai Kiadó, 1989.

²⁸ Forrás: Sinkovics Alfréd: *Magyarország és a KGST*. In: Sztálinizmus és desztálinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1990.

- *Fokozódó eladósodás:* A Bukaresti Árelv nem volt képes figyelembe venni a világpiacon végbemenő forradalmi változásokat (pl. kőolajárrobbanás 1973-ban). Ezért 1975-től kezdve úgy módosították a Bukaresti Árelvet, hogy az arányokat minden évben megváltoztatták az előző öt év átlagárai alapján (csúszó árbázis). Ezzel azt szerették volna elérni, hogy fokozatosan engedjék rá a drágább árakat a partnerországokra. Ez viszont azt jelentette, hogy a hatás késleltetve jelentkezett, de tovább is tartott, s ez bizonyíthatóan fékezte a gazdaságok adaptációjának megindulását. Az olajimportőr tagországok (mint Magyarország) árvesztesége az 1970-es évek közepétől jellemzővé vált és hatalmas méretűvé dagadt. Az indokolatlanul alacsonyan tartott belső árakat pedig egyre inkább szovjet és nyugati bankhitelekkel fedezték.
- *Rossz minőség, elavult termékszerkezet, pazarló termelés és innováció elsatnyulása:* A közvetlen, naturálgazdálkodásnak eredménye az lett, hogy a piacgazdaság alapvető funkciói, úgymint racionális erőforrásallokáció, a jövedelemelosztásnak és a hatékonyságnak az összekapcsolása, és az Adam Smith-i 'láthatatlan kéz' funkcionálása kiiktatózott. Alapvetően a vállalatok akkor érdekeltek a KGST-exportban, ha termékeiket máshová aligha tudják eladni. Ez a minőség, hatékonyság, munkakultúra és munkamorál teljese lezüllesztéséhez vezetett. Ezzel összefüggően az egész térségben a technikai innováció megtorpant. Ez elsősorban Közép-Kelet-Európa néhány országában (pl. Magyarország, Csehszlovákia) volt látványos, amelyekben a II. világháború előtt számos szektor a világpiacon versenyképes szinten volt.²⁹

A rossz és pazarló gazdasági struktúra talán sehol máshol nem volt látványosabb és 'kézzelfoghatóbb' mint a mezőgazdasági szektorban. Ez elsősorban a mezőgazdaság kollektivizálásának volt a következménye, amelyet Kínában és Bulgáriában 1958-ban, Csehszlovákiában 1959-ben, Albániában és Kelet-Németországban 1960-ban, Magyarországon 1961-ben, Romániában 1962-ben fejeztek be. A független parasztok létének megszüntetését a kommunista rezsim nem tudták elviselni. Ezt az erőltetett kollektivizálást joggal fogalmazzá meg Kovács K. Zoltán a következőképpen: „*A kollektív struktúra nem egyeztethető össze sem a természetjoggal, sem az emberi jogok nemzetközi egyezményeivel, sem a gazdaság- és agrárpolitika objektív, tudományos követelményeivel*”.³⁰ 'Eredményeképpen' az 1960-as évek elején Magyarországon (ismét) élelmiszerhiány keletkezett, amely érezhető volt Budapesten, a vidéki városokban még inkább, a falvakon pedig odáig jutottak, hogy az alapélelmiszerekhez sem lehetett sokszor hozzájutni. Jellemző tény, hogy abban az országban, amely mindig gabonaexportőr volt, 1961-ben több mint 3 millió mázsa gabonát kellett importálni, de a szükségleteket még ezzel a behozatallal sem sikerült kielégíteni. Az égető élelmiszerhiány a hatvanas évek közepéig tartott, de még a hatvanas évek második felében is csak lassan, fokozatosan enyhült.³¹ A szocialista üzemgazdaság csődjét mi sem bizonyítja jobban, mint a magyarországi 'háztáji' gazdálkodás sikere: 1986-ban kereken 1.4 millió család, közel 3 millió ember foglalkozott házkörüli kertészkedéssel, állattartással. Ők művelték a mezőgazdasági terület 13-14%-át. Ez a réteg állította elő a mezőgazdaság bruttó termelési értékének 34.8 százalékát, de a tiszta termelési értéknek megközelítően a felét.³²

Hadd említsek két személyes élményt, hogy rávilágítsak arra, hogy a szocialista vállalatgazdaságról tett megállapításokat nem kizárólag az irodalomból merítem. Jól emlékezetembe vésődött például az 1970-es 1980-as évek Ceaușescu 'szocialista Romániája', amelyben az ország kitűnő mezőgazdasági potenciálja ellenére, széleskörű és hosszantartó áruhiány lépett fel még a legalapvetőbb élelmiszeri cikkekből is. Az emberi méltóságot megalázó élelemhiány, a végnélküli sorok, meglátásom szerint nem járultak hozzá a társadalmi 'kohézió' erősödéséhez. A mai napig mérgelem, amikor generációm Nyugat-Európában él, elsősorban baloldali beállítottságú tagjai, nehezményezik és kritizálják a Nyugaton található 'pazarló és zavaró árubőséget'... A KGST és a szocialista gazdasági rendszer pazarló jellegét pedig többek között egy budapesti műegyetemi élményem támasztja alá. Anyagtudományból az egyik laboratóriumi mérésen fémek keménységét mértük. A mechanikus mérőszerkezet egy rendkívül egyszerű berendezés volt, de legnagyobb meglepetésünkre hihetetlenül nagy és súlyos talapzata volt. Kérdésünkre, hogy vajon milyen műszaki megfontolás készítette a mérőműszer tervezőit erre a 'monumentális' talapzat megalkotására, tanárunk válasza megdöbbentő volt: azért kellett az 1960-as években a műszakilag szükséges kb. 20 dkg-os talapzat helyett egy kb. 4 kg-os talapzatot gyártani, mert a műszer gyártóját a felhasznált nyersanyagmennyiség alapján fizették! Ezt a kb. húszszoros anyagpazarlást egyik kapitalista vállalkozás sem viselte volna el a nyugati világban, pusztán pénzügyi megfontolásból.

²⁹ V.ö. *Op weg naar de informatiesamenleving – Az információs társadalom kiépülése Közép-Kelet-Európában* című cikkem fejtegetéseivel. In: Mikes International, 2002. április-június, April-June 2002, http://www.federatio.org/mikes_per.html

³⁰ Kovács K. Zoltán: *A magyar mezőgazdaság – tegnap és holnap között*. In: HARMINC ÉV (1956-1986), Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1986.

³¹ Kemény István: *A központosított gazdaság és a civil társadalom*. In: HARMINC ÉV (1956-1986), Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1986.

³² Kovács K. Zoltán: *A magyar mezőgazdaság – tegnap és holnap között*. In: HARMINC ÉV (1956-1986), Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1986. Az itt közölt adatok a Népszabadság 1986. április 17. számában megjelent adatokra épülnek.

Az 1950-es éveket követően persze történtek bizonyos reformkísérletek, azonban ezek a próbálkozások nem változtattak a rendszer lényegén. Még a kádári Magyarországon sem, ahol pedig a 'gulyáskommunizmus'-nak nevezett liberálisabb változat következtében legalább az áruhiány szűnt meg, s a félig-meddig megtúrt második, harmadik, 'szürke' gazdaság valamiféle segédmechanizmust jelentett a tervgazdaság merevsége enyhítésére. Az 1968-ban megindított majd szovjet nyomásra leállított, később újból beindított felemás gazdasági liberalizáció ellenére még Magyarországon is egyértelművé vált az 1980-as évek közepére, hogy a szocialista gazdálkodás nem életképes alternatíva. Kiderült az 1980-as évek közepére ugyanis, hogy a gazdaság bizonyos fokú decentralizációja következtében olyan helyzet állt elő, amely mindkét rendszer - a kapitalista és a szocialista - hátrányait kombinálta: igazi, dinamikus piaci mechanizmus nem alakult ki, de a decentralizáció következtében a gazdasági döntéshozatal lényegesen lelassult és elbizonytalanodott. A személyi utódlással elfoglalt kommunista pártvezetés úgyszintén...

Az 1980-as évek vége a hidegháború végét valamint Közép- és Kelet-Európa kommunizmus alóli felszabadulását hozta meg, annak ellenére, hogy az évtized közepe táján erre nem sok jel mutatott, sőt ellenkezőleg, a háborús versengés kiéleződésének rémképe tárult fel sok ember szeme előtt. A Szovjetunió azonban már a teljes kimerülés szélén állt, amelyet csak vezetésének ügyes propagandarendszere tudott jól-rosszul leplezni. Sztálin birodalma az 1956-os magyar forradalom révén halálos sebet kapott (a szovjet vezetés számára ugyanis attól fogva mindig nagy gondot jelentett, hogy valahogy megemésszék és propagálják, hogy az 1956-os népfelkelés a CIA pénzelt reakciós ellenforradalom volt, hiszen a magyar forradalmat elsősorban Magyarország hivatalos 'uralkodó osztálya', a munkásság harcolta meg). A kegyelemdőfűst azonban Reagan amerikai elnök adta meg. Az Egyesült Államok 40. elnöke zsigerből érezte meg, s ennek a véleményének hangot is adott, hogy a szovjet rendszer a 'gonosz birodalma'. Nagy államférfiúhoz méltó módon megérezte, hogy a Szovjetunió teljesen kimerült. Elődeivel ellentétben, csillagháborús tervével teljesen egyértelművé tette a szovjet vezetés számára, hogy nincs további amerikai meghátrálás, s azok kénytelenek voltak beismerni, hogy az államszocialista gazdasági rendszer nem versenyképes a vállalkozói kapitalizmussal s nem teszi lehetővé az amerikai katonai potenciállal egyenrangú szovjet katonai potenciál fenntartását. Amikor 1987-ben Reagan elnök a Brandenburg Kapunál egy 20,000-es berlini tömeg előtt a következőket mondta: „Gorbacsov Főtítká, ha békét akar ... jöjjön ide ehhez a kapuhoz. Gorbacsov Úr, nyissa ki a kaput. Gorbacsov Úr, bontsa le ezt a falat”³³, tisztában volt Gorbacsov kényes helyzetével, ezért így fejezte be beszédét: „Ez a fal le fog omlani. Nem állhat ellene a hitnek. Nem állhat ellene az igazságnak. Nem állhat ellene a szabadságnak”³⁴. Azonban még őt is meglepte, hogy a Berli Fal tényleg leomlott kevéssel három évre rá, 1989. november 9-én.

A Berli Fal leomlása, amely Közép- és Kelet Európa szovjet uralma végének kezdetét jelentette, Európa keleti térségében az emberek többségében euforikus hangulatot váltott ki, s szinte mindegyik országban, dominánszerűen, a kommunista rendszerek bukásához vezetett, hol teljesen békésen, hol véresebben. Nemcsak Reagan elnököt, hanem az egész nyugati világot is teljesen meglepte a kommunista világ ily gyors összeomlása. A nyugati kormányok részéről érezhető volt a tétovázás, hogy akkor most mi is legyen, hiszen a hidegháború legalább stabil ideológiai fogódzót nyújtott. Csak az 1993-ban a *Foreign Affairs*-ben Samuel P. Huntington tollából megjelent cikk 'The Clash of Civilizations' s az azt bővebben kifejtő hasonló című könyv³⁵ ad majd újabb fogódzót a megváltozott világrendben. Legjellemzőbb azonban a nyugati baloldali értelmiség valamint a nyugati média jelentős részének zavara, akik nem igen tudtak mit kezdeni dédelgetett kedvencük eltűnésével. Robert Conquest, tudós és költő, ezt írta nemrég megjelent 'Reflections of a Ravaged Century' című könyvében: „A század katasztrófái nagymértékben a történelem iránti érdektelenség vagy annak meghamisításának következménye”³⁶. Jellemző a nyugati média viselkedésére, hogy 1989-ben, az Egyesült Államok alkotmányának és a Francia Forradalom évfordulójának 200. évfordulóján, valamint az I. világháború kitörésének 75. évfordulója alkalmából, alapvetően Woodstock 20. évfordulójára emlékeztek. 1999-ben, a Berli Fal leomlásának s Európa keleti felének a szovjet uralom alól való felszabadulásának tizedik évfordulóján ezekkel a világtörténelmi eseményekkel a nyugati sajtó ismét csak periférikusan foglalkozott. Ennek ellenére lassan elkezdődött Európa keleti felének mélyreható politikai, gazdasági átrendeződése s egy új világrend kialakulása.

Ennek első lépéseként a sztálini birodalmi rendszer két alappillérét kellett felszámolni, a KGST-t és a Varsói Szerződést. Ezt jó történelmi érzékkel ismerte fel és mindkettő feloszlításában kulcsszerepet játszott az 1990-ben hatalomra került MDF-vezette magyar kormány, Antall József miniszterelnök irányítása alatt. Hadd idézzem Antall Józsefet magát ezekről az eseményekről:

³³ In: Jennifer G. Hickey: *A Speech Heard Round the World. (Ronald Reagan's speech at the destruction of the Berlin Wall)*, Insight on the News, November 29, 1999. „General Secretary Gorbachev, if you seek peace ... come here, to this gate. Mr. Gorbachev, open this gate. Mr. Gorbachev, tear down this wall”.

³⁴ U.o. „This wall will fall. For it cannot withstand faith. It cannot withstand truth. The wall cannot withstand freedom”.

³⁵ Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, 1998.

³⁶ Michael Rust: *The Fallen Wall (approaching the 10th anniversary of the fall of the Berlin Wall)*, Insight on the News, November 29, 1999. „The century's disasters have been due in a major way to ignorance of, or distortion of, history”.

„A KGST feloszlata. Egyedül voltunk ebben is, és csak mi akartuk egyértelműen. Amikor itt volt a visegrádi találkozó, Havel és a csehszlovák küldöttség még akkor sem akarta a KGST utódszervezet nélküli feloszlátását kimondani. A szerződés aláírása előtt külön mentem fel, és Walesát külön győztem meg, és ővele együtt másnap reggel a cseheket.

Ugyanúgy elmondhatom azt is, hogy amikor Moszkvában voltunk '90 júniusában, a reggelinél megpróbáltuk a lengyeleket meggyőzni arról, hogy a Varsói Szerződésből velünk együtt ők is akarjanak kilépni. Havel azt mondta, hogy egy körig támogat bennünket, de aztán az államtitkár már odajött, hogy ez nem érvényes. De Mezier azt mondta, hogy semmiképpen nem kockáztatják a német egységet azzal, hogy ezt kimondják, úgyhogy valóban, bármilyen hihetetlen, amikor kilenc órákor a külügyminiszterek találkoztak a reggeli után, és visszajött a külügyi államtitkár (tőlünk nem a miniszter volt ott, aki akkor Párizsban volt), a külügyminiszteri értekezletről bejött az államtitkár, és azt mondta, hogy nem járultak hozzá. Sem Sevarnadze, sem a többiek ahhoz, hogy a Varsói Szerződés felülvizsgálatára és feloszlátására irányuló magyar szerződéstervezetet terjeszthessük elő.

Ott volt előttem a két tervezet: a külügyminiszterek által jóváhagyott szovjet tervezet és az el nem fogadott magyar tervezet. S ez valóban úgy volt, hogy formálisnak szánták ezt a bizonyos ülést, és kivételesen különleges fintora a sorsnak és a történelemnek, hogy én elnököltem a Varsói Szerződés Tanácskozó Testületének utolsó ülésén, és mint elnök, elkezdtem felolvasni az el nem fogadott magyar szöveget. Ekkor megmerevedett mindenki. Szóval meglehetősen merevvé vált a légkör, és egyszer csak Gorbacsov azt mondta, hogy 'da, harasó'.

Ma sem tudom, hogy félreértette-e az egészet, vagy nem kockáztatták azt, hogy botrány legyen, mindenesetre Gorbacsov igent mondott, és attól kezdve mindenki lelkesedett, a lengyelek is, Havel is.”³⁷

1990-91-re tehát Közép- és Kelet-Európa államai kiszabadultak a szovjet birodalmi szorításból, a KGST és a Varsói Szerződés utódszervezet nélkül megszűnt, s formálisan a Szovjetunió is felbomlott. A térség hatalmi vákumba került, amely lehetővé tette a többé-kevésbé szabad orientációváltást. A munka neheze azonban csak most kezdődött el. A kommunizmus 40 éve többek között működésképtelen gazdaságot, hatalmas adósságállományt, lepusztult környezetet, joghiányt és az államtól direkt módon függő lakosságot hagyott maga után. A régió országai, s azon belül is elsősorban Közép-Európa államai természetes közegükhöz Nyugat-Európa-hoz, illetve az azt megtestesítő Európai Unióhoz próbáltak kezdettől fogva orientálódni. Az Unió végül tíz közép- és kelet-európai országgal (Bulgária, Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovák Köztársaság, Szlovénia) kötött társulási szerződést a jövőbeli bővítés érdekében³⁸. Ezen országokban a belső átalakulási folyamat és a csatlakozást előkészítő folyamat kölcsönösen hatott egymásra és befolyásolta/befolyásolja ezen országok gazdasági rendszerének átalakítását (is). Az elmúlt tíz év eredményét áttekintve azt lehet mondani, hogy a kép vegyes. Jelen előadás keretei között ennek a folyamatnak csak vázlatos áttekintésére van lehetőség.

Ami a régió gazdasági megsegítését és újjáépítését illeti, előljáróban el lehet mondani, hogy egy koncentrált és átfogó 'Marshall Terv'-szerű programra nem került sor. Ebben valószínűleg nem csak a nyugat-európai politikai vezetés meglepettsége játszott szerepet, hanem az is, hogy az Európai Unió ebben az időben a saját belső integrációjával is teljesen el volt foglalva. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Közép- és Kelet-Európa államai nem kaptak közvetett-, illetve közvetlen segílyt, támogatást. A támogatások, segílyek méretéről és szerkezetéről összképet alkotni szinte lehetetlenség, valószínűleg ezzel senki sem rendelkezik. A térségbe többek között az Európai Unió, fejlesztési bankok és az Európai Unió tagállamai révén került segíly, illetve támogatás. Ezek közül itt csak egy néhánynak vázlatos megemlézésére van lehetőség:

1. **Európai Unió:** Jelenleg az Európai Unió kb. 3 milliárd € összegű fejlesztési támogatást szán évente a térség megsegítésére. Az 1990-es évek elején ez az összeg kb. 300 millió € volt, amelyben azonban csak Lengyelország és Magyarország részesült.³⁹
2. **Európai Befektetési Bank (European Investment Bank – EIB):** Az Európai Befektetési Bank az Európai Unió pénzügyi intézete, amelyet a Római Szerződés alkalmával alapítottak. Tagjai az Európai Unió tagországai. 1990 óta a tíz Társult Országnak összesen 16.2 milliárd € kölcsönt folyósított, 1996 és 2000 között átlagban évi 2.1 milliárd €-t.⁴⁰

³⁷ Antall József a Moszkvával való szakításról. In: Csicsery-Rónay István: *Magyarország, az Európai Unió és a NATO*, Occidental Press, 2000.

³⁸ Az Európai Unió tizenhárom állammal kötött társulási szerződést: a fentebb említett tíz közép- és kelet-európai állammal, illetve Ciprussal, Máltával és Törökországgal. A tíz közép- és kelet-európai államot az angol nyelvű EU-szakirodalom összefoglalóan 'CEEC-10' –nek rövidíti. A 'Társult Ország' angol megfelelője 'Accession Country'.

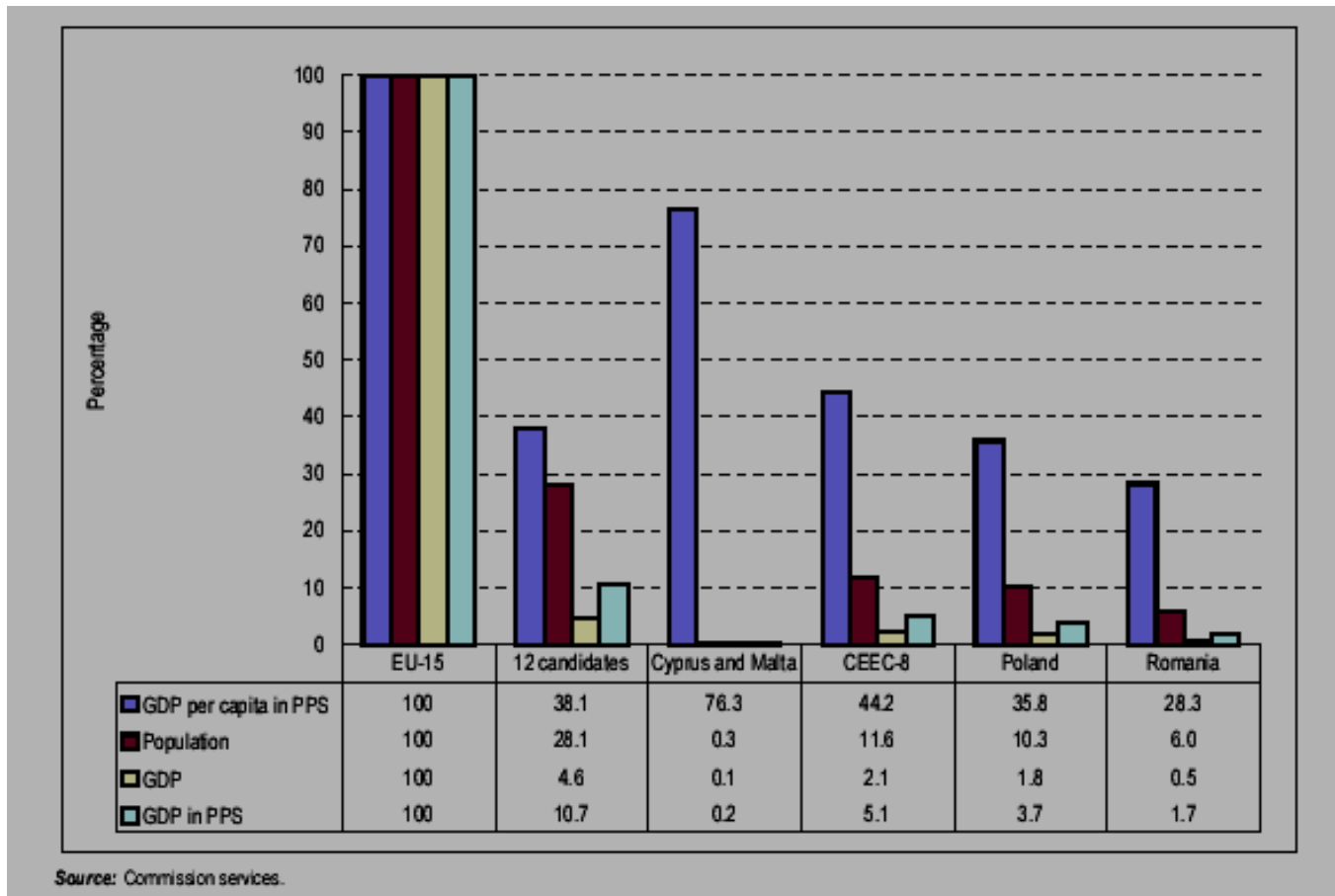
³⁹ Nagy Péter közlése.

⁴⁰ *The EIB Group – Activity Report 2001*.

A kiemelt területek közé tartoznak: környezetvédelem, egészségügy, oktatásügy, kis- és középvállalkozások, közlekedés és távközlés.⁴¹

3. Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (European Bank for Reconstruction and Development - EBRD): Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank 1991 és 2001 között a tíz Társult Országban 434 projektet (részben vagy egészben) finanszírozott mintegy 9.8 milliárd € értékben.⁴²

Ha a volt közép- és kelet-európai kommunista országok gazdasági színvonalát akarjuk összehasonlítani az Európai Unióéval közel tíz évvel a változások után, akkor az Ábra 2 adatai fontos eredményeket mutatnak.

Ábra 2 : Az egy főre jutó GDP PPS-ben, lakosság és GDP az EU-15-ben, és a 12 társuló országban 1998-ban.⁴³

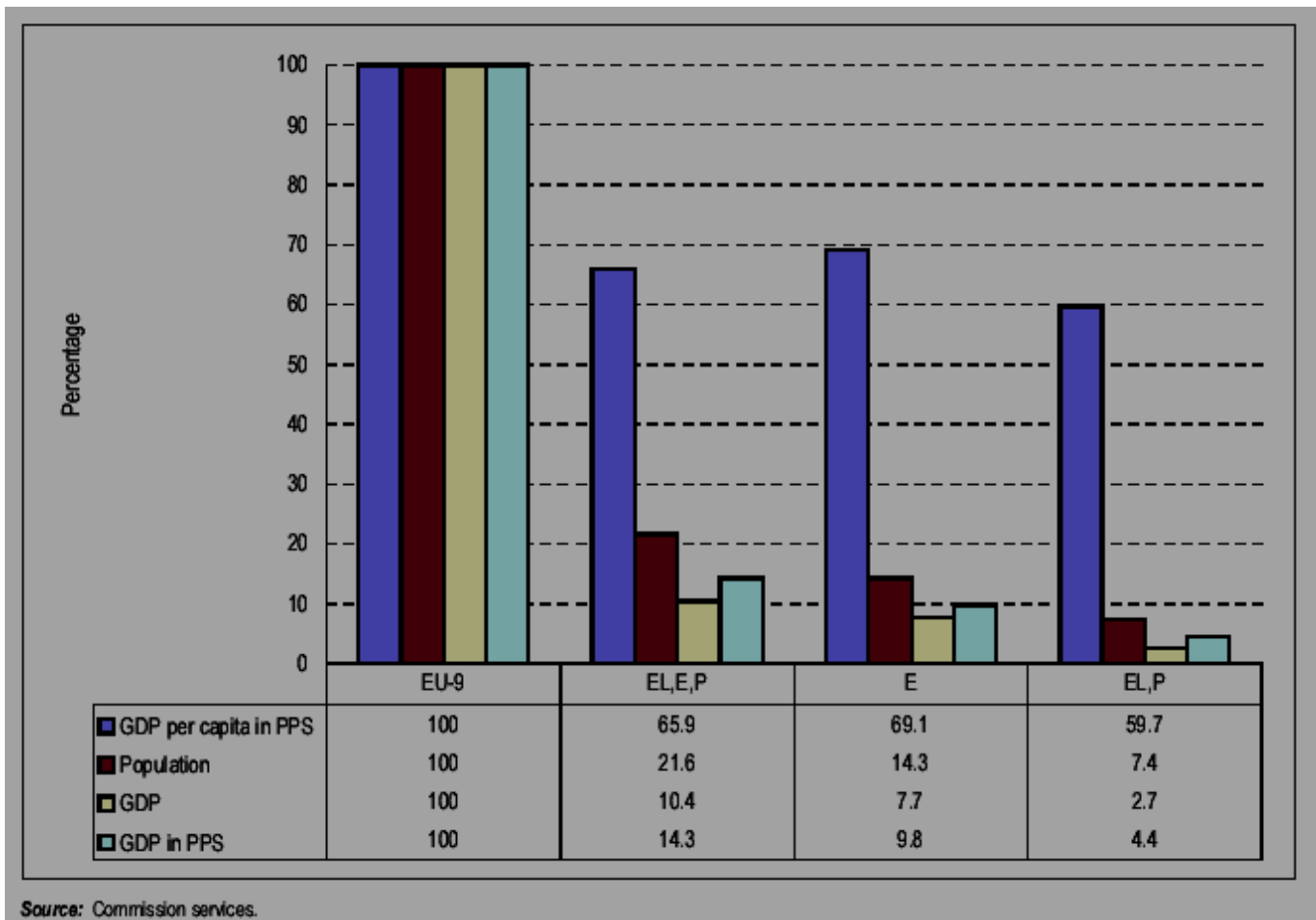
Ebből látható, hogy 1998-ban a csatlakozni kívánó 12 ország egy főre jutó GDP-je PPS-ben az EU hasonló mutatójának 38 százaléka s ezt az értéket még Málta és Ciprus komolyan feljavitja. Érdekes megemlíteni, hogy az 1980-as évek elején, amikor az EU déli irányba bővített s tagjai sorába fogadta Spanyolországot, Portugáliát és Görögországot, akkor ezen országok

⁴¹ A konkrét projektekre lásd: 1.) *The EIB Group in the Year 2000 – Projects financed and statistics* 2.) *The EIB Group in the Year 2001 – Projects financed and statistics*

⁴² European Bank for Reconstruction and Development: *Annual Report 2001*. A konkrét projektekre lásd: European Bank for Reconstruction and Development: *EBRD investments 1991-2001*.

⁴³ Forrás: EU – Directorate General for Economic and Financial Affairs: *The economic impact of enlargement, ENLARGEMENT PAPERS, Number 4, June 2001*. A PPS [Purchasing Power Standard] egy fiktív, számított pénz, amelyet abból a célból fejlesztettek ki, hogy a különböző országok termékeinek és szolgáltatásainak az árát objektívebben lehessen összehasonlítani; ez a rendszer ugyanis kiküszöböli az országok árendszerei közötti különbségeket, valamint a különböző valuták közötti átváltási arányból származó torzulást.

hasonló gazdasági mutatója 66 százaléka volt az EU-jénak, lásd Ábra 3. Ezekben az országokban ugyanis végig megmaradt a piacgazdaság, bár az államnak erős szerepvállalása volt.

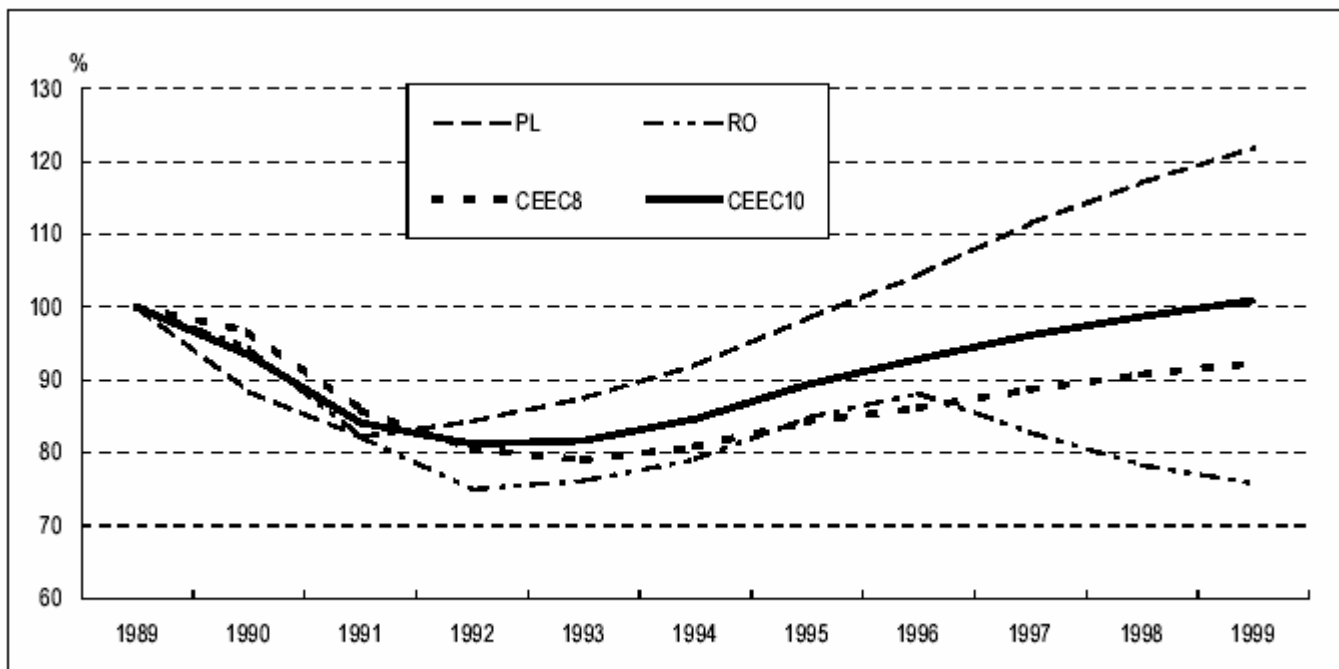
Ábra 3 : Az egy főre jutó GDP PPS-ben, lakosság és GDP az EU-9-ben, és a 3 társuló országban 1980-ban.⁴⁴

A gazdasági átalakulás az első időszakban jelentős gazdasági csökkenéssel járt, aminek okai között elsősorban említendők a régi kereskedelmi kapcsolatok megszűnése, az új és változó árrendszer, a régi gazdaságirányítási rendszer és gazdasági kapcsolatok megszűnése. 1999-re, a termelés újjáéledése ellenére a GDP szintje az országok többségében az 1989 előtti szint alatt maradt; lásd Ábra 4. A munkanélküliség relatív magas szinten maradt, 10 százalék fölött, az esetek többségében. Az eredeti összezsugorodás elsősorban azokban az országokban történt, amelyek a leginkább voltak gazdaságilag összekötve a Szovjetunióval, a balti országokban, Bulgáriában és Romániában. Lengyelországban, Magyarországon és Csehszlovákiában volt ez a legkisebb, amelyek relatíve függetlenebbek voltak a Szovjetuniótól és amelyekben már valamilyen formában gazdasági reformokat hajtottak végre 1989 előtt. A kezdeti recesszió Lengyelországban 1991-ben, a többi országban 1992-1994 között ért véget, bár Bulgáriában és Romániában további romlás volt tapasztalható.

Az árliberalizáció árobbanáshoz vezetett, s a laza fiskális politika, magas bérkövetelések és hatékony strukturális reform hiánya következtében magas inflációs periódus következett; évi több száz százalékos az országok többségében. Lengyelországban az infláció elérte az 1,000 százalékot 1990 januárjában, míg a legjobb teljesítményűeknek, Magyarországnak és Csehszlovákiának, sikerült ezt 60 százalék alatt tartani.

⁴⁴ U.o.

A kormányok stabilizációs programokat léptettek életbe, Lengyelországban 1990. januárjában, a többi országban 1993. októberére, amelyek szigorú monetáris és fiskális politikát, illetve bérellenőrzést tartalmaztak. A balti államoknak új pénznemet is be kellett vezetniük. A kezdeti reformkorszakban az állami pénzügyi rendszer rosszabbodása elkerülhetetlen volt, mivel erős nyomás jelentkezett az állami kiadások növelésére, valamint hatékony adóbeszedési rendszer még nem volt kiépítve. Ennek ellenére nagy eladósódás nem következett be, 1999-re az országok többsége vagy szinte teljesen nullára hozta ki az államháztartási hiányt vagy a GDP 3-4 százalékos sávjára tudta leszorítani. Továbbá az államadósságok 1999-re a GDP 40 százaléka alá süllyedtek, Magyarországot és Bulgáriát kivéve (60%). Az 1990-es években a régió országai rendszeres külkereskedelmi hiánnyal rendelkeztek, amelyet azonban a befolyó közvetlen külföldi befektetés (foreign direct investment – FDI) ellensúlyozott.

Source: Commission services.

Ábra 4 : GDP konstans árakon, 1989 = 100.⁴⁵

A legtöbb ország rögtön a kezdetektől mikroökonómiai reformokat hajtott végre, hogy piacgazdaságot alakítson ki. Ezeknek a reformoknak lényeges eleme a belföldi árak, külkereskedelem és tőkeáramlások liberalizációja volt. Ezt követte a volt állami vállalatok privatizációja és átalakítása, amely különböző formákban ment végbe. Általánosan megállapítható, hogy az ú.n. kuponos privatizáció gyenge átalakulást eredményezett, valamint a fokozatos privatizáció sikeresebb volt a nagyléptékűnél. Az évtized végére a magánszektor az egész térségben 50 százalék fölé emelkedett, míg Magyarországon és Szlovákiában elérte a 80 százalékot. Az országok többségében folyamatban van a nagy szolgáltató vállalatok privatizációja is (távközlés, energiaszolgáltatók). Kiemelendő, hogy ezen cégek privatizációja különleges sikert jelentett; többek között jelentős privatizációs bevételekhez juttatva ezen országok államháztartását.

A működőképes piacgazdaságra való átállás lényeges eleme a banki szektor átalakítása. Az országok többségében, Romániát leszámítva, a banki szektor rohamosan fejlődött, privatizáció útján és külföldi bankok alapítása révén. Kiemelendő, hogy Lengyelországban, Magyarországon és Észtországban a tőzsde alapvető szerepet játszik a tőkeallokációban.

A munkalehetőség jelentősen csökkent a kezdeti időszakban, bár a megfelelő és megbízható statisztikák hiányában nehéz megmondani, hogy pontosan mennyivel. Az 1994. óta tartó felívelő periódusban is átlagban csökkenő tendenciát mutat. 1994. óta a munkaerőpiacot az ILO-metodológia szerint méri; ennek alapján megállapítható, hogy a regisztrált munkanélküliség először 10 százalék alá csökkent, majd ismét emelkedett, 11 százalékos átlagra. Ez természetesen csak az átlag, jelentős

⁴⁵ U.o.

eltérések vannak az országok között és az egyes országokon belül is a különböző térségek között. Érdeemes megjegyezni, hogy Lengyelországban és Romániában a mezőgazdasági szektorban alkalmazottak magas aránya alig csökkent. Ezekben az országokban ezen szektor rendkívül alacsony hatékonysággal működik; Lengyelországban a mezőgazdaság a GDP 5 százalékát teszi ki, de a munkaképes lakosság 19-25 százalékát alkalmazza; Románia esetében ez kb. 20 százalékos GDP hozzájárulást jelent, a munkaképes lakosság 40 százalékával. Általánosságban megjegyezendő, hogy a régió országaiban az átmeneti periódust a munkaerőpiac jelentős összezsugorodása és az alacsony munkaerőmobilitás jellemezte.

A belső gazdasági reformokkal párhuzamosan és azokat kiegészítve ezen országok nemzetközi gazdasági reorientációja is végbement. Az 1990-es évek elejére a régió összes országa tagja lett a Nemzetközi Valutaalapnak (IMF), magára vállalva az azzal járó kötelezéseket. A Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország és nemrég Szlovákia az OECD tagjává vált, s az OECD sok tevékenysége kiterjed a többi országra is.

A reformoknak és a külkereskedelem liberalizációjának következtében ezen térség gazdasági viszonylag nyitott gazdaságokká váltak, s az Európai Unió vált legfőbb kereskedelmi partnerükké. Az Európai Unió és az egyes országok közötti átfogó bilaterális kapcsolatokat az ún. *Európai Egyezmények* alkotják. Ennek legfontosabb területei: az ipari termékek szabad kereskedelme, tőkeáramlás liberalizációja, belső piac- és versenytörvények harmonizációja, s pénzügyi együttműködés (Phare Programme). Ezen egyezmények azonban nem jelentenek teljes jogú tagságot, különösen két területen nem: a mezőgazdasági termékek kereskedelme és a munkavállalók szabad mozgása terén. Három fontos területet érdemes kiemelni:

- Kereskedelem
- Tőkemozgás és közvetlen külföldi befektetés (foreign direct investment - FDI)
- Munkavállalók mozgása

a) Kereskedelem: Az Európai Egyezmények értelmében az ipari termékek vámját asszimmetrikusan bontják le. Az Európai Unió 1997. január 1-jére a közép- és kelet-európai országokból származó ipari termékek vámját teljesen leépítette. A keleti régió országai a hasonló intézkedéseket 2002-re kell befejezzék. Ennek következtében az Európai Unió és a keleti térség államai közötti kereskedelem gyorsan fejlődött. A Táblázat 1, Táblázat 2, Táblázat 3 valamint Táblázat 4 kulcsadatokat szolgáltatók az EU és a közép- és kelet-európai államok közötti kereskedelem alakulásáról.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Poland	63.0	70.0	66.3	64.2	68.3	70.5
Romania	48.0	54.1	56.5	56.6	64.5	65.5
CEEC8	42.7	55.4	56.5	58.4	63.6	68.2
CEEC10	48.0	58.8	58.9	59.7	64.8	68.6

Source: Commission services.

Táblázat 1 : CEEC-10 export az EU-15-be a teljes export százalékában.⁴⁶

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Poland	58.0	64.6	63.9	63.8	65.9	64.9
Romania	46.0	50.5	52.3	52.5	57.7	60.4
CEEC8	41.5	55.9	56.6	57.4	60.6	61.3
CEEC10	46.1	57.6	58.3	59.0	62.0	62.3

Source: Commission services.

Táblázat 2 : CEEC-10 import az EU-15-ből a teljes import százalékában.⁴⁷

⁴⁶ U.o.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Poland	1.9	2.1	2.0	2.7	3.2	3.5	3.8	3.8
Romania	0.4	0.5	0.5	0.7	0.7	0.7	0.9	0.8
CEEC8	1.7	4.3	4.2	6.0	6.3	6.7	7.6	7.7
CEEC10	4.0	6.9	6.7	9.3	10.2	10.9	12.3	12.3

Source: Commission services.

Táblázat 3 : EU-15 export a CEEC-10-be az EU-15 EU-15-ön kívüli export százalékában.⁴⁸

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Poland	1.5	1.6	1.7	2.2	2.1	2.1	2.3	2.3
Romania	0.3	0.3	0.5	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7
CEEC8	1.6	3.6	3.7	5.3	5.4	5.7	6.6	6.8
CEEC10	3.4	5.5	5.8	8.1	8.1	8.5	9.6	9.8

Source: Commission services.

Táblázat 4 : EU-15 import a CEEC-10-ből az EU-15 EU-15-ön kívüli import százalékában.⁴⁹

Ha ezeket a táblázatokat megvizsgáljuk, akkor rögtön megállapíthatjuk, hogy az Európai Unió a keleti térség országai számára a legfontosabb kereskedelmi partner, több mint 50 százalékos részesedéssel. Ez a kereskedelem, gyors növekedése ellenére, az Európai Unió számára nem domináns. Ezek a számok azonban jelentős tényeket takarnak el. Először is: jelentős különbség van az EU tagállamai között ezen kereskedelemről való részesedésben; a térséghez földrajzilag szomszédos államok ú.m. Ausztria, Olaszország, Németország és Finnország jelentősen jobban részesülnek ebből a kereskedelemről (Ausztria több mint 10%, Németország 8% és Finnország 6%). Másodsorban: a kereskedelmi forgalomban az egységárat tekintve szignifikáns eltérés mutatkozik: míg az EU export döntően magas hozzáadott értékű termékekből és szolgáltatásokból áll, addig a keleti országok exportja alacsony hozzáadott értékűből. Az 1990-es évek során ez az aránytalanság valamelyest csökkent, de alapvetően megmaradt. Érdeemes megjegyezni, hogy hasonló tendenciák mutatkoztak/mutatkoznak a déli tagállamok esetében is.

b) Tőke mozgás és közvetlen külföldi befektetés (foreign direct investment - FDI): A keleti térség államai a reformfolyamat kezdeti fázisában liberalizálták a tőkeáramlást, s ez nagyban hozzájárult a folyamat finanszírozásához és a belföldi pénzügyi-és tőkepiacok élénkítéséhez. Ennek következtében jelentős tőkeáramlás indult meg a térségbe, elsősorban közvetlen külföldi befektetés (foreign direct investment – FDI) formájában. Az egy főre jutó FDI-fogadásban Magyarország, Észtország és a Cseh Köztársaság vezet. Az 1990-es években a nettó FDI-folyam kétharmada az Európai Unió tagállamaiból származott. Abszolút értékben Németország vezet, a gazdaság relatív értéke szempontjából pedig Ausztria. A beáramló FDI közel fele a távközlésbe és a pénzügyi szektorba került, s egyötöde pedig a gyártó szektorba, ú.m. textilipar, ruházat, elektromos gépészet, gépjárműgyártás.

c) Munkavállalók mozgása: Az Európai Egyezmények korlátozott jogokat biztosítanak a keleti régió országainak munkavállalói számára, azonban szabad munkaerőáramlásról szó nincs. A hivatalos adatok szerint a keleti térségből 1990-ben 300,000 munkavállaló érkezett, s 1991-1993 között 100,000 és 200,000 között. Ez a szám az azutáni időszakban 150,000 és

⁴⁷ U.o.⁴⁸ U.o.⁴⁹ U.o.

180,000 között mozgott évente, viszont a mozgás kétirányú volt. A migráció a térséghez földrajzilag közel eső államokra koncentráldott/koncentrálódik (Ausztria és Németország fogja fel ennek a migrációnak kb. 80 százalékát). A képhez hozzátartozik még az ideiglenes munkavállalók kb. 250,000 fős tábora valamint az illegális munkavállalók csoportja, amelyet a szakemberek a hivatalos munkavállalók számával azonos nagyságrendűnek feltételeznek.

1993-ban a Koppenhágai Európai Tanács meghatározta azokat a politikai és gazdasági követelményeket, amelyeknek a csatlakozni kívánó országok eleget kell tegerenek, hogy teljes jogú EU-tagokká válhassanak. Ezek a következők:

- **Politikai kritériumok** – intézmények stabilitása, amelyek a demokráciát, jogállamiságot, emberi jogokat és a kisebbségek tiszteletben tartását és megvédését garantálják.
- **Gazdasági kritériumok** – piacgazdaság létezése, valamint arra való képesség, hogy az Unió belüli versennyel és a piaci erőkkel szembe tudjanak nézni.
- **Intézményi kritériumok** – arra való képesség, hogy a tagságból származó kötelezettségeknek eleget tegerenek.

A Bizottság először 1997-ben mérte fel a csatlakozni kívánó országok által elért eredményeket, amelyet az 1997-es Véleményezésekben (Opinions) közölt. Ettől kezdve, a Tanács kezdeményezésére, évente készít ilyen felméréseket és jelentéseket. Az ú.n. 'koppenhágai gazdasági kritériumok'⁵⁰ alapján végzett felméréseket az éves Rendszeres Jelentésben (Regular Report) teszi közzé. A 2001-es Rendszeres Jelentés szerint a következő képet lehet kapni a közép- és kelet-európai országok teljesítményét illetően a koppenhágai gazdasági kritériumok alapján:⁵¹

- **A Cseh Köztársaság, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia** gazdasága működő piacgazdaság. Jelentős gazdasági különbségek vannak ezen országok között, de abban az esetben, ha folytatják, illetve életbe léptetik azokat a különböző intézkedéseket, amelyeket a Rendszeres Jelentések részleteznek, akkor képesek lesznek az Unió belüli versennyel és a piaci erőkkel szembenézni a közeljövőben.
- **Bulgária** közel áll ahhoz, hogy működőképes piacgazdaság legyen. Abban az esetben, ha folytatja a reformok életbeléptetését és erőfeszítéseket tesz a fennálló nehézségek leküzdésére, akkor képes lesz az Unió belüli versennyel és a piaci erőkkel szembenézni középtávon.
- **Románia** egyik kritériumot sem teljesíti, de első ízben most tesz meghatározó előrehaladást ennek érdekében.

⁵⁰ A koppenhágai gazdasági kritériumok két területre koncentrálnak: a) működő piacgazdaság létezése a jelen pillanatban és b) képesség arra, hogy az Unió belüli versennyel és a piaci erőkkel szembe tudjanak nézni. Ezt a két területet a következő szempontok alapján mérik fel:

a) Működő piacgazdaság létezése

- A kereslet és kínálat közötti egyensúlyt a piaci erők szabad összjátéka alakítja ki; úgy az árak mind a kereskedelem liberalizált.
- Jelentős akadályok a piaci belépésre (új vállalatok alapítása) és a kilépésre (csőd) hiányoznak.
- Jogrendszer létezik, beleértve a tulajdonjog szabályozását; a törvényeket és a szerződéseket be lehet tartatni.
- Makroökonómiai stabilitás, beleértve a megfelelő árstabilitást, a fenntartható közkiadásokat és az államadósságot.
- Széleskörű konszenzus a gazdaságpolitika lényegéről.
- A pénzügyi szektor megfelelően fejlett ahhoz, hogy a megtakarításokat a produktív befektetések irányába terelje.

b) Képesség arra, hogy az Unió belüli versennyel és a piaci erőkkel szembe tudjanak nézni

- Működőképes piacgazdaság létezése megfelelő makroökonómiai stabilitással párosulva, amely lehetővé teszi a gazdasági szereplők számára, hogy döntéseiket egy stabil és kiszámítható környezetben hozzák.
- Elégséges mennyiségű és megfelelő árú humán és fizikai tőke, beleértve az infrastruktúrát (energiaellátás, távközlés, közlekedés, stb.), oktatást és kutatást, s mindezeknek jövőbeli továbbfejlesztését.
- A kormányzati politika és a törvényhozás befolyásának mértéke a versenyképességre a kereskedelmi politika, versenypolitika, állami segítség, kis- és középvállalkozások támogatása, stb. révén.
- Az ország kereskedelmi integrációjának mértéke és üteme az Unióval a bővítés előtt. Ez vonatkozik úgy a kereskedelmi volumenre mind annak összetételére.
- A kis vállalkozások aránya, részben azért, mert a kis cégek érdekeltbbek inkább a jobb piacrajtás által, s részben azért, mert a nagy cégek dominanciája arra utalhat, hogy nagyobb ellenállás mutatkozhat az alkalmazkodás terén.

⁵¹ Forrás: EU – Directorate-General for Economic and Financial Affairs: *Progress towards meeting economic criteria for accession: the assessment from the 2001 Regular Report*, ENLARGEMENT PAPERS, Number 6, November 2001.

Mindezek alapján a következő megállapításokat lehet tenni a közép- és kelet-európai országok jövőbeli EU-csatlakozásáról:

- A tíz közép- és kelet-európai ország közül nyolc, Romániát és Bulgáriát leszámítva, csatlakozásra kész állapotban van gazdasági szempontból. Ennek ellenére a felvételtől szóló EU-döntés valójában *politikai* lesz, ugyanis a gazdasági kritériumok csak egy részét képezik a felvételi kritériumoknak. Vitán felül áll, hogy a keleti bővítés mélyreható politikai következményekkel jár majd az Európai Unió számára.
- A bővítés valószínűsíthető időpontját 2005. körüli időpontban lehet megállapítani, de erről még döntés nem született.
- A keleti bővítés gazdasági szempontból nem lesz meghatározó az EU szempontjából: a nyolc keleti ország GDP-je kb. 3 százaléka az EU-nak, s még a 10 keleti ország összesített GDP-je is csak kb. 5 százaléka az EU-nak. Ez természetesen csak az EU-átlagra vonatkozik: a térséghez földrajzilag közelebb levő államok (pl. Németország, Ausztria) számára a keleti bővítés gazdasági kihatása jóval nagyobb.
- A bővítés egyértelműen pozitív gazdasági kihatással lesz a csatlakozó országok számára; ez több csatornán keresztül jelentkezik majd: nagyobb befektetési ráta a megnövekedő EU-ból származó FDI révén, növekedő munkalehetőség, s növekedő produktivitás (total factor productivity – TFP), amelyet a gazdasági szerkezet átalakítása hoz magával (gondoljunk csak Lengyelország igen alacsony hatékonysággal termelő és relatíve nagy számú munkaerőt alkalmazó mezőgazdasági szektorára).
- A munkaerómigráció valószínűleg nőni fog, amelyet azonban a merev EU munkaerőpiac korlátoz majd.
- A mezőgazdaság problémás terület marad jó ideig: ez a szektor a jelenlegi EU számára is az egyik legnagyobb probléma, s a keleti térség két legnagyobb országában (lakosság és területet illetően) – Lengyelország és Románia – úgyszintén.

Összegzés

A XVIII. század végén a nyugati világ két része, Európa és az Amerikai Egyesült Államok – történelmi gyökerek és Fortuna következtében – eltérő fejlődési pályára kerültek: míg az Újvilágban sikerült egy republikánus politikai-gazdasági államberendezkedést létrehozni, addig az Óvilág létrehozta a hivatásos forradalmár prototípusát. Ez utóbbi fejlemény, rövidlátó politikai-katonai lépések következtében, nagyban hozzájárult a XX. században a cári Oroszország alapjain a sztálini szovjet birodalom megszületéséhez, amely döntően befolyásolta a közép-kelet-európai térség és az egész világ XX. századi fejlődését. Iszonyú embervesztést és anyagi pusztítást maga után hagyva végül is a 'gonosz birodalma' megbukott. Az Újvilág kénytelen volt – részben saját önérdékből is – a XX. században az Óvilág segítségére sietni. A II. világháborút követően amerikai segítséggel a kontinens nyugati része talpraállt, s végül az amerikai fejlődési pályára állt rá, európai akcentussal. Ennek az árát részben a - II. világháború után a szovjet birodalomba bekebelezett - közép- és kelet-európai kis államok fizették meg. Vigasztalásul talán annyit el lehet mondani, hogy az 1989-ben kezdődött felszabadulás után ezen országoknak van legalább mihez csatlakozniuk, az Európai Unió entitása és működő modellje megszületett. Már csak idő kérdése, hogy ezen országok visszatérjenek szerves történelmi közegükbe.

Mit is lehet még elmondani erről az igen zivataros XX. századról? Börünkéből nem léphetünk ki, ez a *mi* történelmünk. Kinek tragikusabb, kinek kevésbé. Nosztalgizálásra azonban nem szabad adnunk a fejünket, a múltat kizárólag reflexió szempontjából kell vizsgálnunk és kutatnunk. Nekünk elsősorban a jelenre és főleg a jövőre szabad koncentrálnunk. Ezért hadd zárjam előadásomat Jókai Mór szavaival: „*De szép idők voltak! Hála az égnek, hogy elmúltak!*”

In the Shade of the Cancelled Marshall Plan

Paper presented at the seminar 'How Do We See Each Other – Do We See Each Other in (Central-) Europe?' held between August 29 and September 1, 2002 in Elspeet, the Netherlands and organized by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands).

The author analyzes the (different) economic developments of Western Europe and Central-Eastern-Europe after World War II. The paper is structured as follows:

- *Historic overview:* If we wish to understand the economic developments of Western Europe and Central-Eastern Europe after World War II, we need to go back in history till the period of the American- and French Revolution, at the end of the 18th century. Despite many similarities, these two major events of the western civilization propelled the two parts of the western world – United States of America and Europe – to different development paths. In the New World the conclusion of the revolution and the successful independence war created the basis for a republican constitution and a corresponding political and economic system. Based on the foundation of such a constitution, the newly created United States of America will develop in the 20th century into a formidable superpower. The French Revolution led to a different development due to different historic roots and historic events. The revolution that began as a revolt against the feudal ancien régime quickly turned to unnecessary violence and created the prototype of the *professional revolutionary*. *Violence ceased to be an instrument of political power and became a goal on its own*. This development substantially impacted further developments in the political, economical and social arena. The transition in the 19th century from an agriculture-based society to an industrial one happened at such a speed that the social system of Europe could not cope with its negative social consequences. This led to the critique of Karl Marx and the early socialists. The fundamental flaw of Marx' theory and of his successors was that they confused the anomalies of the early entrepreneurial capitalism with its fundamental governing laws. They thought that eliminating the market economy would eliminate those anomalies. The real tragedy though was that they built their program on the practice of the demagog personalities of the French Revolution. These ideas were taken over by the bolshevik professional revolutionaries who came to power under the leadership of Lenin in 1917 in Russia through a coup d'état. In this way the first communist state was created and under the leadership of Stalin they created the most totalitarian regime in history. The system of the Soviet Union can be described as *total mass tyranny*. This country emerged as a victorious power from World War II, it conquered practically the whole eastern part of Europe and Stalin made obvious that he wanted to expand his regime to the whole world. This was the scene when on June 5, 1947, George C. Marshall, Secretary of State of the US made his announcement of the so-called *Economic Recovery Program* at Harvard University.
- *The Marshall Plan and its consequences:* The program was an acknowledgement from the part of the US administration that the former isolationist policies of the US were not adequate any more. They realized that in order to stop the world-wide communist expansion the US had to channel economic help to the ravaged countries of Europe. Originally the countries of Eastern Europe were also included in the Marshall Plan. The soviet leaders, however, realized that in this way the countries of this region could at least partially free themselves from soviet domination, and they forced the governments of these countries to leave the initial consultations in Paris. They even mobilized their allies in Western Europe (the strong communist parties in France and Italy) to withstand the 'imperialistic policies of the US'. Nevertheless, the Marshall Plan took ground for the remaining 16 countries of Western Europe that received some 15 billion \$ dollars (this figure is appr. 85 billion \$ dollars at current rates) until 1951 in economic aid. As a result of this aid the countries of Western Europe recovered at high speed, the communist threat evaporated and they commenced to lay down the foundations of a consumer-based society. In parallel with this the true economic integration of the national economies began in the 1950s that culminated in the creation of the European Union (accompanied by political integration, too).
- *Economic development of Central-Eastern-Europe during the COMECON-period and after the fall of the Berlin Wall:* The countries of Central-Eastern-Europe were less lucky. They were not only forced to refuse economic aid from the US but they were politically and economically cut from the western world and fully integrated into the soviet empire. Their parliamentary political system was dismantled, fully bolshevized, their economies fully nationalized. The goal was clear: to create a system that was totally controlled by the state and thus by the communist party and ultimately by its leader. Trade between the communist states was coordinated through COMECON, a body that coordinated interstate trade by setting prices in an artificial currency called 'transferable Ruble'; prices in this currency were derived from world prices through a very dubious mechanism. But no individual company had trading rights; the whole flow of goods was administered by the state. Macroeconomic integration was achieved without microeconomic integration. This resulted in enormous and unnecessary stocks, artificial price-system, increasing state debt, extremely poor quality, outdated economic structure, wasteful production and lack of innovation. During the 1980s the non-viability of the communist economic structure became overwhelmingly evident that ultimately led to the fall of the Berlin Wall on November 9, 1989 and consequently to the fall of the whole communist bloc. The countries of Central-Eastern-Europe found themselves in a power vacuum that enabled them to define their destiny freely. The newly elected democratic governments immediately started the transformation of the state-owned socialist economies to a market economy. Public expectations ran high, but the transformation proved to be a painful process. A focused Marshall Plan for this region did not take place, although significant amount of aid and credit was channelled to the region through the EU, investment banks, and individual governments of the EU member states. A decisive step was taken by the EU with the establishment of the Europe Agreements that set the political, economic and institutional framework with ten Central-Eastern-European countries for a future accession. After an initial period of economic depression, economic revival took place in most of these countries since 1994, they reoriented their trade towards the EU and the 2001 Regular Report of the EU qualifies eight of these countries (Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia and Slovenia) a functioning market economy and technically ready for accession from an economic perspective.

NAGY, Péter : Az Európai Unió kibővítése: folyamatok, kilátások és utolsó lépések¹

*****

A következőkben leírtak kizárólag saját véleményemet tükrözik és semmilyen módon nem képviselik az Európai Bizottság hivatalos álláspontját. Köszönetemet fejezem ki Czigány Imre barátomnak, aki nyelvi szempontból lektorálta a szöveget.

*****

Bevezetés

Az Európai Unió kibővítési folyamata elérkezett az utolsó szakaszához. Tíz tagjelölt Magyarországot beleértve, kíván 2004-ben csatlakozni az Unióhoz. 2002 kulcsévének tekinthető, mert most kezelik az úgynevezett érzékeny témaköröket, elsősorban a kibővítés finanszírozását. Amennyiben létrejön egy politikai kompromisszum, a tárgyalásokat le lehet zárni.

Az utolsó lépésként a Csatlakozási Szerződéshez fűződő referendumokra és a Szerződés ratifikálására fog sor kerülni. Ugyanakkor azonban az Unió már olyan jövőbeli kérdésekkel foglalkozik, hogy merre haladjon és hogy milyen módon működhet egy ilyen létszámmal növekedett EU.

Tehát nagyon időszerű a csatlakozási folyamat eddigi eredményeit, továbbá az Unió kilátásait és a tárgyalások utolsó lépéseit szemügyre venni.

Ki és mikor ?

A Laekenben 2001 decemberében lezajlott Európai Tanács azon reményét fejezte ki, hogy a tíz jelölt ország megfelelő felkészültség esetében 2004-ben el fogja nyerni az EU tagságot: ezek Magyarország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Ciprus és Málta. Bulgária és Románia egy eltérő csatlakozási menetrendet tűzött ki magának mint célt. Törökország a tizenharmadik tagjelölt, akivel azonban az Unió eddig még nem kezdeményezett tárgyalásokat.

A Laeken-i tíz ország esetében megállapíthatjuk, hogy a 'mikor' kérdése majdnem elveszítette jelentőségét, mert már létezik egy kitűzött menetrend. Rendkívüli eredménynek vehető, ha a tagság elnyerése egy-két évvel a tárgyalások kezdete után bekövetkezik.

A keleti bővítés óriási kihívás, nem csak a tagjelölteknek, hanem az Unió számára is. Az európai diplomáciai történelemben nincs példa arra, hogy tizenkét országgal egyszerre csatlakozási tárgyalásokat folytasson egy integrációs tömb, amelynek eredményeképpen 30 százalékkal növekszik lakossága és területe. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy a GDP csak 5%-al emelkedik. Az eddigi négy kibővítési folyamat során csak egy, illetve maximálisan három ország lépett be az Unióba.

A feltételek

Az EU csatlakozás politikai és gazdasági feltételekkel jár, amint azokat az 1993-ban a kopenhágai Európai Tanács rögzítette. A tagjelölt országoknak meg kell teremteniük a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és a kisebbségek tiszteletben tartását és védelmét biztosító intézmények stabilitását.

A gazdasági kritériumok megkövetelik a működő piacgazdaságot; és az Unión belüli piacgazdasági versenyben való részvételnek megfelelő teljesítőképességet.

¹ A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. évi, 43. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („Hogyan látjuk egymást – látjuk-e egymást (Közép)-Európában?”; 2002. augusztus 29. - szeptember 1., Elspeet, Hollandia.)

Magyarország már teljesítette a politikai feltételeket és egyre inkább eleget tesz a gazdasági feltételeknek is.

Az Unió feltételei közé tartozik, hogy a tagjelöltek a csatlakozás pillanatától számítva átvegyék az EU jogszabályainak összeségét, az úgynevezett „acquis communautaire”-t. Az acquis kb. 80.000 publikált oldalt tesz ki, amit a csatlakozás időpontjáig saját nyelvükre le kell fordítaniuk.

Huszonkilenc fejezetben tárgyalják az „acquis communautaire”-t, amely az Unió politikájának összes területét magában foglalja, mint az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlását, az iparpolitikát, a verseny- és vállalati jogot, a külgazdasági kapcsolatokat, a kül- és biztonságpolitikát, a bel- és igazságügyi együttműködést stb.

Azonkívül olyan intézményes kérdéseket is tárgyalnak, mint például, hogy milyen súlya lesz Magyarországnak a döntéshozásban, illetve hány magyar képviselője lesz az Európai Parlamentben. Egy utolsó fejezet tartalmazza majd az egyéb, esetleg még tárgyalásra szoruló kérdéseket.

Szorozzuk meg a harmincegy fejezetet a tizenkét ország számával és kiderül, hogy majdnem négyszáz fejezetet tárgyalnak: egy óriási munka !

Az Unió továbbá megköveteli, hogy a jogharmonizációval kapcsolatos és a közösségi vívmányok alkalmazásához és végrehajtásához szükséges adminisztratív infrastruktúra is egyidejűleg létrejöjjön. Jelentős erőfeszítésekre van még szükség a közigazgatási és igazságszolgáltatási infrastruktúra megerősítése és megújítása terén. Az Unió 2002-ben egy milliárd eurót fordít az intézmények fejlesztésére, amit az Európai Bizottság szerint a csatlakozás után is folytatni kell.

Miért és milyen előnyök ?

Ki szeretnék téni az EU kibővítésének alapkérdéséhez: miért szükséges és miért jó ez úgy az Uniónak, mint a tagjelölteknek, Magyarországot beleértve.

Az alapkérdésre szerintem erkölcsi szinten kell feleletet adni. Kinek lenne egyáltalán morális joga Magyarországot és azokat az országokat, amelyeket a második világháború után erőszakkal zártak el az európai integrációs folyamatól, megfosztani az EU-tagság lehetőségétől ? Én úgy vélem, hogy erre senkinek sincs joga.

A bővítés elsődleges előnye abban rejlik, hogy az EU 'exportálja' a közép és kelet európai térségbe az immár fél évszázada élvezett békét, stabilitást, biztonságot és jólétet.

Az új Unióban egy nagyobb térségben azért is valósulhat meg egy magasabb biztonság, mert többen működnek együtt a bel- és igazságügy területén. A biztonság szavatolása még nagyobb súllyal bír a jugoszláv válság, de főleg a 2001 szeptember 11-iki amerikai terrorcselekmények következményeképp.

Az Unióhoz való csatlakozás hozzájárult a nyolcvanas években ahhoz is, hogy olyan egykori diktatúrákban mint Görögország, Spanyolország és Portugália megszilárdult a nemrég kivívott demokrácia. Ezek a példák nagy fontossággal bírnak közép és kelet Európa esetében is.

Egy nagy és erős integrációs tömbnek tagjává válni olyan kis országoknak mint Magyarország, de akár Hollandia, Portugália, illetve Luxemburg, valószínűleg az egyetlen módot jelenti a nemzetközi politikai és gazdasági folyamatok döntő befolyásolására. Egy kibővített Unió pedig még nagyobb szerepet játszhat a világpolitikában, mert jelentősége párhuzamosan növekszik nagyságával. Továbbá egyszerűbben is közeledhet új és régi szomszédaihoz, mint Oroszország, Ukrajna, a Földközi tenger térsége és a Közel Kelet. Ez a folyamat tehát kölcsönös politikai és gazdasági előnyökkel jár.

Egy kibővített, félmilliárd fogyasztót egyesítő egységes piac, amelyben az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő fokozatosan szabadon áramlanak, óriási gazdasági fejlődést jelenthet az Uniónak is.

A piacgazdaság stabil és áttekinthető jogi és politikai keretei biztosítják a befektetéseket, a kereskedelmet és ezáltal a növekvő jólétet is.

Továbbá a csatlakozás után az új tagállamok a strukturális és kohéziós alapokból jelentős támogatásban részesülnek, amelyek célja és rendeltetése segíteni a régiók közötti különbségek csökkentését. Azonkívül fokozatosan bekapcsolódnak az EU

agrárpolitikába és a velejáró támogatások haszonélvezőivé válnak. Spanyolország, Portugália és Görögország bemutatta már az eredményt: az átlagos GDP-jük 1988-ban az akkori EU átlaga 68%-ának felelt meg, míg 1998-ban már 79 %-ot ért el.

Világos hogy a tagjelöltek nem csak az EU tagság előnyeit veszik számításba, hanem az előkészítéssel járó nagy kihívásokat is. Nehéz társadalmi, közigazgatási és gazdasági reformokat kellett végrehajtaniuk az elmúlt években, amit tovább folytatni kell. Meg szeretném jegyezni, hogy a rendszerváltás után mindenképpen keresztül kellett menniük ezeken a reformokon. De úgy vélem, hogy elfogadják az ezzel járó nehézségeket, mert fennáll egy társadalmi és politikai konszenzus a reformok végcéljáról, az Unió tagság elnyeréséről.

Eddigi eredmények

Ami a kibővítési tárgyalásokat illeti, a tíz tagjelölt amely 2004-ben kíván belépni az Unióba, a legtöbb tárgyalási fejezetet már ideiglenesen lezárta. Az egyes országtól függően 24-től 28-ra rúg a letárgyalt fejezetek száma, míg Magyarország a 26-iknál tart.

A végére marad a mezőgazdaság, a regionális politika pénzügyi kerete, a költségvetés és még néhány további fejezet, amelyek a kényes témákhoz tartoznak, mert a kibővítés finanszírozását érintik. Erre a témára még kitérek később.

Magyarország esetében még például nyitott az intézményes témák fejezete is, mivel nem fogadja el, hogy a nizza-i EU-szerződés értelmében csak 20 képviselőt küldhetne az Európai Parlamentbe és nem 22-t, mint Belgium, illetve Portugália, ahol ugyanúgy tíz millió a lakosság száma.

A tagjelöltek kértek és kaptak egy két fejezetben átmeneti halasztást, ahogy ez már az előbbi kibővítéseknél is megtörtént. Az átmeneti intézkedések úgy időbelileg, mint érdembelileg korlátozottak és nem tartalmazhatnak az Unió szabályaira és politikáira vonatkozó módosításokat, valamint nem akadályozhatják ezek rendes működését, és nem vezethetnek a verseny jelentős torzulásához. Az alapelv marad: a csatlakozás előtt kell felkészülni!

Átmeneti időszakban állapodtak meg a környezetvédelem terén, mert a szükséges nagymértékű beruházásokat nem tudják a csatlakozás előtt foganatosítani. Az Európai Bizottság 135 milliárd €-ra becsülte a tagjelöltek által még létrehozandó beruházások összegét.

A cigaretta adóztatása is egy kényes téma volt, mert az EU előírások miatt az árak erősen emelkednének, ami gazdasági és szociális gondokat okozna, ezért megállapodtak bizonyos mértékű halasztásban.

A termőföldvásárlással kapcsolatban is aggodalmak keletkeztek egyes országokban, mint például Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban, ahol arra utaltak, hogy a 'gazdag nyugat' majd felvásárolja a 'szegény keleten' a termőföldet. Ennek a kérdésnek történelmi vetülete is van, mert például a lengyelek és a csehek attól tartanak, hogy az egykori német lakosok visszavásárolják régi földjeiket. Az Unió ezen a téren időbeli halasztásban állapodott meg.

Azonban nem csak a tagjelöltek kértek bizonyos területeken átmeneti időt, hanem az EU tagállamok is.

A munkaerő szabad áramlásával kapcsolatban a tagállamok attól tartanak, hogy a csatlakozás után korlátozás nélküli masszív olcsó munkerevándorlásra kerül sor. Az Európai Bizottság rámutatott arra, hogy a nyolcvanas években, a görög, spanyol és a portugál esetben ez nem következett be olyan mértékben, mint ahogy erre számoltak.

Világos hogy nem egészen hasonlítható össze az akkori a mai közép és kelet európai helyzettel. Az eddigi eljárás értelmében a tárgyaló felek megállapodtak, hogy néhány évre korlátozzák a munkaerő beáramlását.

Ez abból a szempontból is fontos, hogy a mai tagállamokban, amelyekben tartanak az olcsó keleti munkaerőversenytől, a közvélemény továbbra is támogassa a kibővítés folyamatát.

Néhány érdekes téma

A csatlakozással kapcsolatban, illetve a formális tárgyalásokon kívül felmerült még egy jó néhány érdekes és váratlan téma, amellyel az Uniónak foglalkoznia kellett.

A politikai kritériumok keretében például vizsgálat tárgyát képezi, hogy miképp bánnak a tagjelöltek az árva és más okokból otthonokba került gyerekekkel. 1999-ben a csatlakozási tárgyalások kezdeményezése előtt, Romániának feltételként be kellett mutatnia, hogy konkrétan foglalkozik a gyerekvédelem kérdésével.

Továbbá az Unió szigorúan követi a tagjelöltek erőfeszítéseit az emberkereskedelem ellen, valamint az embercsempészek elleni fellépését is.

A politikai kritériumok tartalmazzák a kisebbségi jogok és azok védelmét is. Ez a téma aktualitással bír a legtöbb tagjelölt ország esetében, mert a Kárpát medencei magyarokon kívül számos más népcsoport él hasonló helyzetben, mint például a törökök Bulgáriában illetve az oroszul beszélő emberek a Baltikumban.

Az Európai Bizottság megvizsgálta a magyar Kedvezmény Törvényt is és kimondta a múlt évben, hogy a Törvény néhány rendelkezése látszólag ellentétben áll a kisebbségvédelem általánosan elfogadott európai normáival, amint azt az Európa Tanács úgynevezett Velencei Bizottsága 2001. október 19-én elfogadott jelentése megállapította. Az Unió továbbra is figyelemmel kíséri a törvényt.

A Benes Elnöki dekrétumok, amelyek a csehszlovák eljárás alapjául szolgáltak a számukra is szörnyű második világháború után, is szóba jöttek, hacsak a bővítési tárgyalásokon kívül. Nem kell itt külön felvázolni, hogy e dekrétumok következményeképp a német és magyar lakosság milyen szenvedésen ment keresztül. Az illetékes európai biztos kifejezte azon reményét, hogy a szomszédos országok kidolgoznak egy olyan megállapodást, amelyben kezelik a múltat. A közös munka folytatódik.

Továbbá az Unió követeli a csatlakozási folyamat keretében azon atomerőművek fokozatos bezárását, amelyek nem felelnek meg egy magas biztonsági színvonalnak. Litvániának, Szlovákiának és Bulgáriának folyamatosan fel kell számolni nyolc atomerőmű blokkot, ami következményként Litvánia ki is lépne az atomenergia használatából. Meg kell jegyezni, hogy az Unió hajlandó ebben a feladatban segítséget nyújtani.

Kalinyingrád az Európai Unió és Oroszország közötti kapcsolatok alakulásában központi helyet foglal el. A Szovjetunió felbomlása óta Kalinyingrád területe - az egykori kelet Poroszország - nem érintkezik az orosz anyaországgal és exklávéra vált. Azonban a lengyel és litván EU csatlakozásból kifolyólag az orosz polgár, aki például Litvánián keresztül kíván átutazni a kalinyingrádi rokonaihoz, a kibővítés után csak megfelelő útlevelemmel és vízummal teheti ezt meg. Eddig vízumra nem volt szükség és régebben még nemzetközi útlevele sem. Azonban Oroszország reméli, hogy megmarad az eddigi vízummentesség állapota.

Az Unió szerint a kalinyingrádi problémák nagy mértékben az ottani nehéz gazdasági helyzetből fakadnak. Ezért az EU hajlandó gazdasági segítséget nyújtani és továbbá felülvizsgálni –a reciprocitás elve értelmében - a határátkelés egyszerűsítésének lehetőségét. Azonban az elv marad: a beutazás az Unió úgynevezett schengen-i külső határain megfelelő vízummal lehetséges csupán, mivel az európai térségbe való ellenőrzés nélküli belépés biztonságunkat kockáztathatná.

Az oroszok szerintem már nem ellenzik az Unió kibővítését, azonban úgy vélik, hogy ez számukra hátrányos, mert például a régi csatlós országokkal lebonyolított kereskedelem még erősebben csökken. Ezzel szemben az Unió inkább arra mutat rá, hogy Oroszországnak is előnye származna a nagy Belső Piacból. Az EU számára fontos Oroszországgal jó kapcsolatot tartani és ezért hajlandó kiépíteni a politikai párbeszédet, valamint növekvő mértékben együttműködni közös kihívásokkal szemben, mint például a nemzetközi terrorizmus, a kábítószer problémája, az illegális bevándorlás és egyéb szervezett bűncselekmények.

Ciprusról az Unió már 1999-ben világosan kifejezte azon reményét, hogy az egész sziget csatlakozni fog, de ha ez nem lenne lehetséges, elfogadja, hogy csak a déli része nyeri majd el a tagságot. Az Unió még mindig reméli, hogy a török és görög ciprusiak megállapodnak az Egyesült Nemzetek segítségével. Az Európai Bizottság igen komolyan veszi az egyesült Ciprussal kapcsolatos reményét, mert már konkrétan javasolt regionális támogatást az északciprusi, töröklakta rész javára és megállapította, hogy adott esetben fell kell készülni a török nyelv használatára is.

A kibővítés finanszírozása

Úgy, ahogy ez a múltban is már előfordult, a finanszírozás az EU bővítés legkényesebb és politikailag legfontosabb kérdéseihez tartozik.

A déli tagállamok, amelyek nagy mértékben részesülnek az EU támogatásokból, nem hajlandók lemondani jogaikról. Ezen országok - egyébként jogosan - attól tartanak, hogy a rendelkezésre álló összegek egyre inkább a szegényebb közép- és kelet-Európa felé irányulnak a jövőben. A tagállamok, amelyek már most is többet fizetnek be az Unióba, mint amennyit kapnak (a 'nettó-befizetők'), pedig már nem hajlandók tovább növelni az EU nettóhozzájárulás összegét az EU bővítése után.

Az EU már 1989 óta támogatja évente több mint 3 milliárd euró nem-visszafizetendő segéllyel a közép- és kelet-európai strukturális átalakulás folyamatát. Az Unió a Phare, SAPARD és ISPA programokon keresztül nyújt műszaki segítyt és készíti elő a tagjelölteket a strukturális és mezőgazdasági politika alkalmazására.

Az Európai Bizottság januárban nyilvánosságra hozta a kibővítés finanszírozását illető javaslatait, amivel egy biztos lökést kívánt adni a kérdés megoldásához.

A Bizottság a mezőgazdasági téren azt javasolta, hogy a közvetlen agrártámogatást 2013-ig fokozatosan kell beütemezni. 2004-ben az EU támogatásnak 25 %-ában részesülnének a közép- és kelet-európai gazdák, ami 2006-ban 35%-ra emelkedne.

A Bizottság úgy véli, hogy egy azonnali 100%-os támogatás esetében nem lenne esély a mezőgazdasági struktúra átalakítására egy versenyképes szektorra, amelyben a minőség, az élelmiszer biztonság és a környezetvédelem áll az előtérben. Miért is átstrukturálni, ha mindenképpen bőségesen árad a pénz? Meg kell jegyezni, hogy nagy számmal vannak a tagjelölt országokban kisebb, nem versenyképes tanyák, amelyek megnehezítik a szükséges reformokat. Rá kell továbbá mutatni arra, hogy egy azonnali magas EU támogatás esetében, a gazdák sokkal többet keresnének, mint a munkások egy jó néhány ipari szektorban, amiből szociális és gazdasági feszültségek keletkezhetnek.

A strukturális alapokról szóló javaslatok tekintetbe veszik az új tagállamok felhasználó kapacitását és ezért a Bizottság szerint a strukturális alapok igénybevételét be kell ütemezni. Ezzel azt is biztosítani kívánja, hogy a szükséges nagymértékű környezetvédelmi, útépitési és más infrastrukturális beruházások folytatódjanak.

A javaslatok egyik fontos alapelve - ami a csatlakozás utáni első éveket illeti -, hogy az új tagállamok ne részesüljenek kevesebb támogatásban, mint a csatlakozás előtt; és az új tagállamok hozzájárulása az EU háztartáshoz ne legyen magasabb, mint az igénybe vett támogatás összege. Ne felejtjük el, hogy az új tagállamok, úgy mint a 'régiek', szintén hozzájárulnak az EU költségvetéséhez.

Az Európai Bizottság egy 40 milliárd eurós csomagot tett közzé 2004-től 2006-ig, az érvényes EU költségvetési időszak végéig. Ebből az összegből a strukturális alapok 25 milliárdra rúgnak, míg a mezőgazdasági támogatások meghaladják a 10 milliárdot.

A tagjelöltek, nem váratlanul, kritizálták a csomagot, mert úgy vélik, hogy túl kevés, illetve nem részesülnek egyenlő bánásmódban a jelenlegi tagállamokkal, mivel a támogatás összegét illetően alacsonyabb a részesedési arányuk. Továbbá, fenntartásokat fogalmaztak meg a javasolt mezőgazdasági termelési kvóták ellen is. Ezek kulcsfontosságúak a gazdák jövedelme szempontjából.

Érdekes megjegyezni, hogy nemrég a magyar sajtó idézett egy tanulmányt, amely szerint a bővítés „egy vacsora árba kerül majd minden egyes uniós polgárnak”. Azt is hangoztatták, hogy Németország egyedül évente 75 milliárd eurót fordít a keleti ország rész gazdasági felzárkózására. Viszont volt olyan tagjelölt is, aki, összehasonlítva a mai nemzeti agrártámogatásokat a holnapi EU segéllyel, megállapította, hogy hátrányosabb nem csatlakozni az Unióhoz, mint elfogadni a csomagot.

A tagállamok továbbra is vitáznak a csomagról és néhányan úgy vélik, hogy a javaslatok elfogadása előtt át kellene alakítani az EU agrárpolitikát, mert a kibővítés után nem lesz többé finanszírozható. Ebben a pillanatban döntéseket hozni azért is nehéz, mert néhány EU kulcsországban éppen választások zajlottak le, mint Franciaországban, illetve választások előtt állnak, mint például Németország ahol szeptember 22-ikén kerül erre sor.

Az Európai Bizottság meg van győződve, hogy a javaslatok politikailag és érdemben kiegyensúlyozottak és jó kiinduló pontot alkotnak egy sikeres kompromisszum eléréséhez.

A közvélemény és az EU kibővítés

Kulcsfontosságú az EU bővítés sikeréhez a közvélemény támogatása, úgy a tagjelölt országokban mint a mai tagállamokban. A csatlakozási szerződés ratifikálása és az ezzel kapcsolatos referendumok kudarcot szenvedhetnek, ha a lakosságot nem készítik fel megfelelően. Az Uniónak már van idevágó tapasztalata, amikor tíz évvel ezelőtt a dánok leszavazták a maastrichti EU szerződést és csak a második alkalommal hagyták jóvá. Az írek meg 2001 júniusában a 2000 végén létrejött nizzai EU szerződést szavazták le, amely ratifikálása politikailag fontos az EU bővítési folyamat sikeres lezárásához. Azonban az írek nem a kibővítést ellenezték, hanem inkább attól tartottak, hogy a nizza-i szerződés megkérdőjelezné az ír semlegességi politikát. A júniusi sevillai európai csúcs helybenhagyta Írország neutralitását, amely döntéssel a következő hónapokban jó esélyek támadnak egy 'igen' - re.

A közvélemény a 1989-i rendszerváltás óta igen is változott a tagjelölt országokban. Akkoriban a lakosság nagy lelkesedéssel támogatta a minél hamarabbi EU tagság elérését, mert ezt egy fontos és sürgős geostratégiai lépésnek tekintette. Azóta három tagjelölt, Magyarországot beleértve, már NATO taggá vált. Továbbá a polgárok érezvén a gazdasági átalakulás nehézségeit és tapasztalván az árak drasztikus emelkedését, nehezebben fogadják el, ha a kormányuk kevésbé sikeres a tárgyalásokon. A finanszírozás témája, a szabad munkaerő áramlásának korlátozása, a Benes dekrétumokról szóló vita, valamint a félelem, hogy az Unió korlátozná a nemrég újra elnyert szuverenitást, az elmúlt években országok szerint szintén befolyást gyakorolt a közvélemény alakulására.

Az EU tagállamokban a közvélemény felé rámutatnak a bővítés pozitív hatására, de főleg a tagjelöltekkel határos országokban attól tartanak, hogy ez a lépés sokba fog kerülni és problémát okozhat növekvő munkanélküliség, több bűncselekmény és környezetszennyezés formájában.

Az áprilisban nyilvánosságra hozott Eurobarometer felmérése szerint a tagállamokban 51 % támogatja az EU bővítését és 30% ellenezi. Öt országban a támogatás nem is éri el az 50 százalékot és Franciaországban többen ellenzik, mint támogatják.

A tagjelölt országok lakossága 66%-a támogatna egy EU csatlakozásról szóló referendumot, míg 18% ellenezné. Magyarországon egy stabil többség, 71% állt ki a csatlakozás mellett, míg például Máltában, Észtországban és Lettországon kevesebb, mint a lakosság fele az 'igent-mondó'.

Világos, hogy a mai és a jövő tagállamokban erősíteni kell az EU bővítésről szóló információs kampányt. Sok polgár nem is tudja, hogy tulajdonképpen miről van szó, ha az Uniót említik. Az Unió 150 millió eurót fordít hat éven keresztül különböző kampányokra, hogy tudassa polgáraival, milyen változások várnak rájuk a bővítés után. Fontos, hogy mindenki tisztában legyen azzal, hogy ezzel a lépéssel mindenki nyer, mert az óriási előnyök felülmúlják az esetleges és ideiglenes hátrányokat. Nem lehet megkockáztatni ezt a történelmi feladatot azzal, hogy az érintett lakosság nem részesül megfelelő felvilágosításban.

Egy két kérdés a jövőről és a kilátásokról

Vegyük most szemügyre az Unió jövőjét, amely természetesen összefüggésben áll témánkkal.

Az Unió formálisan megtett mindent, hogy intézményeit előkészítse a bővítésre. A nizza-i szerződéssel egyszerűbbé vált a döntéshozás, az új tagállamok súlya megállapításra került az EU döntéshozásban és az intézményekben való képviselése, mint például az Európai Parlament, az Európai Bíróság illetve a Számvevőszék. Az Európai Bizottságba pedig minden tagállam majd egy biztost küldhet és már elkezdődött a tagjelöltek körében a találgatás arról, hogy vajon ki lesz az első brüsszeli biztos.

Az Unió egyre inkább foglalkozik a jövőjével is.

Felmerült például a kérdés, hogy először mélyíteni kellene-e az Uniót új, illetve erősebb közös politikával, vagy inkább elsősorban bővíteni. Egy másik, már régebben feltett kérdés pedig az, hogy az Unió egy federális államszervezeti formát öltön, vagy inkább egy kormányközi modell felé orientálódjon.

Továbbá az is tisztázásra vár, hogy hol is lehetnek az Unió „végleges” határai. Norvégia, már háromszor próbálkozott, beléphetne, Svájc és Izland is. Törökország már szintén tagjelölt és reméljük, hogy a közeljövőben a balkáni országok fognak következni. De mi lesz Ukrajnával, Fehéroroszországgal, Moldovával, vagy akár Oroszországgal ?

Egy másik nehéz téma arról szól, hogy egy majdnem harminc tagállamból álló Unió hogyan lesz képes célszerűen döntéseket hozni? Hogyan kell kezelni a több mint húsz hivatalos nyelv használatát? A szubsidiaritás elve értelmében mi is legyen egyáltalán az Unió feladata és mi a tagállamoké? Mennyire demokratikusok az EU intézményei és hogyan kellene orvosolni az esetleges demokrácia deficitet? Hogyan működhet az Unió alkotmány nélkül ? Hogyan érjük el, hogy az Unió egy és mondjuk nem huszonöt eltérő módon nyilvánuljon meg a nemzetközi politika területén? Hogyan kell elosztani a hatalmat az EU intézmények között? Az utolsó kérdést illetően kihangsúlyozhatjuk, hogy az Unióban mindig az Európai Bizottság alkotta az európai integrálódó elemet.

2002 februárja óta az úgynevezett 'Európai Konvent' foglalkozik az ide vonatkozó témákkal. A tagállamok az Unió jövőjét illetően több mint ötven kérdést fogalmaztak meg ebben a keretben. A Konvent, amely 2003-ban fog konkrét javaslatokkal előállni, 105 tagból áll, amelyben a tizenhárom tagjelölt is részt vesz már.

Az Európai Bizottságnak az a célja, hogy a Konvent keretében megerősítse az integrációs folyamatot, ami logikusan a Bizottság és az Európai Parlament intézményes felértékelését eredményezné. Ebben rejlik az egyedüli lehetőség, hogy az Unió az összes polgárai érdekeit képviselje, amire egyetlen ország sem képes magában.

Az európai agrárpolitika és regionális politika reformjai fontosak az Unió jövője szempontjából. Itt ki kell hangsúlyozni, hogy a 100 milliárd Eurós EU költségvetés legnagyobb része erre a két területre irányul, míg a bővítés nagy mértékben kihatással lesz ezekre. Az Európai Bizottság néhány hete közzétette az agrárpolitika reformjáról szóló javaslatait. Nemrég az EU soros dán elnöke újra leszögezte azt az elvet, hogy a bővítés menetrendjét nem szabad függővé tenni a közös mezőgazdasági politika jövőjétől.

Az európai intézményeknek nem csak elvben, hanem nagyon konkrétan is fell kell készülniük a bővítésre. A Bizottság egyik feladata például abban rejlik, hogy befogadja a következő években az új tisztviselőket, akik számát majdnem négyezerre becsüli.

Az új tisztviselők gyermekeinek megfelelő oktatásáról is gondoskodni kell. Ezért a brüsszel-i Európai Iskola magyar, cseh, lengyel és más nyelvű tagozatot is fog nyitni. Néhány év múlva tehát Brüsszelben is lehet majd magyar nyelven érettségizni!

Az utolsó lépések

A sevillai 2002 júniusi európai csúcshelyben hagyta a csatlakozási menetrendet és ezzel meghatározta a bővítés utolsó lépéseit is. Vegyük most befejezésül ezeket szemügyre.

Az Európai Bizottság, az évi országjelentések keretében, októberben javaslatot tesz, hogy melyik tagjelölttel lehet véglegesen lezárni a tárgyalásokat, ami után egy két héttel később az Európai Tanács meghatározza, hogy melyek a felkészült tagjelöltek. Abból indulunk ki, hogy a már említett tíz országról, Magyarországot beleértve, lesz szó.

Az Unió legkésőbb november elején dönteni fog a kibővítés finanszírozásáról, a mezőgazdasági közvetlen támogatások kényes kérdésével együtt.

A tárgyalások tényleges lezárására decemberben kerülhet sor; az ehhez szükséges politikai határozatok meghozása a koppenhágai Európai Tanács feladata lesz. Addig még Írországnak is jóvá kell hagynia a nizza-i szerződést. A csatlakozási szerződés aláírása 2003 tavaszára várható. Az Európai Parlament a következő év folyamán szintén véleményezni fogja az egyezményt. Ezután következik egy esetleges referendum után a ratifikáció, úgy a régi, mind az új tagállamok parlamentjei által. A tagjelöltek 2004-ben csatlakozhatnak az Unióhoz és júniusban már részt vehetnek az Európai Parlament közvetlen választásában.

Megállapíthatjuk, hogy a tárgyalási ütemtervet eddig teljesen betartották és az Európai Bizottság időben terjesztette be javaslatait és tárgyalási álláspontjait a tagállamok illetékes minisztereinek.

Bízok abban, hogy végülis menetrend szerint bekövetkezik az, amit már ötven évvel ezelőtt kellett volna megvalósítani: egy igazi, egész Európára kiterjedő integrációs folyamat, amely minden polgárnak hosszútávon biztosítja a békét, a szabadságot, a biztonságot, a stabilitást és a jólétet.

Enlargement of the European Union: the Process, the Perspectives and the Last Steps

The article provides a photography of the state and the prospects of the European Union's enlargement process in July 2002 and looks into the Union's future.

After a basic overview (the thirteen EU candidates, the accession timetable; and the membership criteria), the justification and the advantages of enlargement are discussed.

The current state of the accession negotiations, including the pending financial issues, is summarised. Examples are provided regarding transitional arrangements agreed in the negotiations (eg environment; agricultural land; free movement of workers) and regarding certain issues handled within or outside the negotiation context (eg the protection of minorities, the Hungarian Status Law, the Benes decrees, the Kaliningrad issue, Cyprus). The European Commission's January 2002 financial proposals for enlargement are presented.

The importance of preparing public opinion for enlargement both in the EU and the candidate countries is highlighted. The Union's future is discussed and the last steps of the accession process as enshrined by the Seville European Council are explained. The article concludes with the expectation that, according to the established timetable, we can achieve what had to be achieved fifty years ago: a truly European integration process, which ensures on the long run for the European citizens peace, freedom, security, stability and wealth

UNGVÁRI KISS, Erzsébet : A magyar nemzetiségi oktatás problémái Ukrajnában¹

Ukrajna 1990-es függetlensége óta új országot épít az USZSZK romjain. A gazdasági válság, amely ezt a munkát gátolja, már a Szovjetunió utolsó éveiben legyengítette a tagköztársaságot, örökségként a rendezetlen állapotok halmazával kell birkóznia. A szinte minden téren érzékelhető problémák között a nemzetiségiakat érintő gondok sem tisztázódtak még, s az egyik kritikus terület mind az ukrán többség, mind a kisebbségek számára az oktatás.

Az ukrainai oktatási rendszerben több negatív jelenség van jelen évek óta, melyek csak ideig-óráig rendeződnek: a pedagógusok sokszor fizetés nélkül dolgoznak vagy a létminimum határán tengődnek; az iskolákban hideg és sötét van, az elemi feltételek sincsenek megteremtve. Az év eleji állapot szerint a Köznevelési Minisztérium 441,2 millió hrivnyával (1 USD kb. 50 hrivnya) volt adósa a pedagógusoknak, s ennek okán Ukrajna 3 megyéjének 41 iskolája sztrájkolt. Az 1,7 ezer pedagógus— Ternopil, Kirovograd, Ivano-Frankivszk megyék—, az elmaradt 5-6 havi bérhátralék kifizetését követelte.

Ez az általános kép, amit a nemzetiségi iskolákban még tovább súlyosbítanak olyan problémák, amelyek sokszor az alkotmányban rögzített jogokat is sértik. Az állami oktatási szervek nem biztosítanak kellő figyelmet a nemzetiségi oktatási intézmények valós problémáira. Ez derül ki az Ukrán Oktatási Minisztérium "A nemzetiségi-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai" című 1997-es tervezetéből és az idej, ugyancsak tervezetben megjelent Ukrajna Nyelvtörvényéből is. A tervezetek megjelenése után a két legjelentősebb kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezet, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség élesen tiltakozott, rámutatva a problémákra. Hisz a tervezetek gyakorlati alkalmazása a nemzetiségi iskolák tönkretételét eredményezné, semmissé tenné az eddig elért eredményeket, részeredményeket.

1. Kisebbségi nyelvhasználat. Ukrajna és a nemzetközi dokumentumok

A Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Chartája egyike azoknak a kisebbségvédő nemzetközi jogi dokumentumoknak, amelyeket az Európa Tanácsba felvett országok kötelesek beemlíteni saját nemzeti jogrendszerükbe. A kijevi törvényhozásnak ratifikálnia kell a dokumentumot, ha el akarja kerülni az ET-ből való kizárását, amire a szervezet történetében még nem volt példa. Az ukrán parlament Emberjogi Bizottsága júniusban jóváhagyta a Chartának azokat az előírásait, amelyek elfogadásáról a törvény voksolni fog.

Ha az Ukrán Legfelső Tanács az Emberjogi Bizottság által javasolt formában ratifikálja a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Chartáját, akkor az orosz nyelv háttérbe szorítja az ukrán nyelv használatát több területen, vélik többen a parlamenti képviselők közül. Ha 100000 főig 10-20%-ban szabják meg a kisebbségi nyelvhasználat küszöbét, akkor egynéhány megyében 5 nyelv is kaphat állami státust: az orosz Krímen és még 16 megyében, a román Odessza és Csernivci megyékben, a bolgár Odessza megyében és a magyar Kárpátalján. Kijevben 3 nyelv is hivatalossá válik: orosz, ukrán és a jiddis. Mindez 3 milliárd hrivnyával terhelné a költségvetést, ezért a döntést elhalasztották a Proszvita és 71 képviselő kérésére.

Ukrajna ET tagságával kapcsolatban a döntést 2000 januárjára halasztották, annak ellenére, hogy nem igazán teljesíti a felvételtkor ígértet. Mindez kegyelmi döntés az európai honatyáktól, hisz az októberi-novemberi választások előtt kockázattal járna a szavazás, a negatív erők kerülhetnének hatalomra. Az ukrán küldöttség tájékoztatta az ET-ot, dolgoznak a Chartán is, és befejezik a Büntető Törvénykönyv átdolgozását; talán még a politikai pártokról szóló törvényt is elfogadják.

2. Ukrajna oktatási koncepciója

1997. május 14-én tette közzé a koncepció első tervezetét az Ukrán oktatási minisztérium, majd 1997. augusztus 4-én a második, módosítottat. A dokumentumok Ukrajna oktatási politikájának alapjait határozzák meg, mindazoknak a nemzetközi alapidokumentumoknak az említésével, amelyeket az utóbbi évtizedekben létrehoztak és elfogadtak az általános emberi jogok és a kisebbségek nyelvi jogi érdekvédelmének területén.

¹ Jelen írás megjelent a szerző „*Lépések '90*” című könyvében a marosvásárhelyi Mentor kiadónál 2001-ben.

Az általános bevezető után a dokumentum gyorsan leszögezi, hogy az Ukrán állam a nemzeti kisebbségeknek csupán a mérsékelt, korrekt követeléseit és igényeit elégíti ki, nem engedi meg, hogy nemzeti-kulturális szövetségek és tanintézetek álcája alatt politikai és szeparatista pártok és mozgalmak jöjjenek létre. Alapvető célként határozzák meg a nemzeti kisebbségek integrálását a az ukrán társadalomba. Mindezek mibenlétét, sajnos, nem részletezik.

A koncepció egészét tekintve alapvetően jogi problémák merülnek fel. Ugyanis az alkotmány kimondja, hogy minden nemzetiségnek joga van az anyanyelvi oktatáshoz. Az érvényben lévő nyelvtörvény is több cikkelyében mondja ki, hogy nemzetiségi iskolák—általános és középiskolák—létezhetnek, elsősorban ott, ahol kompakt módon élnek a nemzetiségek, s vonatkozik ez a szakiskolákra is. A nemzeti kisebbségekről szóló törvény 6. cikkelyében azt olvashatjuk, hogy az állam minden kisebbség számára garantálja a nemzeti- kulturális autonómiához való jogot, az anyanyelv használatát és az anyanyelv oktatását vagy tanulását stb. állami intézményekben.

Az ukrán–magyar alapszerződésnek is van egy melléklete, melynek a 10. cikkelye kimondja, hogy a felek—Ukrajna és Magyarország—egyetértenek abban, hogy biztosítani kell a nemzeti kisebbségeknek azt a lehetőséget, hogy tanulhassák anyanyelvüket és anyanyelvükön tanulhassanak az oktatás minden szintjén. Tehát ilyen érvényes nemzetközi szerződés mellett nem alkotható olyan rendelkezés, ami elveszi a nemzetiségi kisebbségektől az iskolát.

A 97 májusában megjelent koncepció lényege a polikulturizmus fogalma, ami egyenlő az ukrán mentalitás kialakításával. A polikulturális oktatási folyamat kialakítása Ukrajnán belül egy újabb szlogen, egy újabb politikai sláger az oktatásemélet területén, amely feltételezi, hogy több nyelven párhuzamosan—mondhatni bilingvikus oktatás keretében—meg lehet tanítani egy-egy közösséget úgy, hogy mindkét kultúrában megfelelő szinten otthon legyen.

Pedagógiai kísérletek viszont csak úgy jöhetnek létre, ha azt a szülő beleegyezésével hajtják végre bizonyos kijelölt helyeken, ott, ahol a szülő és a gyermek is hajlandó részt venni az adott kísérletben. Egy kísérleti jelleggel működő—s egyelőre elméleti síkon létező—oktatási koncepciót kiterjeszteni minden iskolára és a közoktatásra enyhén szólva felelőtlenség.

Ez a tervezet tökéletesen koherens és tulajdonképpen cinikus is. Koherens, mert végigvonul rajta az ukrán mentalitás kialakítása és cinikus, mert azt mondja, hogy ezt a nemzetiségi kisebbségek oktatási igényeinek szánja. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi kisebbségeket meg sem kérdezték ebben a kérdésben, hisz nem igazán hihető, hogy lenne olyan kisebbség, amelynek az lenne a célja, hogy ukrán mentalitást alakítson ki. Az illetékes minisztériumban megéreztették, hogy itt egy kissé túllőttek a célon, így módosították a tervezetet. Igaz, jelentéktelen módosítások történtek. A polikulturizmus fogalmát most már nem úgy magyarázták, mint ami egyenlő az ukrán mentalitás kialakításával, hanem a kultúrák párbeszéde feltételeinek a megteremtéseként határozták meg. Mindazonáltal ez az eszme továbbra is áthatja az egész tervezetet.

A másik gond, hogy a koncepció nem határozza meg egyértelműen, milyen szintig használhatják a nemzetiségiek korábban kiépített oktatási intézményhálózatukat. Az első változatban megszüntetnék a nemzetiségi általános és középiskolákat. Megmaradna az óvodai képzés és az elemi iskola a nemzetiség nyelvén. Az általános, a közép-, a szakiskolák és felsőoktatási intézmények ukrán nyelven működnének. Kivételt képeznek az úgynevezett etnikai tantárgyak. Ezekben az iskolákban különböző anyanyelvű gyerekeket hoznának össze, akiket kétnyelvű tanárok tanítanának tulajdonképpen ukrán nyelven. A második változat nyitva hagyja a kérdést, csak azt mondja ki, hogy a kisebbségek anyanyelvüket használhatják az általános iskolákban is, ám hogy ez a lehetőség az iskola melyik fokozatáig terjed, szintén nem válaszolja meg. S erre a kérdésre az Oktatási Minisztérium képviselői sem válaszoltak a sajtó képviselőinek.

Egzisztenciális probléma a versenyképesség újfajta megfogalmazása. Mert a koncepció ezt úgy érti, hogy minden gyerek egyenlően versenyezhet—ukrán nyelven.

Mindez vonatkozik a tanárookra is. Hiszen minden tantárgy az ukránisztika köré van csoportosítva, tehát ukrán nyelven kell tanítani fizikát, kémiát stb. Mondhatjuk persze, hogy a kárpátaljai nemzetiségi pedagógusok tudnak annyira ukránul, hogy ezeket a tantárgyakat megtanítsák ukrán nyelven. De ha ezek az iskolák már nem magyar iskolák, hanem ukrán iskolák lesznek, kérdés, hogy nem lesz-e minden magyar nemzetiségű tanár helyére két olyan ukrán jelentkező is, aki jobban beszéli a nyelvet. Miféle védelem marad akkor pl. a magyar tanárok számára? A magyar pedagógusok egzisztenciájának az alapja nem a pedagógusi mivoltuk, hanem a magyar pedagógusi mivoltuk.

A kárpátaljai magyar szervezetek úgy gondolták, nem várják meg, hogy ebből a koncepciótervezetből törvénytervezet és rendelet legyen. Gyorsan léptek, hogy idejében reagáljanak a kérdésekre, s rájöttek, hogy nem szabad elbagatelizálni azokat a problémákat, amelyek úgymond csak egy tervezetben jelentek meg.

Ennek jegyében elkészítették állásfoglalásukat és azt eljuttatták a koncepcióbizottsághoz, valamint a sajtóhoz is.

3. Az oktatási koncepcióval kapcsolatos magyar állásfoglalás

A nemzetiségi oktatás koncepcionális alapjairól szóló tervezet ütközik Ukrajna Alkotmányával, nemzetiségi- és nyelvtörvényével, Ukrajna nemzetközi köteleességvállalásaival, s ellentétben áll a nemzetiségek alapvető érdekeivel, így az a kárpátaljai magyar kisebbség számára elfogadhatatlan.

Ukrajna Oktatási Minisztériuma a nemzetiségi oktatás alapelveinek lefektetésekor vegye figyelembe Ukrajna nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit, a megfelelő Európa Tanácsi ajánlásokat, a kisebbségekre vonatkozó hatályos törvényeket.

A kisebbségi oktatással kapcsolatos kérdésekben számoljanak a különböző nemzetiségek eltérő létszámából és intézményes fejlettségéből fakadó különbségekkel, illetve kérjék ki és vegyék figyelembe a nemzetiségi szakmai és társadalmi szervezeteinek véleményét.

A nemzeti kisebbségek nyelvén oktató állami intézmények, elsősorban az általános, közép- és szakiskolák, valamint a felsőoktatási intézmények megőrzése, illetve azok fejlesztése minden kisebbségnek alapvető érdeke. Azok megszüntetése a nemzetiségek létét egzisztenciálisan ássa alá, s hosszú távon azok kulturális megsemmisüléséhez vezet.

A polikulturizmus jelszavának kizárólag a nemzetiségi oktatásra való vonatkoztatása elfogadhatatlan, hiszen az valójában kölcsönösséget feltételez. Ennek a nemzetiségekre történő egyoldalú erőltetése a várttal ellentétes hatáshoz vezet, s nem sokkultúrájúshoz, hanem kultúrán kívüliséghez, értékrendbeli, nyelvi bizonytalansághoz vezet.

A nemzetiségi oktatásnak valóban biztosítani kell az ukrán nyelvnek a szükségletek szerinti elsajátítását. Ez azonban nem jelentheti a gyermekek anyanyelvi- és kulturális közegének lerombolását, vagy annak olyan átalakítását, amely az adott nemzetiségi mentalitásának megőrzését lehetetlenné teszi.

Meg kell oldani a nemzetiségi, s ezen belül a magyar nyelvű oktatási intézmények működését hátráltató problémákat:

- jogszabályilag biztosítsák a magyar nyelvű felvételizés lehetőségeit Kárpátalja valamennyi felsőoktatási intézményébe
- biztosítsák a felvételi feladatok idejében történő minőségi fordítást
- a magyar iskolák végzősei a jövőben is anyanyelvből és irodalomból tehessenek kibocsátó (érettségi) vizsgát
- a magyar iskolákban is az állami komponens részeként oktassák a világirodalmat (heti 2 órában), a magyar nép történetét, illetve népismeretet
- az ukrán nyelvet a jobb eredmény elérése érdekében az idegennyelv-oktatás módszertana szerint tanítsák
- a külföldön végzett tanfolyamokat ismerjék el egyenértékűnek a hazaiakkal
- a nemzetiségi iskolákban az osztálylétszám-határok megállapításánál az európai gyakorlatnak megfelelően alacsonyabb normát alkalmazzanak
- az állam nyújtson normatív támogatást a nem állami nemzetiségi oktatási intézményeknek
- biztosítsák a nemzetiségi oktatási intézmények tankönyvellátását
- tegyék lehetővé az Ukrájában illetve külföldön kiadott alternatív tankönyvek használatát
- adjanak nagyobb önállóságot a "Szvit" tankönyvkiadó ungvári részlegének, illetve biztosítsanak ukrán szerkesztői státust a nemzetiségi iskolák ukrán tankönyveinek szerkesztéséhez
- lássák el a nemzetiségi oktatási intézményeket kétnyelvű bizonyítványokkal
- gondoskodjanak a nemzetiségi pedagógus utánpótlásról, annak anyanyelvű képzéséről
- biztosítsák a pedagógusok bérének rendszeres, idejében történő kifizetését
- biztosítsák a pedagógusok és diákok számára a normális munkafeltételeket (fűtés, világítás, vízellátás)
- tegyék lehetővé, hogy a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet Beregszászi Fiókiintézete és a Pedagógusszövetség által közösen szervezett tantárgyi vetélkedők nyertesei önálló csapatként vehessenek részt a megyei vetélkedőkön
- a fiókiintézetnek adjanak nagyobb önállóságot, rendezzék annak jogállását
- kulturális autonómia részeként tegyék lehetővé a nemzetiségi tankerület létrehozását.

A nemzetközi oktatás problémáinak valódi megoldását csupán a nemzetiségi törvényben biztosított kulturális autonómia intézményesített formája jelentheti. A nemzetiségeknek jogot és lehetőséget kell kapniuk arra, hogy a hatályos törvények

keretei között, igényeik szerint működtessék azokat az állami feladatokat ellátó intézményeket, amelyek a nemzetiségi oktatás szervezésére és a módszertani fejlesztésére szolgálnak. Mindez garanciát nyújtana a nemzetiségi kultúrák megmaradására, hozzájárulna az ország oktatási rendszerének tökéletesítéséhez, s Ukrajna nemzetközi presztízsének emeléséhez.

4. Az Ukrán Oktatási Minisztérium odesszai és kijevi vitafórumai

Az odesszai tanácskozáson egyértelműen kiderült—a stílusból és egyéb jelekből—hogy a minisztérium valóban úgy képzeli el a nemzetiségi oktatást, annak fejlesztését, hogy megszüntetik a nemzetiségi oktatási intézményeket, elsősorban az általános és középiskolákat. A jövőre nézve olyan elképzeléseik vannak, hogy maximum alapfokon tanulnának nemzetiségi nyelveken, később pedig kétnyelvű intézményekben gondolkodnak, ahol a tantárgyak többségét ukrán nyelven tanítanák, és legfeljebb az adott kisebbség nyelvét, irodalmát oktatnák anyanyelvén.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség a szekcióülésen ismertette állásfoglalását, amit a minisztérium, illetve az ukrán szervezetek képviselői felháborodottan fogadtak, viszont a nemzetiségi kisebbségek jelenlévő képviselői támogattak, hisz ők is hasonló gondokkal küszködnek.

A magyarokéhoz hasonló helyzetűek a bukovinai és kárpátaljai románok, míg az oroszok, németek, bolgárok teljesen más gondok megoldásával bajlódnak. A bolgároknál különösen bonyolult a helyzet, mert anyanyelvüket bizonyos értelemben elvesztették, az oktatás már régen orosz nyelven folyik az iskolákban. Választaniuk kellett, hogy az oroszokhoz vagy az ukránokhoz asszimilálódjanak. Ők továbbra is az orosz iskolahálózatot szeretnék megtartani, hisz már a szülők, nagyszülők nagy része is ezen a nyelven kapta meg képezését, s a saját anyanyelvüket mint nem kötelező tantárgyat oktatják.

A szekcióülésen a magyar küldöttség megtette ajánlásait. Hogy nem második anyanyelvként, hanem idegen nyelvként kell oktatni az ukránt, hogy jelenlegi formájában őrződjön meg a nemzetiségi-oktatási struktúra. Ezt nem fogadták el. Helyette az ajánlás fogalmazódott meg, hogy nincs szükség nemzetiségi iskolákra, a nemzetiségi oktatás csak a vasárnapi iskolákban, illetve alapfokon folyhat. Ezt természetesen nem deklarálták a kisebbségek.

A kijevi értekezleten is keményen bírálták a résztvevők a koncepciót. Sulga M. akadémikus, egykori miniszter, többek közt azt elemezte, hogy Ukrajna két részre szakadt. Míg a keleti részen nem tartják be a nyelvtörvényt, addig a nyugati részen a kisebbségi törvényt hagyják figyelmen kívül.

Természetesen a nemzetközi dokumentumok és az országos rendelkezések megalkotásánál is felmerül az a kérdés, hogy lehet-e olyan rendelkezést alkotni, amely minden nemzeti kisebbség számára elfogadható. Ukrajna nemzetiségi összetételét és a kisebbségek oktatási igényeit figyelembe véve ugyancsak tarka képet mutat.

A 12 milliós orosz kisebbség nem érzi magát kisebbségnek, így kérdés az is, hogy kisebbségi oktatás-e az orosz nyelvi oktatás. A nyelvtörvény, az oktatási törvény szerint nem az, az alkotmány szerint viszont már annak kellene lennie. Az oroszok szervezetten nem tiltakoztak, bár érzékelik az orosz nyelv visszaszorulását, visszaszorítását, cselekvési programot még nem fogalmaztak meg. Az ukránosítási folyamatban inkább az ukrán nyelvű felsőoktatás és a tudomány művelésének kérdése foglalkoztatja őket.

A magyaroknak viszont iskolarendszere omlik össze, ha elfogadják ezt a koncepciót. Tudniillik a tervezet általános zubbonyt akar ráhúzni minden nemzetiségre, miután azt irányozza elő, hogy minden nemzetiségnek van joga vasárnapi iskolában tanítani az anyanyelvét. Ez a történelmileg kialakult oktatási rendszerrel bíró 150-170 ezer magyar számára jogfosztás, a románoknak, lengyeleknek is visszafejlődést jelent, míg a Kárpátalján élő örmények számára természetesen vívmány.

A koncepció nemzetiségi és társadalmi feszültségeket szít egy amúgy is végletekig terhelt szociális helyzetben. A tervezet sértő módon eleve szeparatista törekvéseket feltételez, s kulturális integrációjukat az ukrán társadalomba történő beolvadással, s nem a nemzeti önazonosság megóvásának intézményes rendszere, s jogi garanciái útján kívánja megvalósítani.

A koncepciót eleve antidemokratikus módon dolgozták ki, a nemzetiségek részvételét ebben a folyamatban nem szorgalmazták. Megjegyzéseiket, észrevételeiket a moldován, a bulgár, a román, a zsidó szervezetek is eljuttatták az Oktatási Minisztériumba a magyar állásfoglalás mellett, de az alkotók azokat érdemben nem vették figyelembe.

Úgy látszik, a minisztérium komolyan gondolja ennek az átgondolatlan, alkotmányellenes, az európai törvényhozás szellemét elutasító és Ukrajna nemzetközi szerződéseit figyelmen kívül hagyó koncepciónak életbe léptetését. Amennyiben a kisebbségek—akiket ez főként érint, nem fognak együttesen fellépni, akkor ez hatályba lép. Ami viszont demonstrálni fogja azt, hogy a deklarált jogok csak papíron léteznek.

5. Ukrajna Nyelvtörvénye

Ukrajna Nyelvtörvénye ugyancsak tervezetben jelent meg idén júliusban, de tárgyalására nem került sor a parlamentben, talán a nyári szünet és az őszi választások miatt.

A Tervezet leszögezi, hogy az államnyelv normatív változata még nincs kidolgozva, a cikkelyek mégis a meglétére épülnek.

A kisebbségek számára minimalizálja a nyelvhasználat lehetőségét, bár leszögezi, hogy az állam biztosítja a nemzeti kisebbségek írásbelisége értékeinek megőrzését, nyelvük fejlődését, használatát és védelmét, valamint a szakemberképzést nyelvi és kulturális-oktatási szükségleteik kielégítésére.(4.cikkely, 3.pont) Valamint tiltja az államnyelvnek és az ukrainai kisebbségek nyelveinek lebecsülését és semmibe vételét, ... a nyelvi alapú diszkriminációt és az ellenségeskedés propagálását (4.cikkely, 6.pont).

A román és a szlovák nyelvtörvénytől eltérően nem állapít meg százalékos arányt, aminek alapján a kisebbségek használhatják anyanyelvüket a helyi adminisztráció ügyvitelében, biztosítja viszont, hogy az államhatalmi szervek, a helyi önkormányzati szervek, az intézmények, szervezetek, valamint tulajdonformájuktól függetlenül a vállalatok a belső ügyvitelben az államnyelv mellett használhatják az illető nemzetiség nyelvét is az Ukrán Miniszteri Kabinet által megállapított rendben (6.cikkely, 2.pont).

Viszont az államhatalmi szervek és a helyi önkormányzati szervek, az állampolgári egyesületek, intézmények, szervezetek, valamint tulajdonformájuktól függetlenül a vállalatok elnevezése, a körpecsétek, cégbélyegzők és bélyegzők, az úrlapok, cégtáblák feliratainak kivitelezése az államnyelven történik. A kapcsolatokban használt úrlapokon az elnevezés az ukrán mellett más nyelvű fordításban is feltüntethető (7.cikkely, 4.pont).

Az anyanyelvi oktatást veszélyezteti a következő törvénypont: ...ha a nemzetiségi kisebbséghez tartozó személyek száma elegendő (nincs meghatározva) az óvodai intézményekben a nevelés nyelve vagy az általános iskolákban az oktatás nyelve az államnyelv mellett az illető nemzetiségi kisebbség nyelve is lehet. (18.cikkely, 5.pont).

A kulturális élet fejlődését veszélyezteti: “A nemzetiségi kisebbségek rendezvényein, külföldi művészek előadásain, e rendezvények meghirdetésében és felvezetésében (konferálás) az államnyelv mellett a nemzetiségi kisebbségek nyelve is használható”.(21.cikkely, 2.pont).

Fontos információként szolgál a gazdasági szférában tevékenykedők számára az a rendelkezés, mely szerint az informatika nyelve Ukrajnában az államnyelv, a programellátás pedig ukrán változatban történik (20.cikkely, 5.pont).

A külföldi cégek reklámtermékeiben a cég ukránra átirrt vagy lefordított neve mellett közölhető az eredeti elnevezés is, amelyet az ukrán elnevezéstől jobbra vagy az alatt helyezhetnek el kisebb betűkkel (24.cikkely, 2.pont).

6. A KMKSZ nyilatkozata az ukrainai nyelvtörvény tervezete kapcsán

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség aggodalmát fejezte ki a megjelent nyelvtörvény-tervezettel kapcsolatban. A tervezet számos pontja ellentétes az ukrán alkotmánnyal, nemzetközi okmányokkal, s a nyelvi terror kilátásba helyezett eszközeivel a nemzetiségi kisebbségek teljes beolvasztását célozza:

- A törvénytervezet megszünteti a kisebbségi nyelveken történő oktatás lehetőségének állami garanciáit, s a nemzetiségi oktatási hálózat felszámolását helyezi kilátásba. A tervezet szerint a nemzetiségi szervezetek gyűléseit, dokumentumait és levelezését is ukrán nyelven kell vezetni. Mindez a kulturális és a sportrendezvényekre is vonatkozik. Az államnyelv megerősítése érdekében korlátozni kívánják a külföldről behozott audio-, video- és nyomtatott információs anyagokat.

- A törvény állami szerveket kíván létrehozni az államnyelv normatív formájának megállapítására és bevezetésére. Az államnyelv “nem alkalmazása”, illetve normatív formájától való “szándékos eltérés” törvényi büntetést vonna maga után. A tervezet számos, a kisebbségekre nézve hátrányos kitélt tartalmaz, illetve rendelkezéseinek önkényes értelmezése az emberi szabadságjogokat is veszélyeztetheti.
- Ebből kiindulva a KMKSZ a közzétett nyelvtörvény-tervezetet mind alkotmányos, mind emberjogi, mind pedig kisebbségjogi szempontból elfogadhatatlannak ítélte. Úgy véli, hogy az effajta kisebbségellenes kísérletek Ukrajna nemzetközi tekintélyének lejáratását, s a társadalmi és nemzetiségi feszültség mesterséges kizárását célozzák. A Szövetség ezért felszólította a nemzetiségi szervezeteket, intézményeket és a magyarok lakta települések önkormányzati szerveit, hogy adjanak hangot tiltakozásuknak a nemzetiségek illetően történő jogfosztása ellen.

7. A közoktatás mai állapota Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban

A kárpátaljai magyarság közoktatási helyzete Ukrajna függetlenné válása után sokat fejlődött. Sikerült megállítani a magyar iskolahálózat sorvadását. Sok, korábban két vagy három tannyelvű iskola önálló magyar iskolává alakult át több községben. Újra megnyílt az elemi iskola több településen, illetve általános iskolákká, 1-9 osztályossá szerveztek elemi iskolákat. Nőtt a magyar tannyelvű osztályok létszáma. Míg az 1987/88-as tanévben a megye beiskolázott gyerekeinek még csak 7,2 %-a járt magyar tannyelvű osztályba, ma arányuk 10,1 %-ot tesz ki, ami a magyarságnak a legutóbbi népszámlálás idején rögzített 12,5 %-os arányát jelenti. Jelenleg 10 önálló magyar tannyelvű elemi, 36 nyolcosztályos és 17 középiskola működik Kárpátalján. Három református magyar gimnáziumban folyik oktatás: Nagyberegen, Nagydobronyban, Tivadarfalván. Beregszászon nyolcosztályos magyar gimnázium indult. Ezeknek az iskoláknak fontos szerepe van a helyi hagyományok továbbörökítésében is, pl. a Nagypaládi Művészeti Iskola a környékbéli érdeklődő gyerekeknek zenét, táncot, festészetet oktat; felújították a cíteraoktatást és koncerteket szerveznek a környékbéli településeken.

Az iskolák megoszlása a megyében az oktatási nyelv szerint:

	89/91	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97
Ukrán	594	597	602	618	621	629	631	630
Orosz	40	39	38	34	32	32	30	28
Magyar	86	88	88	89	90	94	97	98
Román	13	13	13	13	13	13	13	13
Szlovák	--	--	--	1	1	1	1	1

Kárpátalján 122 nemzetiségi iskola működik, ebből 68 magyar, 28 ukrán-magyar, 2 orosz-magyar, 15 orosz-ukrán, 11 román, 3 orosz, 2 orosz-román, 2 ukrán-szlovák.

Magyar tannyelvű szakiskolák, szakközépiskolák Kárpátalján nem működnek. A megye hat szakközépiskolájában az utóbbi években magyar tannyelvű osztályok indultak:

- a Beregszászi 18. sz. Ipari Szakmunkásképző ruhakészítő, szabászat szakokon hirdet felvételt a magyar és ukrán csoportokba, felvételi vizsga nélkül, elbeszélgetés alapján;
- a Beregszászi 11. sz. Ipari Szakmunkásképző asztalos, szobafestő-mázoló, vízvezeték szerelő, pincér, büfés szakokat indít magyar és ukrán csoportokkal az általános iskolát befejezőknek; a felvételi beszélgetésből áll;
- a Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola ötödik éve indít magyar csoportokat;
- a óvodák és elemi iskolák pedagógusait a munkácsi tanítóképző magyar tannyelvű csoportjában, illetve a beregszászi magyar főiskolán képezik;
- a Munkácsi Mezőgazdasági Technikum Jánosi Fiókiintézete farmergazdálkodás technológiája és szervezése szakokra toboroz magyar csoportokat, valamint szakiskolát is működtetnek, ahol az iskola elvégzése után gépészetet, hegesztést tanulhatnak a fiúk, a lányok pedig gazdaszónyképzőbe járhatnak;
- az Ungvári Zádor Dezső Zeneművészeti Szakközépiskolában külön csoport nyílt a magyarok nyelvi felzárkóztatására. Ösztöndíjat, sajnos, már három éve nem tudnak adni.

Számos szakiskolában volna igény magyar osztályok indítására, ha sikerülne megteremteni ennek anyagi feltételeit, és biztosítani a magyarul oktatni képes szakembereket. Az egyre szaporodó, magas tandíjat kérő magániskolákban a magyar nyelvű oktatás csak pénz kérdése.

Az Ungvári Állami Egyetemen a hatvanas évek óta folyik magyar nyelvű oktatás a Magyar Filológiai Tanszéken. Az 1995/96-os tanévtől kezdve a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség kérésére, az egyetem rektorának döntése alapján a Matematikai Karon 10 fős alcsoport indult, és magyar nyelvű konzultációkat tartanak a Fizikai Karon öt tantárgyból. (Az említett képzési forma jogi alapja azonban nincs rendezve, az oktatás többletköltségeit a Pedagógusszövetség állja, ennek elmaradása esetén megszűnne ez a képzési forma).

Az Ungvári Állami Egyetemen 1997-től működő újságírói szakon (97-ben 12-en, 98-ban már 23-an tanultak itt) kötelező angolt és németet, az 1-2. évfolyamon szlovákot, a 3. évfolyamtól magyart tanulni. A diákok fele ösztöndíjas, fele tandíjas, s egy félév 500 USD -be kerül.

1994 szeptemberétől Beregszászban négy szakon indult főiskolai képzés, a magyarországi Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként. Ez az oktatási intézmény 1996-tól Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola néven működik a magyar állam támogatásával, a nyíregyházi főiskolával a szorosabb együttműködés közben megszűnt. A főiskolán óvodapedagógusi, tanítói, angol-földrajz, angol-történelem és 1997-től földrajz-történelem szakon folyik képzés.

A főiskola meglétének, sajnos, inkább politikai jelentősége van, mint gyakorlati haszna, mert a meghirdetett képzések nem hiánypótlóak, a főiskola nem tud igazán megfelelni a kor kihívásainak: nem hirdetnek piacképes, érdeklődésre érdemes kurzusokat, nem oktatják az államnyelvet azon a vidéken, ahol a legkevésbé beszélnek idegen nyelvet Kárpátalján stb.

Beregszászon 1993 óta működik a Kárpátaljai Megyei Pedagógus Továbbképző Intézet Beregszászi Fiókiintézete, amely a magyar tannyelvű iskolák pedagógusainak módszertani továbbképzését végzi (nem önálló intézményként).

A magyar oktatási rendszer visszaállítása napjainkban is tart. Az ukrainai nemzeti kisebbségi törvény lehetőséget ad a nemzeti-kulturális autonómia létrehozására, az oktatási autonómia kereteinek kialakítására. E törvény adta lehetőségeket akarja kihasználni az 1991. decemberében alakult Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, amely legfőbb feladatának azt tekinti, hogy a magyar oktatási intézmények az óvodától a felsőoktatásig egységes irányítás alá kerüljenek, ami lényegében az önálló magyar tankerület létrehozását jelentené.

A Pedagógusszövetség idején, VII. közgyűlésén döntött a KMPSZ székház szeptemberi beindításáról, ahol helyt kap a pedagóguskönyvtár, a tankönyv- és taneszköztanács, a Szövetség módszertani központja, illetve az IRKA gyereknap és a megyei pedagógus lap, a Közoktatás szerkesztősége is.

A látványos eredmények mellett több, lényeges kérdés viszont nem tisztázódott. Az 1985-1997- es időszak között Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláinak újjáéledési folyamata, fejlődése 1995 után megtorpant. Apró jelekből lehetett érezni, hogy valami változott, de sajnos nem pozitív irányba. Már évek óta kérelmezték a megye magyar lakosságának képviselői, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák kétnyelvű bizonyítványt kapjanak (ukrán-magyar), de ennek engedélyezése nem történt meg.

Az Ungvári Állami Egyetemre még mindig évente kell benyújtani a kérelmeket, hogy a végzősök anyanyelvükön felvételizhessenek. A helyi érdekvédelmi szervezetek készültségén múlt, hogy a magyar tanulók még nagyobb hátrányba kerüljenek az 1997/98-as tanév végén, amennyiben ukránból vizsgáztatják őket. Ugyanis az Ukrán Közoktatási Minisztérium rendeletéből—amely abban különbözött az előző évek határozataitól, hogy a felvételizőknek ukrán nyelven kell tollbamondást, fogalmazást írni—kimaradt egy lábjegyzet: az ukrán nyelv és irodalom alatt az adott iskolákban folyó oktatás nyelvét kell érteni. Ennek pedig egyenes következménye, hogy egyre kevesebb magyar diákja lesz a felsőfokú intézményeknek, mert ha ukrán nyelvből kell tenni a felvételi vizsgákat, az esélyegyenlőséget jelent.

Az idején év sem volt problémamentes. A megyei közoktatási főosztály nemzetiségi iskolákkal foglalkozó osztálya kérte az illetékes minisztériumtól az anyanyelvi vizsgalehetőséget, valamint előtte kérték az Ungvári Állami Egyetemet, a Közgazdasági és Jogi Főiskolát, a Munkácsi Technológiai Főiskolát ennek biztosítására. A felvételi magyar tollbamondásához szóbeli engedély volt. Az 1999. jan. 6-án kelt 1/9 –5 sz. rendelet szerint kötelező az érettségizők számára az ukrán tollbamondás, kivételt képeznek az 1999.05.18. 1/11/1394 rendelet szerint azok a közoktatási intézmények, amelyek az 1998/99-es tanév során elszenvedett természeti csapások következtében rendkívüli körülmények közt voltak kénytelenek dolgozni—ők szabadon választhattak.

A hosszas huzavona után az Oktatási Minisztérium az idei év júliusában bírt dönteni ebben a kérdésben (1999.07.03), s a döntés jogát a felsőoktatási intézményekre bízta, így az ungvári egyetemen valamennyi nemzetiségi iskolát végzett fiatal anyanyelvén tehette le a felvételi vizsgát.

8. Az államnyelv elsajátításáról

Kárpátalján a történelem során az államnyelv elég sokszor változott, de az ott lakók mindig befogadták azt, legtöbbször konfliktusmentesen. A mostani helyzetnek megfelelően az államnak biztosítani kellene az ukrán nyelv elsajátításához az elemi feltételeket. Ungváron több mint két évig húzódott a Pavlo Csucska és Kapitány Marianna szerkesztette ukrán nyelvkönyv kiadása. A beszédkézség tanítására is készült egy tankönyv (Szergejcsuk Júlia és Kántor Szvetlana a szerzőpáros), amelynek a kézírata szintén valahol az asztalfiókban lapul. Szükség lenne az Ungvári Tankönyvkiadó égisze alatt létrehozandó ukrán szerkesztőségre, ahol olyan emberek dolgoznak, akik ismerik a magyar iskolák sajátosságait, így értő szemmel és kézzel nyúlnának a kéziratokhoz.

Az államnyelv tanításához nincsenek meg a megfelelő körülmények, feltételek. Az ukrán nyelv oktatásának koncepciója a nemzetiségi iskolák számára még nem készült el, s az ukrán nyelvet—úgy mint az orosz is—nem lehet második anyanyelvként oktatni, hisz a magyar kisebbség számára az ukrán nyelv olyan nyelv, amit előlről kell tanulni. Méghozzá olyan módszerekkel, mint amilyen módszerekkel az idegennyelv-oktatás folyik az általános és középiskolákban. (Szomorú, de az érvényben lévő ukrán tantervek szerint a magyar gyerekeket szinte képtelenség ukránul megtanítani.) S ez koncepcionális kérdés, amit el kell hogy fogadjon a minisztérium, mert ebből indul ki a tanterv, a tankönyv és a szótár tervezése is.

Nagyon kevés az ukrán nyelv oktatását végző szakképzett tanár. Az 1996/97-es tanévben a beregszászi járásban 64 pedagógus tanított ukránt, de csak 14-en szakemberek. 17 nem filológus tanítja az államnyelvet, a többiek pedig volt orosz szakos kollégák. Az ungvári járásban és a megyeszékhelyen ettől sokkal jobb a helyzet.

Jó lenne ukránnyelv-tanár képzést indítani a magyar iskolák számára célirányosan, amit fel is vállalhatna a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ilyen jellegű képzést a Nyíregyházi TK végez ungvári vendégtanárral, s részben kárpátaljai diákok tanulnak a főiskolán). A főiskola igazgatónője, Orosz Ildikó szerint abban az esetben vállalnának ilyen képzést, ha állami támogatást kapnának hozzá, aminek nem sok az esélye az országos gazdasági helyzetét tekintve. Az állapotokat csak bonyolítja, hogy a Nyíregyházán tanuló ukrán szakos diákok ösztöndíjkérelmeit a kárpátaljai ösztöndíjtanács többnyire el szokta utasítani.

Az ország valamennyi iskolájában kötelező az érettségi vizsga ukrán nyelvből (szóbeli) és irodalomból (fogalmazás vagy tartalomírás). A nemzetiségi iskolák diákjai az ukrán nyelvvizsga (tartalomírás) helyett tollbamondást írhatnak ukránból. Valamint az adott nemzetiségi kisebbségi iskolák pedagógus-tanácsának mégis jogukban áll olyan döntést hozni (ha úgy érzik, hogy növendékeik tudásszintje ukránból nem éri el az érettségi vizsga követelményeit), hogy végzőseik az ukrán vizsga helyett magyar nyelvből és irodalomból érettségizzenek. Elégképpen kényes kérdés ez: a nemzetiségi iskolák ez utóbbi kategóriájába tartozó diákjai végeredményben több éven át tanulták az ukrán nyelvet (igaz, nagyrészt megfelelő tantervek és tankönyvek nélkül), s félévenként, negyedévenként osztályozták tudásukat, viszont ha ukrán nyelv és irodalom helyett magyar nyelvből, illetve irodalomból vizsgáznak, akkor az érettségi bizonyítványba nem kerül be az osztályzatuk, csak annyi, hogy tanulták az ukránt. Ez igen tág fogalom: mennyit tud? kétszáz vagy két szót ismer? Egy ilyen bejegyzés nem tükrözheti a gyerek tudásszintjét.

9. Kétnyelvűség

A kisebbségi magyarság úgy tekint a kétnyelvűségre, mint valami rosszra, elkerülendőre, olyan dologként szemléli, mint ami létében veszélyezteteti megmaradását, anyanyelvét; s ami néhány évtized alatt nyelvcserehez, az anyanyelv feladásához, beolvadáshoz vezet. Mindez azzal magyarázható, hogy egyrészt keveset tudnak a kétnyelvűségről, másrészt, éppen emiatt egyoldalúan szemlélik.

A kétnyelvű oktatásról szerzett negatív tapasztalatok is azt a benyomást erősítik a határon túli magyarokban, hogy a kétnyelvűség károsan befolyásolja a közösség megmaradási esélyeit. Ez ismét csak azért van, mert a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarság kizárólag az asszimilációs célú kétnyelvű oktatást ismeri, sokszor a saját bőrén tapasztalva annak összes

hátrányát. Ám léteznek olyan kéttannyelvű iskolák is, ahol a tanulók csak nyerne azzal, hogy oda járnak, mert megtanulnak egy másik nyelvet, amellet, hogy anyanyelvüket is megismerik.

A kétnyelvűséggel szembeni előítéletek csupán annyiban helytállóak, hogy negatív tapasztalatokból fakadnak, ám nem maga a kétnyelvűség káros és hátrányos, csupán bizonyos típusai, amelyeket emberek, különböző célok által vezérelt politikusok alkalmaznak. A jelenlegi helyzetben, amikor a kommunista diktatúrák összeomlottak és esély kínálkozik arra, hogy a határon túli magyar kisebbségek megfelelő érdekképviselettel hatékonyan tudjanak fellépni saját közösségi érdekeik megjelenítéséért, s befolyásolni többek között anyanyelvi oktatásuk szerkezetét és céljait, nem árt tudni, hogy nem a kétnyelvűség az, ami asszimilációhoz vezet. Sőt, a kétnyelvű oktatásnak és a kétnyelvűségnek olyan típusai is vannak, amelyek pozitívummal járnak.

A másik dolog, amiért a határon túli magyarság aggódni szokott, az anyanyelvük tisztasága, amit—szerintük—a kétnyelvűség veszélyeztet, hiszen mindenki előtt világos, hogy a kisebbségi magyarok időnként olyan szavakat kevernek magyar beszédükbe, amelyeket magyarországi rokonaik, ismerőseik nem értenek.

A kétnyelvűséggel foglalkozó nyelvészek kutatásai szerint kétnyelvűség esetén a kódváltás és a kölcsönzés egyaránt természetes, sőt szükségszerűen velejáró dolog. Úgy harcolni ellene, mint ahogyan ma teszik a pedagógusok, vagyis tiltásokkal, hiábavaló. A nyelv életének természetes rendjét úgysem tudjuk megváltoztatni ezzel. A tanároknak a tiltások és előítéletek helyett meg kell ismerkedniük a kétnyelvűség fogalmával, törvényszerűségeivel, s akkor láthatnák, hogy nem jellembeli hiba, ha valaki “szprávkát” mond igazolás helyett akkor is, ha magyarul beszél. A kétnyelvűségi hatások ellen küzdeni nem érdemes. Ehelyett azt kell tudatosítani a tanulóban, hogy azt a szót, kifejezést úgy is lehet mondani, ahogyan ő használja, de emellet másképp is kifejezhető ugyanaz, és bizonyos helyzetekben ennek az újonnan tanult szónak a használata ajánlatos. Ha sikeresen szoktatják arra tanulóikat, hogy milyen helyzetben használhatók az otthon, környezetétől tanult elemek és milyen szituációban illik inkább az iskolában megismert formákkal élni, idővel ahhoz hasonlatos képesség alakul ki a gyerekekben, mint amit az öltözködés, viselkedés terén már megszokott: a jólnevelt gyerek tudja, hogy nem abban a ruhában szokás iskolába menni, mint amiben a barátaival az udvaron játszott, és azt is tudja, hogyan kell viselkednie eltérő helyzetekben. A nyelvhasználat is hasonló módon működik: ahogyan furcsának és természetellenesnek hat az a személy, aki mindig és mindenütt öltönyben és nyakkendőben jár vagy munkaruhában jelenik meg minden eseményen, az is természetellenes, ha valaki mindig mindenkivel egyformán beszél.

10. Az oktatással kapcsolatos, ma megoldatlannak tűnő kérdések

I. Pénzhiány

Jelenleg az ukrainai és azon belül a magyar oktatási intézmények legtöbb gondja pénzügyi természetű. Az egy diákra jutó évi támogatás összege hozzávetőlegesen 200 USD, ami magában foglalja a fenntartási, működési, bér- és egyéb költségeket is. Ezzel magyarázható, hogy az elmúlt években télen több iskolában kényszerszünetet kellett tartani, mivel nem volt biztosítva az épület fűtése. A vidéki iskolák gyakran a legelemibb higiéniai követelményeknek sem felelnek meg a közművek hiánya miatt.

Kevés a heti óraszám a tananyag minőségi elsajátítására, a tanórán kívüli foglalkozásokat nem fizetik.

Rossz a tantermek állapota. Az osztályok hidegek, sötétek. Nehéz tanulásról beszélni, ha a gyerek vacogva ül kabátban az osztályban.

A legtöbb iskolában megszűnt a napközi és az iskolai ebédek egyre drágábbak, egyre kevesebb rászoruló gyerekek tudják biztosítani az ingyenes étkeztetését.

Komoly gondok mutatkoznak az iskolák tankönyvellátásában, ami befolyásolja a nemzetiségi iskolák helyzetét is. A tankönyvek használatáért fizetni kell az 1997/98 -as tanévtől. Minden könyv árának a 20%-át köteles megtéríteni a diák, vagyis a szülei. A könyv elvesztése esetén ki kell fizetni a könyv teljes összegét. Eddig ingyenes volt a tankönyvellátás.

II. Tankönyvproblémák

Korábban a nemzetiségi iskolákban használatos tankönyvek az orosz nyelvű kiadványok fordításaként készültek. A szovjet birodalom széthullása után az Ukrán Közoktatási Minisztérium úgy döntött, ezentúl saját, hazai szerzők írják majd a tankönyveket. Először kísérleti jellegű tankönyvek jelentek meg, melyeknek más nyelvre való lefordítása még nem volt engedélyezve. A 90-es évek elejétől az évi optimális 24-26 tankönyv helyett legfeljebb 12-15 került nyomdába. Mára nagyjából kialakult az általános tantárgyak szerzői köre. El is készülne a magyar változatuk idejében, ha a minisztérium folyamatosan betervezné azokat, és a régi műszaki felszerelést újakra cserélné.

Magyar nyelvű tankönyvek folyamatosan készülnek, de nem elegendő példányszámban. Hogy milyen példányszámban készül el a tankönyv, azt a minisztérium határozza meg a megyei és a járási közoktatási osztályok felmérései alapján, ami úgy történik, hogy bekérik az iskoláktól a tankönyvigényre vonatkozó adataikat. Nagyon pontosan nem lehet megadni az igényelt könyvek számát, mert csak hozzávetőlegesen lehet kiszámítani a nagyobb iskolákban a tanulók létszámának változását.

A helyzetnek megfelelően a ma használatos tankönyvek rossz minőségűek, régi kiadásúak. Hiányoznak a szemléltetők és a tantervek is. Nincs munkafüzet, az első osztályosok számára készült írásminta. Mindent a tanároknak kell megcsinálni. Szinte szent kötelességük, hogy az órán felhasználandó minden anyagot egyedül készítsenek el. Fénymásolási lehetőség, számítógépes hozzáférhetőség csak elvétve akad, ezért az iskolák nagyobbik részében ma is kézzel készül minden. Még a tatarozást is a tanárok és a szülők hozzájárulásával kell elvégezni, azok jogtalan anyagi kizsákmányolásával. Mindez rengeteg időt von el a tanárok szabad idejéből az oktatás rovására.

A legnagyobb gondot még mindig az ukrán nyelvkönyvek hiánya jelenti. 1991-ben megjelent egy rendelet, mely szerint 1994-re valamennyi magyar nemzetiségi iskolát el kellett volna látni az államnyelvet oktató irodalommal. Ez nem történt meg. Egyetlen harmadik osztályos nyelvtankönyv jelent meg, de mivel közben az ukrán nyelv oktatását bevezették az első osztálytól, ez a tankönyv sem felel meg rendeltetésének.

III. Módszertani problémák

A tanárok az egész megyében szakmai, pedagógiai problémák sokaságát sorolják, amelyek kapcsolatosak a tanulók iskolaérettségével, a tantervek, tankönyvek hiányosságával, a tanfelszerelések hiányával, az oktató-nevelő munkaszervezésével, a tanító felkészültségével, a szülők hozzáállásával stb.

Sok gyerek különböző okoknál fogva nem járt óvodába, ezekben a gyerekekben félelem, szorongás van az iskolával szemben. A nem iskolaérett gyerek sok gondot okoz, az érettségi szintet nem mérik fel csak az iskolában. Egyesek beszédhibásak, kevés a szókincsük.

Nagyon megnehezítik a pedagógiai munkát azok a tanulók, akik ingerszegény környezetből jönnek. Hiányzik a konkrét pedagógiai szituációk, esetek feldolgozása. Az iskolák csak elvétve alakítottak ki módszertani csoportokat.

A megoldatlan szociális problémák maguk után vonják a többi, szakmai problémát. Ilyenek: anyagiak hiánya, a szülők munkanélkülisége stb. Ezekből következik a tanulók tanszerhiánya, hiányos ruházata, gyenge étkezése. Sok gyerek megy úgy iskolába, hogy nem reggelizett és nem visz magával tízórait sem. Probléma a szülők képzettségének a hiánya. Sokan nincsenek tisztában a gyermek életkori sajátosságaival. Keveset beszélgetnek gyermekeikkel, emiatt gyér a szókincsük, hibás a beszédük. A családban a gyerekek előtt nincs jó magatartásminta, modell, ami a szülők alkoholizmusából is ered. A sokgyerekes családból nem megy minden gyerek minden nap iskolába. Csak felváltva, mert nincs mindnyájuknak tolla, táskája, ruházata. Aki éppen iskolába megy, azé aznap a táskája és a cipője. A gyerekek jelentős része nem táplálkozik megfelelően és munkavállalásra is kényszerülnek.

11. Megoldási kísérletek, avagy tegyük, mit tehetünk ebben a szomorú helyzetben

I. Helyi források

A tankönyvválság kezelésére a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetséghez tartozó Kárpátaljai Tankönyv- és Taneszköztanács tanterv és tankönyvpályázatot hirdetett.

Pályázni lehetett teljes, az általános és középiskola minden osztályára kiterjedő, és részleges, csak az általános iskolákra vagy csak a középiskolára kiterjedő tantervvel.

Pályázni lehetett a kárpátaljai magyar óvodákban, általános- és középiskolákban, gimnáziumokban, valamint a magyar diaszpóra anyanyelvi oktatásában alkalmazható tankönyvek, tanári kézikönyvek, munkafüzetek, szöveggyűjtemények, példatárak, segédkönyvek megírására.

A pályázat célja az volt, hogy a helyi pedagógus társadalom, amely nyilván jobban ismeri az elvárásokat és a megoldási lehetőségeket, aktivizálja majd magát és létrehozza a helyi igényeket szolgáló tankönyveket, különféle munkaterveket.

A nagyszülősi járási Fancsikán az idén nem indul magyar első osztály. Két szülő kérvényezte a magyar első osztályt, de ahhoz, hogy osztályt nyithassanak, 7 gyerekre lett volna szükség. A faluban a szülők nagy része ellenezte a magyar tannyelvű elemi oktatást, mert az ötödik osztálytól Nagyszőlőstre kellene bejárni és ezt anyagilag nem győznék, a faluban lévő ukrán iskolában pedig ezek a gyerekek komoly hátránnyal indulnának. Áthidaló megoldásként az ukrán iskolában is bevezették az elemi osztályokban a magyar nyelv oktatását.

1991-ben a Nagymuzsalyi Középiskola az első olyan tanintézetek között volt, akik a magyar osztályokban bevezették az ukrán, az ukrán osztályokban pedig a magyar nyelv oktatását. Ezek még csak fakultatív foglalkozások voltak, hetente két alkalommal, de 1996-tól heti három órát fordítanak erre a célra. Közben átalakították a tananyagot, mert a kezdetekkor nem vették figyelembe, hogy a tanulók zöme az iskolában kezd el ismerkedni a nyelvvel. Szükségszerű volt az is, hogy kétnyelvű tanár oktassa a nyelveket.

A fenti példákából világosan látszik, hogy a helyi társadalomnak mekkora szerepe van a problémák megoldásában. A kétségbeejtő helyzet ott alakul ki, ahol a település iskolája nem tudja vagy nem is akarja a körülötte kialakuló helyzetet kezelni.

II. Felsőoktatás

Évről évre újabb és újabb tanintézetek nyílnak a megyében, a legnépszerűbbek közülük természetesen azok, amelyekben a ma divatos szakmák valamelyikét oktatják. Az Ungvári Informatikai, Közgazdasági és Jogi Főiskola egyike Kárpátalja legjobban felszerelt, legjobb anyagi-műszaki bázissal rendelkező tanintézeteinek.

1996 szeptemberében nyílt meg, a három épület 9800 négyzetméteres területén többek között egy 225 fős konferenciaterem, jól felszerelt orvosi rendelő, több számítástechnikai terem, a korszerű nyelvi oktatást segítő berendezések, étkezdé és kávézó, valamint könyvtár áll a hallgatók rendelkezésére, ahol több mint 22000 könyvet olvashatnak.

Lehetőségük van munkatársaik tudományos munkái egy részének helyben történő kinyomtatására is. A 96/97-es tanévben 40 módszertani kiadvány, illetve több tankönyv és monográfia látott így napvilágot. A középiskolai 10-11. osztályos tanulók számára speciális tanfolyamokat működtetnek, melyen elmélyült idegennyelv-oktatás folyik. A 175 pedagógus 80%-a tudományos fokozattal rendelkezik.

Négy szakon képeznek szakembereket: a számítástechnikai karon információ-feldolgozás és irányítás; a közgazdasági karon könyvvitel és könyvvizsgáló; kereskedelmi tevékenység; a jogi és nemzetközi kapcsolatok karán jogtudomány, illetve honismeret (ők tolmács képzést is kapnak); a "segédszakemberek" karán pedig rádióelektronikai készülékek műszaki karbantartása és javítása, számítógépes információfeldolgozás és irányítás, illetve kereskedelmi tevékenység szakon szerezhetnek diplomát.

A felvételizőknek két tárgyban kell vizsgáznuk: az ukrán tollbamondás a kötelező, a második a választott kar alapjának felel meg, pl. a számítástechnikára jelentkezők matematikából vizsgáznak.

Az állami megrendelésen kívül, szerződéses alapon is felvesznek diákokat, a tandíj összege 400-750 USD, a választott kartól függően. A jelentkező fiatalokra vonatkoznak mindazok a kedvezmények, amelyek Ukrajna más felsőoktatási intézményeiben megvannak. Ezenkívül a megyei és városi vetélkedők győztesei közül beszélgetés alapján is felvesznek hallgatókat.

1998 szeptemberétől a Kassai Műszaki Egyetem ösztönzésére szlovák csoportot indítottak Ungváron, valamint a főiskola kihelyezett levelező tagozatot nyitott Técsón a 3.sz. Hollósy Simon Középiskolában, amely a város magyar tannyelvű középiskolája. A tantárgyakat ungvári tanárok oktatják a következő szakokon: informatika, közgazdaság és menedzsment,

jogtudomány és nemzetközi kapcsolatok. A tandíj évi 500 dollárnak felel meg. A meghirdetett 50 helyre közel 140 jelentkező, több magyar fiatal is. A helyi lakosság kérésére nyílt meg a tagozat, a peremvidéken lakó, továbbtanulni vágyó hegyvidéki fiatalok igényeit elégíti ki: a környékről nem kell olyan messzire utazni a diploma megszerzéséért.

Az intézmény tagja a Kárpátok Eurórégió egyetemi társulásának 1996-tól, így részt tud venni a nemzetközi tudományos-oktatási programok realizálásában.

Az idei évben nyílt meg az Interregionális Személyzeti Akadémia Vezetőképző Akadémia Kárpátaljai Oktatási Konzultációs Központja, amely a FÁK tagállamainak minden országában működik négy képzési szakiránnyal: statisztika-közgazdaságtan, üzletvezetés, jog, pszichológia. A képzés esti és levelező formában zajlik, igény szerint magyar csoportok is indulhatnak. Oklevél: az Akadémia tagja a Nemzetközi Munkerőképző Akadémiának, ami az Európa Tanács és az UNESCO európai információs központjához tartozik, valamint együttműködik és a tanterve megegyezik a Nemzetközi Szabadegyetemmel (USA), így a hallgatók állami és nemzetközi diplomát kapnak.

A ungvári egyetem az utóbbi években több új szakot indított: mérnöki-műszaki, jogi kar, szociális munkás, román illetve szlovák nyelv és irodalom, ipari elektronika, városépítés és gazdálkodás témakörökben. A felsőoktatás tökéletesítését, amit az állami szükségletek megkövetelnek, tükrözik a szakemberképzés új irányjai is. Így az idén indult a pénzügy a közgazdasági karon az alkalmazott fizika, a fizika és a biogyógyászati elektronika a fizika karon, az ökológia a kémiai karon, az elektronikai rendszerek és precíziós mechanikai műszerek a mérnöki-műszaki karon; de tervezik a gyógypedagógia és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok beindítását is.

Az egyetem által elnyert licenz értelmében az államilag megszabott létszámon felül a felvételi bizottság döntése alapján felvételt nyerhetnek azok is, akik eredményes vizsgát tettek, de pontszámaik nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy bekerüljenek az államilag finanszírozott, ösztöndíjas helyekre. Az ilyen fiatalok oktatásának finanszírozása természetes, illetve jogi személyek által történik, akik szerződést kötnek, s a tandíjat befizetik. Az idén a nappali tagozat 765 ösztöndíjas helyére 1829 jelentkező esett, a tavalyi 1646-tal szemben és a 400 - 900 USD- nek megfelelő tandíjas helyekre is többen jelentkezők, mint tavaly. A felvételt nyert diákoknak a 9%- magyar nemzetiségű, ez az ukránok után a második legnagyobb népcsoport, igaz a 86%-os ukrán többségben a ruszinokat nem tartják nyilván.

A tandíjak a helyi körülményekhez képest irreálisan magasak, államilag szabályozottak és így azok csökkentése egyet jelent a törvények megszegésével. A kedvezményezettek helyzetét félévente újrazvizsgálják. A tandíj felét kötelesek befizetni az egyetem munkatársai, valamint gyermekeik, ezenkívül 25 százalékos engedményt kapnak a kitűnő tanulók. Ez azonban nem vonatkozik a pótlólag, beszélgetés alapján felvett diákokra. A rektor és az általa felállított különleges bizottság különleges esetekben dönthet a tandíj összegének csökkentésében.

Az egyetem költségvetési finanszírozása csupán a munkatársak járandóságának és a diákok ösztöndíjának folyósítására érkezett és érkezik. A fizeteshátralékok jócskán megkésve törlesztik. Mindezt tetézi az egyetemi és akadémiai tudomány támogatásának további 40-50%-os csökkentése, ami a költségvetési kiadások mérséklésével függ össze.

Ilyen körülmények között valamelyest lendít gazdasági helyzetükön a tandíjkból befolyt összeg, valamint a városi és a megyei szervek céltámogatása. Tulajdonképpen általuk biztosított az egyetem funkcionálása, fizetik a közműdíjakat, tartják fenn az étkezdéket, a diákszállókat, tataroznak. Ebből a pénzből vásárolják a számítógépeket, s fedezik a munkatársak kiküldetéseit is, akik különböző nemzetközi projektekbe is bekapcsolódnak, több európai és tengerentúli ország egyetemével alakítanak ki egyre jobb együttműködési kapcsolatokat.

* * *

A fennebb leírt állapotokat, amelyek ugyan az oktatás helyzetéről szólnak, tapasztalhatjuk a mai Ukrajnában minden területen. A külföldi minták esztelen átvétele, a nemzetközi egyezmények semmibevétele, az inkompetencia jellemzi az élet szinte minden területét.

Ukrajna nyelvpolitikai rendelkezéseit tekintve talán a legizgalmasabb ország. Az ország gazdasági állapotát tekintve mesze van még attól, hogy az EU tagság felé törekedjen, bár az utóbbi egy-két évben több olyan, a gazdasági életet érintő törvényt fogadtak el, ami a fiatal államot elindíthatja a fejlődés útján (pl. a szabad gazdasági övezetekről szóló kormányrendeletek). Ami a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezéseket illeti, az utóbbi évek ugyancsak termékenyek, évente egy nyelvtörvény tervezet szokott megjelenni, amit a kisebbségek tiltakozására gyorsan visszavonnak, s az illetékeseket menesztik a kulturális,

oktatási minisztériumból. A tervezetnél eddig még nem jutott túl egyik törvény sem, s nem is tartották be a kisebbségek. Az biztos, mára már feledhető az az egykor a környező országok elé állított pozitív példa, amely a kisebbségeknek széleskörű nyelvhasználati, oktatási jogokat biztosított.

Az ország szinte ugyanazokkal a gondokkal küzd, mint megalakulásának idején és az eltelt hét év alatt a legkevesebb az állampolgárok életének a javításáért tett a központi hatalom. Az előrelépések, a jobb gazdasági feltételek megteremtése a helyi hatalmak kompetenciájának, ügyességének köszönhető.

Az oktatásügy terén tapasztalható káosz következményei rávetülnek az elkövetkezendő évtizedekre. Azok a generációk, amelyeknek a jövőben a meghirdetett emberi normák alapján kellene majd országot építeni, nem elsősorban az iskolákban szerzett szemléletmód, élettapasztalat és tudás alapján teszik majd ezt. A tapasztaltak alapján nem hiszem, hogy a mai iskolarendszerben olyan embereket “nevelnek”, akik ukrán állampolgári identitással és a világra nyitott, a másik ember jogait elismerő, a problémákra demokratikus megoldásokat kereső alapokkal építkeznek majd.

Bibliográfia:

1. A KMPSZ elnökségének állásfoglalása. In.: Kárpáti Igaz Szó 1997. 09. 27.
2. A kárpátaljai nemzetiségi oktatás jelene és jövője c. konferencia zárónyilatkozata. In.: Közoktatás 1997. 4.sz. p. 7.
3. Bagu Balázs, Bagu Géza, Dr.Deák Ferenc. A magyar nyelv tanítása nem magyar iskolákban. In.: Közoktatás 1997. 4.sz. p. 13.
4. Csernicskó István. Miért félünk a kétnyelvűségtől? In.: Közoktatás 1997. 4. sz. pp.3.
5. Csernicskó István. A magyar nyelv Ukrajnában. Bp. Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.
6. European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5.XI.1992., Strasbourg, 1992.
7. Jelentés az ukrainai magyarság helyzetéről. Budapest. Határon Túli Magyarok Hivatala, 1998.
8. KMKSZ nyilatkozat a kárpátaljai magyarság nyelvi jogaival kapcsolatban. In.: Kárpáti Igaz Szó 1999. 05. 06.
9. Kovács Erzsébet. Két konferencia—azonos álláspontok. In.: Közoktatás 1997. 4. sz.
10. Kovács Péter. Az európai kisebbségvédelem a 90-es években. Párizs, 1993. Kézirat.
11. Lanstyák István. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről. In.: Nyelvpolitika. Veszprém. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 1998.
12. Magyar Tímea. Veszélyben a magániskolák? In.: Kárpáti Igaz Szó 1998. 08. 08.
13. Magyar Tímea. Keresett szakmák—felsőfokon. In.: Kárpáti Igaz Szó 1998. 03. 17.
14. Nyilatkozat a nyelvtörvény tervezettel kapcsolatban. In.: Kárpáti Igaz Szó 1999. 06. 10.
15. Osznovi koncepciji ocviti v nacionálnih hromadah Ukrajini. Kijev, 1997.
16. Szépe György. Anyanyelv, nyelvi politika, oktatás. In.: Magyar Nyelv, 1985. Vol.81. pp. 267-279.
17. Szépe György. A nyelvi jogokról. In.: Vigilia 1996. 7. sz. 501-509.
18. Ukrajna Nyelvtörvénye. Tervezet. In.: Kárpáti Igaz Szó 1999. 07.01.
19. Varga Béla. Ratifikálás előtt. In.: Kárpáti Igaz Szó 1999. 06.17.

Problems of the Hungarian Minority Education in Ukraine

This article is about the situation of education in Ukraine. Ukraine rendered independent more than 10 years ago, but, unhappily, the development of their own independent look still remains on an elementary level, both in cultural and economic fields.

The educational situation can also be characterized by helplessness and lack of expertise. The educational system, the choice of subjects and the teaching styles, all inherited from socialism, have hardly changed. The economic crisis has completely degraded teaching as a profession; teachers often wait for their salaries in vain for months, and schools often have to close their doors during the winter, because of the lack of heating and electricity. The sources of livelihood do not require knowledge built on educational systems, therefore children and parents are not motivated to acquire knowledge this way, but it is also true that many families simply cannot afford to send their children to school.

The state policy would like to suppress the autonomous efforts of nationalities: they prepare packages year by year to restrict the education of minorities in their mother tongues. Fortunately, none of these programs have been carried out yet.

Although, the Soviet type of ethnic minority education is still dominant, that is, the adherents of assimilation do not give up their attempts.

This contribution is to explore the recent situation and point out some connections at the same time.

KIBÉDI VARGA, Áron : Versek

Kibédi Varga Áron ezen - eddig még nem publikált - verseit a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. évi, 43. Tanulmányi Napjain, 2002. augusztus 31-én az Irodalmi Est-en olvasta fel.

416

Ránktelepedett a tél,
hívatlanul, Betlehem előtt.

Libasorban távozik mindenki;
a gödör mellé csak a némák ülnek,

foghíjas némák, akik már elköszöntek,
akik a távozást másokra bízták.

A köd sűrű, a kép alámerül.
Ez már a tél, a végzetes:
Üdvözülni – tudjuk – csak ilyenkor lehet.

Quimiac, 2001 december 30.

418

Arra ébredt, amit már elfelejtett.
Magára húzta perceit, kilépett az ábrák közül.

Megborzongott, már csak azt tudta, ami nincs.
Ő most az elvont tudományok doktora volt,
azoké, melyeknek már a nyoma is elveszett.

Köpenyéről lepergett minden emlék, a pehelysúlyú is.
Utasítást az ébredés egyébként sem tartalmazott.

A tartalom hiányzott, elfogta a felejtés gyönyöre:
megkereste végre őt is a meztelen igazság.

420

Eltévesztette sorsát, a véletlenre épített.
Hígult, pedig parancsok vették körül.
Elkerülte a kereskedőket, a versenyfutókat,
a hídverőket. Tervei nem voltak, hallgatott.
Véletlen lobbanások, omló bástyák, vallások.
Sorsa felülkerekedik, sorsa alszik: hol így, hol úgy.
Elkeseredett, pedig keresték. Utánajártak.
Faját nem művelte, a telitalálatot nem kereste.
Csak eltalált, csak kiürült, csak hallgatott.

424

Végre kell hajtani az ítéletet, az utolsót.
Várni a végre nem lehet, vitézekre bízták.

Vitézekre vagy törökre, biztos ami biztos.
A történelem nem számít. A vég váratlan:
utóléri az országot, mindent behajt.

Fel is út, le is út. Vagy törik vagy szakad.
Utoljára minden így történik, mindent így hajtanak.

FARKAS, Flórián : WORLD ECONOMIC OUTLOOK [2002/(2)]

The Angry Market

*“Confidence is a difficult thing to put your finger on.
You don’t reverse investor confidence overnight.”*

Fed Chairman Alan Greenspan

From an economic perspective the world has left a long, hot summer behind. The growing number and size of accounting irregularities at top US corporations and the reaction of the US political and economical system to them made the headlines throughout July and August. The focus has shifted in September onto the US war preparation against Iraq. This coverage intends to give an overview of the market’s and US authorities’ corrective actions in the past months and to briefly analyze those political and military events that may impact greatly the global economy in the forthcoming period. The following topics will be covered:¹

1. Reforming Corporate America
2. US war preparation against Iraq
3. Global economic forecast

1. Reforming Corporate America

When the accounting irregularities at Enron Corp. became public late last year, the transgressions were so flamboyant and arcane that the case could be labeled as a “bad apple”. But the scandals just kept on coming: Arthur Andersen, Global Crossing, Xerox, Adelphia Communications, Tyco International, ImClone Systems. The tipping point finally came in June, when WorldCom Inc. admitted that it had magically converted operating expenses into capital costs, artificially boosting income by \$3.8 billion. This event shook the market to its core and altered the political agenda in Washington overnight. Linda Tsao Yang, former U.S. ambassador to the Asian Development Bank and an organizer of the Asia Corporate Governance Association commented: *“I have been a student of capital markets for 40 years and an individual investor for almost as long, and in that period I have never seen the collapse of faith in American corporations that I see today.”*²

With some \$7 trillion vanishing since the market peaked in March 2000 and investor confidence freefalling, Wall Street and Washington began in July in nothing less than on restating the 1990s. Reacting to the cascade of corporate scandals, President George W. Bush delivered a speech to a business group in New York on July 9, wherein he proposed tougher measures against corporate crime than those he proposed in March after the accounting scandal at Enron Corp. His speech included two major elements:³

1. Promise to press the U.S. Sentencing Commission to double the maximum prison term for mail fraud and wire fraud, to 10 years. He favors to strengthen laws to criminalize acts of obstruction of justice, notably including document shredding, an act central to the legal charges against Enron.
2. Seeking for \$100 million in additional funds for the Securities and Exchange Commission (SEC) to hire more enforcement officers and provide them with state-of-the-art technology.

---

¹ The cut-off date used in the compilation of the projections in this World Economic Outlook was 4 October.

² Evelyn Iritani: *After scandals, U.S. economic model is hard to sell abroad*. In: International Herald Tribune, July 8, 2002.

³ Brian Knowlton: *Bush vows tough fight against corporate fraud*. In: International Herald Tribune, July 10, 2002.

Bush also called for new provisions to:⁴

- Strengthen the ability of the Securities and Exchange Commission to freeze improper payments to corporate executives while the company is under investigation.
- Prevent officers of publicly traded companies from receiving loans from their own companies.
- Require that a majority of a company's directors – and all members of its audit, nominating and compensation committees – have no material relationship with the company.

With investor criticism of stock option packages that made some executives fabulously rich before their companies' share prices plunged, Bush called on U.S. stock exchange to require listed companies to receive shareholder approval for all stock option plans. And amid public outrage over multimillion-dollar pay packages for some executives, Bush urged companies to explain how their executive compensation packages benefit the company and its shareholders.

Despite the stern tone of the speech, share prices continued to fall (the Dow Jones industrial average sank 178.81 points, or nearly 2 percent, to 9,096.09, the Nasdaq composite index fell 24.49, or 1.7 percent, to 1,381.12, and the Standard & Poor's 500 index tumble 24.15 to 952.83, a loss of 2.5 percent)⁵, and Democrats called his proposals inadequate, pointing to the fact that much in the president's proposals will depend on voluntary changes in business practice, on self-policing by companies and the stock exchanges and on an evolution of corporate culture.

Facing extraordinary pressure from panicky financial markets to take action to restore confidence, the U.S. Congress also came into action in July. House and Senate negotiators reached agreement on July 24 with unusual speed (the legislation emerged from six days of talks between House and Senate conferees) on legislation to tighten oversight of accounting firms, toughen securities laws and impose stiffer criminal penalties for corporate fraud.⁶ The package creates a new board to oversee the auditors of companies traded on the stock markets, limits accounting firms' ability to profit from doubling as consultants to the companies they audit, and gives shareholders more time to sue companies that mislead them. The legislation also dramatically increases maximum fines and jail sentences for those who violate new and existing corporate laws.

Both the White House and Wall Street welcomed the deal for the bipartisan bill ('Sarbanes-Oxley Act'). Corporate lobbyists, consumer watchdogs and accounting experts agree that the deal will change the way Corporate America does business. Under the new legislation, the SEC's budget would rise by two-thirds. At the same time, the new oversight board is empowered, in effect, to tax the accounting firms it oversees. That should ensure it has the operating budget it needs and give it some insulation from lawmakers who in the past have bedeviled the SEC on behalf of constituents and campaign contributors. Accounting firms may have less reason to turn a blind eye to phony numbers, but one of the biggest incentives to inflate those numbers is still there. Because Congress refused to force businesses to count stock options as expenses, options will continue to be a mainstay in executive compensation packages. As long as corporate chieftains are holding so much stock, they will be tempted to boost stock prices through short-term gimmickry, and then sell before their companies crash. As for the personal liability of executives, congressional negotiators did hand big business one break. The final bill holds executives criminally liable for cooked books if they knowingly and willfully certify them. The original Senate language had set a lower standard that would also hold executives liable for recklessness.

Stocks rebounded after the compromise bill was announced, following four consecutive days of decline, and traders said the news from Congress was a major factor. The Dow Jones industrial average closed up by 6.35 percent, after being down more than 2 percent earlier in the day. The gain of 489 points was the second largest ever.

Under the new bill, CEOs of companies that had over \$1.2 billion in revenue last year are required to certify their companies' most recent financial statements; for 697 CEOs the deadline was August 14. For the investors' relief, only thirteen companies were unable to meet the deadline. The Dow Jones industrial average surged on August 14 to close nearly 261 points higher.

---

⁴ Ibidem.

⁵ Alexandra Twin: *Bush talks, stock fall*. In: CNN/Money, July 9, 2002.

⁶ For more insight see:

- Brian Knowlton: *U.S. Congress agrees on new company rules*. In: International Herald Tribune, July 25, 2002.
- Jonathan Weisman and Albert B. Crenshaw: *Watchdog's Vigilance Key to Bill's Success*. In Washington Post, July 25, 2002.
- Jim VandeHei and David S. Hilzenrath: *Hill Leaders Agree on Corporate Curbs*. In Washington Post, July 25, 2002.

The Nasdaq composite index rose about 5 percent and the S&P 4 percent.⁷ The Security and Exchange Commission said that 13 either did not pass muster or missed the deadline. The flagged companies included Enron Corp., Adelphia Communications and WorldCom Inc.⁸

The big question is of course whether the steps taken by the President, Congress and SEC will help restore faith in the market. Two staff writers of CNN/Money came late August to opposite conclusions. Justin Lahart⁹ argues that steps by the SEC have gone a long way to restoring investor confidence; the Dow Jones rally of 261 points on August 14 is a testimony of this. Paul R. La Monica¹⁰ takes a more prudent stance; he argues that the only thing that can truly bring back investor confidence is the passage of time, not legislation or rule changes by the SEC. He cites Ron Muhlenkamp, manager of the Muhlenkamp fund, that periods of fraud following big booms are commonplace. According to Muhlenkamp it could take another six to nine months for investors to be fully convinced that there truly are not other big disasters looming. *“I’ve learned throughout history that 2 to 3 percent of the companies you talk to are dishonest and there’s no recourse against that. ... It just takes time to unwind the bubble.”*

It is true, the President, the legislation and the SEC have gone a long way. Now it is time for the regulators to better oversee the market players. And above all, it is time for the market players themselves to change the governance culture. According to *BusinessWeek*, this process is already underway. *“Enron is bringing about the most sweeping structural changes in governance that have ever occurred,”* says Donald P. Jacobs, former dean of Northwest University’s Kellogg School of Business and a governance watcher. Problems that were simply ignored a couple of years ago are now the subject of heated boardroom debate. Boards are being forced to grapple with tough questions like:

- How much is enough when it comes to paying the chief executive?
- What is the best way to account for option grants?
- What kind of ties should be banned between directors and the companies they oversee?
- How many boards can directors serve on without being stretched too thin?
- How should the audit committee be staffed and run?
- How much additional consulting, if any, is acceptable for the outside accounting firm?

BusinessWeek undertook in 1996 for the first time a survey of the best and worst corporate boards in America. Its most recent survey, the fourth one, clearly shows that even the worst boards in the rankings made some positive changes.¹¹ But again: these changes take time to be implemented and to take effect ...

2. US war preparation against Iraq

The Bush administration made quite clear that one of its top foreign policy priorities was the toppling of Saddam Hussein. Speculations on a possible war against Iraq began in July and August, but real political and military movements began in early September. On early August U.S. senators of both political parties urged the Bush administration to move slowly in contemplating an attack to oust President Saddam Hussein of Iraq, saying that the stakes were high, costs would be great and much work was needed to secure support at home and abroad for such a move. Also two of the closest U.S. allies, France and Germany, cautioned President George W. Bush against early military action against Iraq, as did King Abdullah II of Jordan.¹²

The U.S. President - in a speech delivered at the U.N. General Assembly on September 12 - told the U.N. General Assembly his administration would work with the U.N. Security Council, but made clear the United States would move against Iraqi President Saddam Hussein on its own if the council fails to act. Bush’s speech drew a positive reaction from Russia and France, two permanent members of the Security Council with the power to veto any resolution who have opposed a unilateral U.S. military response. Within a matter of days Iraq offered its cooperation for renewed inspections but the U.S. administration geared up its effort against the Iraqi regime: it presses for a new Security Council resolution, that would allow immediate military response in the case the weapons inspectors were hampered by any means. On September 19, President George W.

⁷ Mark M. Meinerer & Meghan Collins: *The morning after*. In: CNN/Money, August 15, 2002.

⁸ *SEC flags 13 problem firms*. In: CNN/Money, August 19, 2002.

⁹ Justin Lahart: *It’s helped – a lot*. In: CNN/Money, August 28, 2002.

¹⁰ Paul R. La Monica: *It’s too soon to trust Wall Street*. In: CNN/Money, August 28, 2002.

¹¹ Louis Lavelle: *The Best & Worst Boards*. In: *BusinessWeek*, European Edition, October 7, 2002.

¹² Brian Knowlton: *Senators urge caution on plans for Iraq war*. In: *International Herald Tribune*, August 1, 2002.

Bush formally asked Congress to authorize a possible use of force against Iraq, and he warned that he was prepared to move ahead even without United Nations backing. He said: *“If the United Nations Security Council won’t deal with the problem, the United States and some of our friends will”*. With the diplomatic and political efforts continuing, U.S. military preparation for a possible attack moved ahead on the same day. General Tommy Franks, who commands U.S. forces in the region, met in Kuwait with the heads of the U.S. Army, Navy, Air Force, Marines and Special Operations. Despite criticism from some leading U.S. politicians like former Vice President Al Gore¹³, on October 2 the Bush administration cleared a major hurdle toward congressional approval of possible use of force against Iraq, agreeing with House leaders on the language of an authorizing resolution. But opposition from three permanent members of the U.N. Security Council – Russia, China and France – is still not weakening; this leaves the U.N. Security Council sharply divided, and its role in the matter uncertain.

Having sketched the political and diplomatic aspects of the Iraqi issue, let us turn our attention to the economic background of the situation. Already in an early stage there were assessments regarding the cost and economic impact of the Iraq war. Compared with the 1990-1991 Gulf War the difference is significant because this time the United States would have to pay most of the cost and bear the brunt of any oil price shock or other market disruptions. Eleven years ago, the Gulf War cost the United States and its allies \$61.1 billion but the allies picked up almost 80 percent of the bill, \$48.4 billion.¹⁴ Regarding the oil markets disruption the United States is best prepared among the Western powers to withstand fluctuations in oil markets through drawdowns from its Strategic Petroleum Reserve, which today holds about 580 million barrels of oil. Shortly after the bombing of Afghanistan began last year, President Bush directed Energy Secretary Spencer Abraham to add more than 100 million barrels to the Strategic Petroleum Reserve. Since January 1, oil shipments into the reserve have reached record levels, about 150,000 barrels a day. With a 700 million barrel capacity, the reserve could be used to disperse 4.2 million barrels of oil a day to jittery markets – more than enough to make up for the 1 million barrels a day of Iraqi crude lost because of military operations. But there is a fear that Saddam might strike out at Kuwait or Saudi Arabia, the world’s largest oil producer with the largest capacity to expand production to stabilize oil supplies.

On the impact of the war most analysts agree that it would be short-lived but there are scary risks. Bill Cheney, chief economist at John Hancock Financial Services, describes the situation as: *“In the long term, one assumes that, if we go to war, we’ll win, and things will settle down afterwards in terms of the oil markets. But in the short term, that’s a huge danger to the economy, both in terms of the direct impact of having to spend more scarce money on oil and the indirect impact on consumer confidence”*¹⁵. This sentiment is also shared by IMF managing director Horst Koehler: *“If it is a rather short-term action, and if it is contained to Iraq, I think the effect will be minor on the economics, and there may even be some positive effect because it would be a clarification of the situation”*.¹⁶

Iraq is the fifth-biggest source of U.S. oil imports, according to the Energy Department data for May; see Figure 1. It is also a member of OPEC, which accounts for 40 percent of the world’s oil output and sits on more than three-quarters of the world’s proven oil reserves.

Mexico	1,509
Saudi Arabia	1,503
Canada	1,454
Venezuela	1,106
Nigeria	537
Iraq	436
Norway	424
U.K.	402
Angola	353
Russia	220

Figure 1 Top U.S. Crude Oil Sources, thousands of barrels per day (Source: Energy Dept., May data).

¹³ See further: Dan Balz: *Gore attacks Bush’s policy on Iraq, saying it hurts nation*. In: International Herald Tribune, September 25, 2002.

¹⁴ Patrick E. Tyler and Richard W. Stevenson: *Iraq war could hurt jittery U.S. economy*. In: International Herald Tribune, July 31, 2002.

¹⁵ Mark Gongloff: *Iraq attack would hit economy*. In: CNN/Money, September 3, 2002.

¹⁶ Alan Friedman: *IMF chief sees upside of a short war in Iraq*. In: International Herald Tribune, September 20, 2002.

Every day the world consumes some 75 million barrels of oil. The Iraqi war could certainly disrupt the oil supply. In August 1990, when Iraq invaded Kuwait, it took other OPEC countries several months to respond to the supply loss. But analysts point out to the fact that the world is quite different in 2002 than it was in 1990-1991; there is more oil flowing from Latin America, Canada, Russia and other regions, and countries like Algeria would respond much quickly to step up production. Next to this, the U.S. and Saudi governments already have taken precautions to protect the oil infrastructure in Saudi Arabia and other Arab nations in the region. But again, there is no guarantee the war itself will be an easy and rapid victory with limited casualties, which could very negatively impact consumer spending.

Although the Bush administration stressed several times that its policy towards Iraq is not dominated by oil, it is worth looking briefly at the details of the oil chess game. A U.S.-led ouster of President Saddam Hussein could open a bonanza for American oil companies long banished from Iraq, scuttling oil deals between Baghdad and more than a dozen countries, including Russia, France, China, India, Italy, Vietnam, and Algeria, and reshuffling world petroleum markets, according to industry officials and Iraqi opposition leaders. James Woolsey, a former CIA director put it in this way: *“It’s pretty straightforward. France and Russia have oil companies and interests in Iraq. They should be told that if they are of assistance in moving Iraq toward decent government, we’ll do the best we can to ensure that the new government and American companies work closely with them. ... If they throw in their lot with Saddam, it will be difficult to the point of impossible to persuade the new Iraqi government to work with them.”*¹⁷

The other two big powers and permanent members of the U.N. Security Council, Russia and China, have different and even conflicting interests than the United States in this oil chess game. While Russian oil companies such as Lukoil¹⁸ have a major financial interest in developing Iraqi fields, the low prices that could result from a flood of Iraqi oil into world markets could set back Russian government efforts to attract foreign investment in its untapped domestic fields. That is because low world oil prices could make costly ventures to unlock Siberian oil far less appealing (e.g. while it costs Lukoil around \$9 to drill and export a barrel of oil, it costs the Iraqis just \$2 to \$3, estimates the International Energy Agency). In order to ease the tension between those conflicting interests, Russian oil executives are telling President Putin to stay friendly with the West. The September 11 terrorist attacks already redefined U.S.-Russian relations, and the leaders of the two nations are working to turn their new friendship into a tangible new partnership between the world’s largest energy consumer and the steward of one of the world’s largest energy reserves. Lukoil’s CEO, Vagit Alekperov, came up with the idea that Russia might build a \$1.5 billion pipeline to the Arctic deep-water port of Murmansk where it could load supertankers with plentiful Russian oil and ship it to America. Then the U.S. would be less vulnerable to disruptions in the oil supply from the Middle East, and Russia’s oil czars would have a huge market to cultivate. In this way, Russia could soon provide as much as 1 million barrels a day, or nearly 10 percent of U.S. imports, replacing most of Saudi Arabia’s supplies if necessary.

China’s interests and motives are quite different. The country’s economic transformation resulted in becoming from a net exporter of oil as recently as 1993 to a big oil importer. China accounted for a quarter of the world’s growth in oil use over the last decade, becoming the fastest growing consumer of oil in the last several years. By 2030, according to the International Energy Agency in Paris, it will import as much oil as the United States does now, an eightfold increase over its imports now. The Chinese are trying to increase production of oil and natural gas at home and buy more energy from elsewhere in the Asia-Pacific region, but experts say that China’s energy needs will grow far beyond those capacities, which makes them more assertive to the political volatility in the Middle East. David Pietz, a specialist in Chinese energy at Washington State University, said: *“They are going to be short such a significant amount of crude oil that there isn’t any choice except to rely more on the Middle East”*.¹⁹

3. Global economic forecast

Faced with an increasingly uncertain global economy, on September 25 the IMF lowered its world growth forecast for next year from 4 percent to 3.7 percent. Kenneth Rogoff, IMF’s chief economist, said: *“Overall, we are cautiously optimistic about the global economy, with the emphasis on cautious”*.²⁰ The IMF said the U.S. economy would grow by 2.2 percent in 2002, down from a forecast last spring of 2.3 percent, and by 2.6 percent in 2003, down from a previous forecast of 3.4 percent.

¹⁷ Dan Morgan and David B. Ottaway: *When it’s over, who gets the oil?* In: International Herald Tribune, September 16, 2002.

¹⁸ For more on Lukoil see: Catherine Belton: *Lukoil’s \$20 Billion Headache*. In BusinessWeek, European Edition, October 14, 2002.

¹⁹ Keith Bradsher: *China wrestles with dependence on foreign oil*. In: International Herald Tribune, September 4, 2002.

²⁰ Alan Friedman: *IMF pares forecast for global economy*. In: International Herald Tribune, September 26, 2002.

Despite the U.S. economy rebounded quickly from the blow of the terrorist attacks of September 11 last year, production starting to pick up already in the fourth quarter of 2001, sustainable recovery is still at risk. This view was also held by Fed Chairman Alan Greenspan. On July 16, in a testimony before the U.S. Senate's Banking Committee, Greenspan delivered a guardedly optimistic outlook, saying: "*the fundamentals are in place for a return to sustained healthy growth*".²¹ He said, "*Considerable uncertainties – about the progress of the adjustment of capital spending and the rebound in profitability, about the potential for additional revelations of corporate malfeasance, and about possible risks from global political events and terrorism – still confront us*". He added: "*The effects of the recent difficulties will linger for a bit longer, but as they wear off, and absent significant further adverse shocks, the U.S. economy is poised to resume a pattern of sustainable growth*".

Stanford economist Robert Hall, Chairman of the business cycle dating committee of the National Bureau of Economic Research (the panel that decides the beginning and ending dates for recessions in the U.S.) told an audience of business economists late September that it is looking like the downturn ended somewhere between last November and March of this year.²² Real GDP grew every quarter, averaging 3 percent on an annual base, but growth projections are now lowered. The index of leading indicators fell 0.2 percent in August, the third consecutive drop. Housing starts have also slipped for three months, and household confidence for September fell again as consumers remain wary of job prospects and war. Despite these bad numbers, the recovery remains on track, thanks in large part to resilient consumer spending. The real GDP growth of above 3 percent over the past year is the reason why the Fed held rates steady at its September 24 policy meeting. But the Fed is well aware that economic growth is extremely uneven. Businesses remain too uncertain about the future to act on capital expenditure. Unless business spending kicks in, the economy will be far weaker in the fourth quarter than it was in the third quarter.

Speaking on Europe, IMF's chief economist's message was clear and blunt: "*The main concern in Europe is that domestic demand is extremely weak, and insufficient to fuel the recovery. ... As long as Europe fails to deal with inflexible labor markets and a rapidly aging population, its growth rate will continue to lag. ... Europe needs to decide whether it is going to be a locomotive of the world economy or a caboose*".²³ For the 12-nation euro-zone the 2002 growth forecast was slashed to just 0.9 percent from 1.4 percent, and next year's outlook lowered to 2.3 percent from 2.9 percent. Germany's 2002 growth forecast was nearly halved, down to 0.5 percent from 0.9 percent. Germany is now seen as the weakest European economy and is expected to face policy paralysis after the unconvincing re-election of Gerhard Schroeder's center-left government on September 22.²⁴

On September 24 the European Commission abandoned a previously set deadline (2004) for balanced budgets and proposed to allow governments to run a deficit for two additional years. The decision is in fact an acknowledgement of Europe's poor economic health and a possible first step toward loosening the Stability and Growth Pact. It also sharpened the divide between Europe's heavyweights – Germany, France and Italy, all of which face big deficits – and Europe's smaller economies, most of which have successfully pared back their deficits. Austrian Finance Minister Karl-Heinz Grasser aired very clearly the discontent of the smaller countries: "*A two-class system with large euro states that do not have budget discipline and small states that maintain their discipline would not be acceptable*".²⁵ The pact can be changed only with unanimous decision among European governments. Changes are likely to be opposed by the smaller EU economies because they see the pact as protection from potentially damaging borrowing by big European economies. Some analysts speculate that, rather than changing the pact, European governments could agree to change the definition of government spending.

In a very unusual step on September 26, Horts Koehler, IMF's managing director, endorsed the controversial proposition: "*I think it's the right decision because it demonstrates there is attention and vigilance to the European economy. ... There is no need to stimulate the economy by fiscal means. ... It would not right to believe the Stability and Growth Pact has a restrictive effect on growth. The only thing that is restrictive for growth in Europe right now is a lack of structural reforms*".²⁶

²¹ *Testimony of Chairman Alan Greenspan*; Federal Reserve Board's semiannual monetary policy report to the Congress. Before the Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs, U.S. Senate. July 16, 2002.

²² *Recession end may be declared*. CNN/Money, September 29, 2002.

²³ Alan Friedman: *IMF pares forecast for global economy*. In: International Herald Tribune, September 26, 2002.

²⁴ For insight on the German policy paralysis see:

- John Schmid: *Germans resist cutting the dole*. In: International Herald Tribune, August 16, 2002.
- John Vinocur: *The German malaise: a 'barricaded society'*. In International Herald Tribune, September 10, 2002.
- John Vinocur: *Chancellor's debilitating triumph*. In International Herald Tribune, September 24, 2002.
- John Schmid: *Tax increases on the agenda in Germany*. In: International Herald Tribune, September 30, 2002.

²⁵ Thomas Fuller: *Rift widens on EU deficits*. In: International Herald Tribune, September 26, 2002.

²⁶ Alan Friedman: *IMF chief backs EU on delay for deficits*. In: International Herald Tribune, September 27, 2002.

The Japanese economy is still relying on exports to drive growth. But with the U.S. and euro zone settling into lackluster recoveries and with inflation dampening domestic demand, prospects for a turnaround look uncertain. Business confidence improved slightly in the third quarter, but the outlook for the fourth quarter shows increased caution. A balanced recovery will come only when deflation is conquered and banks get healthy. The latest Cabinet changes, the Bank of Japan's move to buy equities from banks, and stricter lending standards by banks are only the first steps.

IMF forecasts for the Japanese economy a shrinkage of 0.5 percent this year, an improvement from the last forecast of 1 percent contraction in 2002, while next year's growth would be 1.1 percent, up from 0.8 percent.

Table 1 and Table 2 present key data and forecasts for the global economy of the Central Plan Bureau (Bureau for Economic Policy Analysis):²⁷

	GDP volume by region, 2001-2003		
	2001	2002	2003
	<i>annual percentage changes</i>		
United States	0.3	2¼	3¼
Japan	-5	¼	1½
European Union	1.6	1¼	2½
of which Germany	0.6	½	2½
Industrial countries	0.7	1¾	2¾
Non-industrial countries	3.9	4¼	5¾
World	2.2	3	4¼
<i>Source:</i>	<i>cpb Report 2002/3, cut-off date end August</i>		

Table 1 GDP Volume by Region, 2001-2003

	International key data, 2001-2003		
	2001	2002	2003
	<i>annual percentage changes</i>		
GDP volume industrial countries	0.7	1¾	2¾
Consumer price industrial countries	2.3	1½	1½
World trade volume	-0.2	3¾	10
World trade price (\$)	-4.0	¾	3
Manufactured goods	-2.2	1¼	3
Non-manufactures, excl. energy	-10.3	2½	9
Crude oil	-15.8	-2¼	2
	<i>levels</i>		
Euro exchange (\$/€)	0.90	0.94	1.00
Crude oil price (Brent, \$/barrel)	24.6	24	24.6
<i>Source:</i>	<i>cpb Report 2002/3, cut-off date end August</i>		

Table 2 International Key Data, 2001-2003

²⁷ Wim Hulsman: *The world economy*. In: cpb Report 2002/3.

The forthcoming period will be again challenging. The war preparation against Iraq, the debate over the Stability and Growth Pact, and the way the political handover in China will take place in November, will impact greatly the global economy. Stay tuned...

Disclaimer: The views presented in this article reflect those of the author and are based on a careful scan of the business and financial press. Neither the *author* nor the periodical *Mikes International* is liable for the consequences of business or financial decisions taken on the ground of this article. Prior to taking any particular business or financial decision you should request advice from a specialized consulting firm.

VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ [2002/(2)]

Jelen írás az elmúlt negyedév azon fontos politikai, gazdasági, katonai eseményeit veszi szemügyre, amelyek meghatározó szerepet játszanak majd a világgazdaság szempontjából a következő periódusban is. Az alábbi témák elemzésére kerül sor:

- *Az amerikai vállalatirányítás reformja:* A tavalyi év végén elkezdődött és az idei év első felében folytatódott könyvelési botrányok az amerikai vállalatok tisztaságába vetett hitet alapvetően rázták meg. A nagy tőzsdei korrekció és a befektetői bizalom megcsappanása komoly és gyors intézkedésekre kényszerítette az amerikai politikai és gazdaságfelügyelő rendszert. Júliusban az amerikai törvényhozás elfogadott egy konszenzusos törvényt ('Sarbanes-Oxley Act'), amely sokkal szigorúbban szabályozza az üzleti viselkedést. A piacok megnyugodásához és a bizalom visszaszerzésére viszont hosszabb időre van szükség.
- *Irak-ellenes háborús készülődés:* A Bush-adminisztráció kezdettől fogva egyértelművé tette, hogy Saddam Hussein elnök megbuktatása és az iraki hatalomváltás egyik kiemelt külpolitikai célja. Augusztusban és főleg szeptemberben összpontosított diplomáciai offenzívába kezdett az adminisztráció. Október elején felhatalmazást kapott a Kongresszustól az Irakkal való leszámolásra. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában azonban komoly ellenállás tapasztalható elsősorban Oroszország, Kína, de Franciaország részéről is. Ez többek között azért is érthető, mert ezen országoknak komoly olaj-érdekeltségük van a térségben. A háború gazdasági kihatását az elemzők negatívnak, de rövid-idejűnek prognosztizálják, abból kiindulva, hogy a katonai műveletek rövid ideig tartanak, s gyors amerikai győzelemmel érnek véget.
- *Világgazdasági prognózis:* A jelenlegi világszerte pénzügyi bizalmatlanság és az iraki háborús készülődés komoly rizikót jelent az éppen kibontakozó gazdasági fellendülés számára. Az amerikai gazdaság kilábalóban van a recesszióból, de bizonyos jelek továbbra is aggodalomra adnak okot, elsősorban a vállalati szektor nem elégséges expanziója. Az Európai Uniót továbbra is a strukturális reformok elmaradása bénítja, amely válság jelei egyértelműen jelentkeznek abban, hogy a három legnagyobb gazdaság – Németország, Franciaország és Olaszország – vészesen közel került a 3 százalékos költségvetési hiányhoz. Japánban megtorpanóban van az éppen beindult fellendülés, a politikai és gazdasági rendszerben történt reformok azonban elkezdődtek. Ezen fejlemények hatására az IMF szeptember 25-én 4 százalékról 3.7 százalékra szállította le a jövő évi világgazdasági GDP-növekedési prognózisát.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Új Látóhatár

1988. december

XXXIX. évfolyam 4. szám.

MOLNÁR, József : AZ ÚJ LÁTÓHATÁR NEGYVENEDIK ÉVFOLYAMA ELÉ...

Ha valaki végiglapozza az Új Látóhatár évfolyamait, csak nagy ritkán talál benne a folyóiratot, a szerkesztőséget és a munkatársakat érintő jubileumi megemlékezéseket. Az évfolyamok számának növekedésével azonban akarunk ellenére szaporodnak a jubileumok. Így az 1988 és 1989-es esztendők többszörösen is emlékeztünkbe idézik a múltat. 1988-ban ünnepeltük Sztáray Zoltán és Molnár József 70-ik születésnapját. 1989-ben lesz 70 éves Borbándi Gyula és 60 éves, a súlyos betegsége miatt főmunkatársi tisztségétől már korábban visszavonult Zsigmond Endre. Nagyrészt ezeknek a 70 és 60 éveseknek köszönhető, hogy folyóiratunk 1989-ben a 40-ik évfolyamába léphet, s ezzel a magyar irodalomtörténet messze leghosszabb életű folyóirata lett. Az elmúlt 39 év anyagából két Repertóriumot is adtunk ki, összesen 335 oldalon, az eddig megjelent számokból, amely szintén egyedülálló az élő magyar irodalom történetében. Könyvespolcunkon a 39 évfolyam bekötött példányai 170 cm-t foglalnak el, pedig az emigráns nyomorúság miatt kezdettől csak kéthavonta, majd később portómegtakarítás végett még ritkábban, negyedévenként jelent meg kilenc 16 oldalas íven, számonként 144, évenként összesen 576 lapon. Ha ennek a folyóiratnak más jelentősége sem lenne csak az, hogy 40 esztendőn át évente 576 lapon, eddig tehát (figyelmen kívül hagyva, hogy néha volt némi ingadozás az oldalszámokban) 23000 oldalnyi terjedelemben helyet adott a nyugati magyar szellemi élet vezető egyéniségeinek és több magyarországi írók műveik publikálására, már ez egymaga is előkelő rangot biztosítana neki a magyar irodalmi folyóiratok sorában. Nem szándékozom itt most a 40-ik év küszöbén összes neves munkatársainkat felsorolni Jászi Oszkártól, Fenyő Miksától, Cs. Szabó Lászlótól, Illyés Gyulától, Németh Lászlótól, Kovács Imrétől, Gombos Gyulától, Nagy Ferencről, Szabó Zoltántól és Szamosi Józseftől a szerkesztőség tagjait is a most kezdő tehetséges fiatalokig, hiszen csak a nevek pusztja felsorolása oldalakat töltene meg. A neveket olvasóink egyébként is megtalálhatják a két repertóriumunkban. Elég talán, ha most csak arra utalok, hogy munkatársaink egy részének neve az elmúlt negyven évben kitörölhetetlenül belevésődött az egyetemes magyar irodalomtörténetbe. Magának az Új Látóhatárnak igazi értékelése csak ezután kezdődik, hiszen eddig a magyarországi hatóságok a legszigorúbb adminisztratív eszközökkel elszigetelték a hazai olvasóktól. A könyvtárakban a zártanyag osztályon tartották. A posta még Illyés Gyulának sem kézbesítette ki, még ma is őrzöm borítékostul azt a példányt, amelyet a robbanó anyagok szállítási tilalmára vonatkozó nemzetközi megállapodásra hivatkozva küldtek vissza. A határon átutazó magyar turistáktól éveken át azt kérdezték, van-e pornófüzet vagy Új Látóhatár a podgyászukban. Ezért nem dicsekedhetünk azzal, hogy a hazai szellemi élet alakulásában olyan fontos szerepe lett volna az Új Látóhatárnak, amely megillette volna. Mégis örömmel látjuk, hogy azok a demokratikus eszmék, amelyekért negyven éven át küzdöttünk, új életre keltek Magyarországon.

Valljuk meg, elsősorban a nyugati magyarság irodalmi és politikai folyóirata voltunk, a nyugaton élő magyarság szellemi igényeit igyekeztünk kielégíteni és az itt élő írók műveinek nyilvánosságát biztosítani, ha ez a nyilvánosság eléggé korlátolt is volt. Hosszú éveken át az Új Látóhatár volt az egyetlen magas színvonalú, demokratikus irodalmi orgánus, amely minden szélsőségtől távol tartotta magát. Jóllehet szerkesztői és legtöbb munkatársa a népi irodalom körébe tartozott, a folyóirat mégis helyet adott minden színvonalas írásnak, sok esetben olyan írásoknak is, amelyekkel maguk a szerkesztők sem értettek egyet. Tudtuk, hogy olvasóink többsége átlapozza az avantgarde verseket, mégis kötelességünknek éreztük, hogy legalább a legjavát közöljük, persze akadt olyan költő, aki egy szerinte konzervatív vers miatt lemondta a lap előfizetését. Mindezek azonban nem befolyásoltak bennünket. Negyven éven át legfőbb elvünknek tartottuk, hogy minden színvonalas írásnak helyet adjunk, ha valamely írást vissza kell utasítanunk, azt a legudvariasabb formában tegyük: szerkesztőségünk nem sért meg senkit és nem sértődik meg semmin. A szerkesztőségen belül is tiszteletben tartottuk a személyes szabadságot. Az elmúlt 40 év alatt a szerkesztőségen belül csak háromszor kényszerültünk szakításra: először Borsos Sándor, majd Horváth és Vámos és végül Bikics Gábor kiválásával. Ha összevetjük ezt a három belső válságot más fontos magyar irodalmi folyóiratokban előforduló belső harcokkal, viharokkal, akkor még e téren is egyedülálló jelenség az Új Látóhatár, pedig az emigráció állandóan mérgező légköre, az egymástól való óriási távolságok miatt, a személyes érintkezések hiányából, a levelezések révén keletkező félreértésekből és sértődöttségekből könnyen keletkezhetnek áthidalhatatlan ellentétek. Büszkéek lehetünk tehát arra is, hogy negyven év alatt személyi gyűlölködés nem tépázta meg folyóiratunknak sem belső körét, sem külső tekintélyét. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a 39 évfolyamban alig

találhat a jövő történése és irodalomtörténése olyan írást, melyet nem a magyarság féltése és a demokrácia kívánalma, hanem irracionális gyűlölet diktált volna.

A „fordulat éve” utáni 40-ik év Magyarországon is jelentős változásokat hozott. A csalásokkal, hazug, koncepciós perekkel, gyilkosságokkal felépített politikai, társadalmi és gazdasági rendszer változatlan formájában ma már az erőszak eszközeivel sem tartható fenn. Ma még nem tudjuk, hova vezet ez a felülről engedélyezett demokratizálási folyamat. Mégis felmerülhet a kérdés, szükség van-e még mindig egy ilyen nagy áldozattal idekint fenntartott folyóíratra, amikor odahaza az írók már szabadon elmondhatják véleményüket, sőt a legtöbb nyugaton élő író már minden különösebb akadály nélkül otthon is publikálhat a folyóiratokban és a kiadók sem zárkóznak el könyveik kiadása elől, s novemberben megjelent a magyar írók független irodalmi lapja, a Hítel, amely „az írott szó hitelével és hitelének erejével” kíván résztvenni a magyarság sorsának alakításában és folytatni azt a munkát, „amely a Válasz megszűnésével” odahaza abbamaradt, s hadd tegyem hozzá, amelyet nyugaton eddig az Új Látóhatár folytatott. Ha az Új Látóhatár csak annak a munkának a folytatását tartotta volna feladatának, amely a Válasz megszűnésével otthon abbamaradt, akkor most valóban jogos lenne a kérdés: van-e még rá szükség. Az Új Látóhatár azonban elsősorban a nyugaton élő magyar írók fóruma, amely nélkül nehezen képzelhető el nyugati magyar irodalom, de mindig otthona volt az ötágú síp időnként nehéz helyzetbe került ágainak. Időnként helyet kellett adnunk az otthon elhallgattatott, nyilvánosságához nem engedett írók műveinek, a Titó-Sztálin ellentét idején az otthon fasiszta irodalomnak gyalázott jugoszláviai magyar irodalmat nekünk kellett felkarolnunk és értékeit kritikáinkban felmutatni. Nekünk kellett elsőnek szót emelnünk a kisebbségi magyarság üldözése ellen, amikor a kommunista országvezetés a felvidéki és erdélyi magyarság egyre következetesebb irtását „az illető ország belügyének” deklarálta. Örülhetünk, hogy szavunk nem maradt pusztába kiáltott szó, s ma már a jugoszláviai magyar irodalom elfoglalta méltó helyét az egyetemes magyar irodalomban, és a kisebbségben élő magyarság sors minden magyar legégetőbb ügye, a mai kormányé, sőt a kommunista párté is.

Örömben azonban jócskán vegyül ürom is, mert nem csukhatjuk be szemünket olyan hazai jelenségek előtt, amelyek bizonyos hasonlatosságot mutatnak a Rákosi-korszak végleg megszűntnek vélt, dicstelen módszereivel. Az egyre szaporodó klubok, egyesületek és frontok vezetőségében máris ott terpeszkednek sokan azok közül, akik nemrég még segítettek csírájában elfojtani a nagy reményekkel induló demokráciát. Ha szavunk nem is hangzik messzire, megint fel kell emelnünk a szavunkat, nehogy ismét a régi pocsolyába fojtsák az újabb demokratikus kezdeményezéseket. A kameleonok kora lejárt, ezek a köpönyegforgatók az országot csak újabb politikai, gazdasági és szellemi válságba sodorhatják és végképp tönkreteszik a megújulásra törekvő kommunista párt itt-ott megmaradt tekintélyét is.

Az Új Látóhatár tehát még 40-ik évfolyamával sem töltötte be feladatát, a változó idő nem engedi, hogy a folyóirat megszűnjön. Az előfizetésekből és hozzánk beérkező levelekből is azt látom, hogy olvasóink is életben akarják látni. Leveleim között évek óta őrzök egy a messzi Ausztráliából jött levelet. Nagy gondjainkban vigasztalásul néha előveszem. Egy munkásolvasónk írta: „Ha netalán anyagi segítségre lenne szüksége az Új Látóhatárnak, szívesen segítek. Néha egy pár dollár is jól jön. Én csak egy esztergályos vagyok, ezeket nem tudnék adni, csak amennyi tőlem telhető...négy gyermeket kell egy fizetésből eltartanom és fölnevelnem.” Most is elővettem ezt a levelet és nem véletlenül idézem. A 40-ik évfolyam küszöbén kérem mindazokat az előfizetőinket, akik jobb helyzetben vannak, mint az ausztráliai, négygyermekes esztergályos olvasónk, előfizetésük pontos beküldésével és esetleges adományukkal tegyék lehetővé a 40-ik évfolyam megjelenését és a jubileumunk méltó megünneplését, mert ha ez sikerül, egyedülálló ünnepe lesz ez az egyetemes magyar irodalomnak, de különösképpen az emigrációnak, mert elsősorban az emigráns magyar olvasóközönség érdeme, hogy ezt az ünnepet az Új Látóhatár megérhette.

Új Látóhatár

Válogatás 1950 - 1989

Püski Kiadó, Budapest, 1989.

SZEREDI, Pál : AZ ÚJ LÁTÓHATÁR ELSŐ NEGYVEN ÉVE

Bizonyára csodálkozva veszi kezébe a Kedves Olvasó ezt a kis könyvecskét. Sokaknak ismerősen köszön vissza a címlap, s örömmel látják, a valóban értékes magyar kultúra képes áttörni az államhatárokat. Mások felháborodottan lapozzák az oldalakat, keresve azokat a gondolatokat, amelyekkel igazolhatják: aki az országát elhagyja, a nemzetét felejt el. Mégis úgy vélem, az irodalomkedvelőknek e már negyven éve létező folyóirat írásai izgalmas, felfedezni érdemes olvasmányt jelentenek.

Igen, mert az ÚJ LÁTÓHATÁR első negyven évét kényszerű száműzetésben élte le. E válogatás a nyugaton élő magyarság legrégebbi, nemcsak nyelvezetével, hanem szellemiségével is minden igaz törekvésével a magyar nép felemelkedését szolgáló folyóirat írásából készült. 1950 óta tolmácsolja a szülőföldtől távol élő magyarság életérzését, a magyar nemzethez való tartozását. A folyóirat *Münchenben* jelenik meg, s így a szóbeli terjesztés, a ronggyá olvasott másolatok szomorú sorsát kellett vállalnia igazmondó anyanyelve országában. Keservekkel, kínlódásokkal telített négy évtized volt szükséges ahhoz, hogy most bátran és büszkén kerülhessen a hazai könyvespolcok és könyvesboltok meghitt szellemi közösségébe. Negyven év múltán megvalósulhat *Szabó Zoltán* vágyálma: „*Ami magyarul irodalom: egy irodalom marad.*”

Az ÚJ LÁTÓHATÁR politikai és irodalmi folyóirat, amely egy áldozatkész csoport gondolatteremtő munkájával a magyar irodalom maradandó értékei közé küzdötte fel magát. A kényszerűségből erényt kovácsoltak azok, akik hazájuktól sok száz, sok ezer kilométer távolságban is népben, nemzetben gondolkodtak, az idegen nyelvek dzsungelében is hazafiak maradtak, akik magukra nézve mindig kötelezőnek tartották *Illyés Gyula* gondolatát: „*Nem kaptunk igazat, s hirdetésünk kell az igazságot.*”

*

Hogyan született meg, változott, formálódott e folyóirat?

A népi mozgalom demokratikus szárnyának vezető képviselői közül a második világháború utáni időszakban először *Kovács Imre* hagyta el az országot. 1947 novemberében saját elhatározásából, ám nem saját szándékából kényszerült emigrációba. Korábban, már 1947. február 25-én kilépett a *Nemzeti Parasztpártból*, mivel nem kívánt közösséget vállalni azzal a kormánykoalícióval, amely mindenféle ellenlépés nélkül vette tudomásul a független Magyarország nemzetgyűlési képviselőjének – *Kovács Bélának*, a *Kisgazdapárt* főtítkárának – a szovjet megszálló csapatok általi letartóztatását és elhurcolását. *Kovács Imre* és a népi mozgalom képviselői számára az 1947-es esztendőben nyilvánvalóvá váltak a magyar önállóság határai. *Jogtalan és alaptalan eljárások, brutális rendőri intézkedések vártak a független gondolkodókra, a demokrácia megtörhetetlen híveire.* A terror, a törvénytelen ségek elől menekültek Nyugatra a népi mozgalom hagyományait zsigerekben, idegrendszerükben hordozó parasztpárti, parasztszövetségi fiatalok.

Kovács Imre ideiglenesen Svájcban telepedett le. Ez a semleges ország adott otthont 1949-ben azoknak, akik azóta is következetesen, lankadatlanul vállalják magyarságukat, a népi mozgalom eszmei hagyományait.

Miután 1949. február 1-jével Magyarországon elindult a *Nemzeti Parasztpárt*nak a Függetlenségi Népfrontba való feloldódása, a *Zürichben* összegyűltek kísérletet tettek a párt külföldi képviselőinek felélesztésére. A pártalapítási tárgyalásokon *Kovács Imrén* kívül *Molnár József* a *Nemzeti Parasztpárt* nagy-budapesti szervezetének volt titkára, *Borsos Sándor* a Népi Ifjúsági Szövetség főtítkára, *Mikita István* szabolcsi parasztképviselő, *Sz. Szabó Pál* volt népjóléti államtitkár, *Pap István* nemzetgyűlési képviselő, valamint a *Nemzeti Parasztpárt* más, régebbi tisztségviselői, *Vámos Imre*, *Gál Mihály* és *Borbándi Gyula* voltak jelen. A megbeszéléseken az volt a feladat, hogy elhatározzák: hozzanak-e létre önálló pártszervezetet, avagy a *Nagy Ferenc* volt miniszterelnök kezdeményezte *Parasztszövetséghez* csatlakozzanak. Mivel a zürichi csoport tagjai Magyarországon is a paraszti egység gondolatát támogatták, ezért kézenfekvő volt, hogy most csatlakozásukkal megvalósíthatják a *Parasztszövetség*en belüli egységes parasztképviselést. A „*Magyar Parasztpárt*” életre hívásának képviselői azonban úgy képzelték el ezt az együttműködést, hogy a *Szövetséghez* különálló egységként csatlakozzanak. Másik lehetőségként az merült fel, hogy a parasztpártiak egyenként lépnek be, természetesen azzal a kikötéssel, hogy a szervezeten belül népi politikai eszméiket és céljaikat megvalósíthatassák. A vita 1949. március 27-én a *Zürich* melletti *Walliselenben* dőlt el. Mivel a volt parasztképviselők elleneztek a külön pártalakítást, ezért az összegyűltek elvetették a „*Magyar Parasztpárt*” létrehozásának gondolatát, hiszen az új pártból pontosan a parasztság képviselői hiányoztak volna. Így a parasztpártiak egyenként csatlakoztak az 1949 novemberében megalakult *Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezetéhez*.

A *Parasztszövetség* a független Magyarországért, az önrendelkezés jogáért, az emberi szabadságjogok biztosításáért szállt harcba. Élesen elítélte a diktatúra minden formáját, így a magyarországi kommunista rendszert is. Magyarország jövőjét a demokrácia megvalósításában látta, de elzárkózott a Horthy-rendszer államszervezetét, társadalmi berendezkedését visszaállítani kívánóktól is. Alapító nyilatkozatuk ezt tartalmazta: „*Nem akarjuk a kisebbség diktatúráját a többség diktatúrájával felváltani, az egész népet akarjuk a nemzet állapotába emelni, hogy a magyar állam minden intézményével az egész népé legyen. A magyar paraszt nem kiváltságos osztály tagja, hanem független ország szabad állampolgára akar lenni, s érvényesülését a tiszta demokráciában biztosított egyenlőségre építi fel.*”

A nyilatkozat összhangban volt a népi mozgalom eszmeiségével, s így a parasztpártiak szívvel-lélekkel csatlakoztak ahhoz. *Kovács Imre* a *Szövetség* közlönyében, amely *Parasztszövetségi Értesítő* címmel jelent meg, a következőképpen foglalta össze céljaikat:

„Nem akarunk osztálypolitikát, még kevésbé osztályharcot: a nemzet egyetemében kívánunk politizálni, azzal a feltétellel, hogy a magyar parasztságot egyenlő jogú partnernek tekintsék és fogadják el. A tényleges erőviszonyok és a reális politikai helyzet kialakulásáig csupán összehúzódnunk.”

A megnyilatkozások tartalmából látszik, hogy 1949-ben a résztvevők mindegyike a közeli hazatérésben reménykedett, s a kényszerű száműzetés ellenére töretlen hittel készülődtek az új, demokratikus Magyarországon megvalósítandó feladatokra.

A parasztpárti csoport kezdettől fogva tervezte, hogy egy a népi mozgalom szellemiségét vállaló irodalmi-politikai folyóiratot indít el. A Parasztszövetséghez való csatlakozás megteremtette annak a lehetőségét, hogy a kisgazdapártiakkal közösen jelentessék meg a lapot. 1950 januárjában az előkészületek épphogy elkezdődtek, amikor *Soós Géza Új Magyar Út* címmel folyóiratot indított útjára Münchenben. A folyóirat nevével a hajdani *Magyar Út* című lapra emlékeztetett, amely a fiatal protestáns értelmiség és a népi mozgalom jelentős orgánuma volt. Az *Új Magyar Út* felekezeti hovatarozásra való tekintet nélkül kívánta tömöríteni az 1945 utáni emigráció íróit, szakembereit. A parasztpárti csoport e lépést úgy értelmezte, hogy a kisgazdapártiak megtorpedózták a közös tervet, s azonnal döntöttek saját, önálló folyóirat megjelentetéséről. Ennek döntő oka az volt, hogy véleményük szerint a *Soós Géza* által jegyzett lap keskenyre tárta a kapukat, túlságosan kevés árnyalatot fogadott be. Ők éppen ellenkezőleg, az árnyalatok gazdagodását kívánták. Nem prédikálni, bölcsességeket akartak kinyilatkoztatni, hanem vitázva, polemizálva összekötni a világ fejlődését és Magyarország felemelkedését. Azt tüzték ki célul, hogy a létrehozandó új folyóirattal a népi eszme korszerűsítésén, továbbgondolásán túlmenően lehetőséget biztosítsanak a Nyugatra kényszerült írók, költők, politikusok, szakemberek írásainak, gondolatainak megjelentetésére, s a lap szellemiségével az egész demokratikus emigráció közvéleményét formálják. A parasztpárti fiatalok ugyanakkor tudatában voltak annak is, hogy pusztán csak a népi irodalomra támszkodó folyóiratot nem szerkeszthetnek, ezért szívesen fogadtak minden más irányzatot, stílust. Az elmúlt négy évtized azt igazolta, hogy a folyóirat eleget tett az alapvető célkitűzéseknek. A LÁTÓHATÁR igazi értékek fórumává vált. Megjelentetett írásaira az első pillanattól kezdve a minőség, a tolerancia, az emelkedettség, a megalapozott szakismeret volt jellemző. Néhány év alatt a LÁTÓHATÁR a nyugati magyarság központi orgánuma lett.

A folyóirat előkészítését, életre hívását *Borsos Sándor*, *Vámos Imre*, *Molnár József*, *Borbándi Gyula*, *Pap István* és *Gál Mihály* a legnagyobb titoktartás mellett végezte. Mindannyian *Zürichben* éltek, s úgy tervezték, hogy az új lappal meglepetésszerűen jelennek meg. A sikeres előkészületeket mi sem bizonyítja jobban, minthogy arról még – időközben az Egyesült Államokba áttelepült – *Kovács Imre* sem értesült, aki pedig a csoport elismert szellemi vezetője volt.

Az alapítás azonban korántsem ment zökkenők nélkül.

Az első problémát a folyóirat elnevezése jelentette, mert szívükhöz a *Nyugat* éppúgy közel állt, mint a *Huszdik Század* vagy a *Magyar Csillag*. *Illyés Gyula* és *Sárközi Márta* tudta nélkül nem pedig merték vállalni, hogy *Válasz* címmel jelenjenek meg. Egyébként is eredeti, új, a törekvéseiket hűen tükröző névre vágytak. Hosszas vita után döntöttek a LÁTÓHATÁR mellett, amely elnevezésében is jelezte, tükrözte a lap eszmei nyitottságát.

A másik probléma a megjelentetésből adódott. A svájci hatóságok tiltották a menekültek politikai és irodalmi tevékenységét, ezért 1950 novemberében a sokszorosított formában megjelent első szám borítójára azt írták, hogy „*Készült Ausztriában*”. A folyóiratot *Borsos Sándor*, mint felelős kiadó és szerkesztő, *Vámos Imre*, mint szerkesztő jegyezte. Írással jelentkezett mellettük *Pap István*, *Zilahy Lajos*, *Baum Imre* és *Presser István*. A mindössze 44 lap terjedelmű, 320 példányban megjelent LÁTÓHATÁR-nak igen jó visszhangja volt. A józan, reális, mégis tiszta szívvel a magyarságért elkötelezett hang felrázta az eltompuló érzékeket. Már az első szám is azt sugallta, hogy a teljesítmény, a minőségi élet kialakítása legyen az első feladat az emigrációban is. Becsületbeli ügygétette, hogy a hazától való kényszerű távollét ellenére is tevékenykedni, alkotni kell, s nem pedig az elképzelt, majdani Magyarország báránnyelűs égboltjáról ábrándozni. A szerkesztők következetesen felléptek a dilettantizmus minden formája ellen. Sem az indulatok, sem pedig az önámítás által nem hagyták magukat befolyásolni, pontos, korrekt, többoldalú helyzetértékelésre törekedtek. Negyven év távlatából már megállapítható azonban, hogy a tiszta eszmék mellett háttérbe szorult az eladhatóság, a kifizetődés követelménye. A folyóirat mindig küzdött a megélhetéssel, minőségi mércéjéből ennek ellenére nem engedett.

Mivel időközben *Borsos Sándor* Franciaországba települt át, ezért a LÁTÓHATÁR második száma már *Párizsban* jelent meg, 450 példányban. Itt történt első hatósági bejegyzése is. A folyóirat szellemi köréhez csatlakozott *Jászi Oszkár*, *Márai Sándor*, *Cs. Szabó László*, *Szabó Zoltán*, *Kovács Imre*, *Zilahy Lajos*, *Nagy Ferenc*, *Barankovics István* és *Auer Pál*. Párizsban mindössze három szám látott napvilágot. A LÁTÓHATÁR második számában írása jelent meg *Szabó Zoltánnak*, *Kovács Imrénék*, *Borbándi Gyulának*, később a szociáldemokrata *Bán Antalnak* is. *Jászi Oszkár* „*Kelet és Nyugat*” című tanulmányával jelentkezett, *Szabó*

Zoltán pedig *George Orwell*-ről írt emlékezetes esszét. 1951 februárjában publikálta a folyóirat *Márai Sándor* világhírűvé vált „Halotti beszéd” című versét.

Jellemzésül a szókimondásra, az igazság feltétlen keresésére idézzük fel *Kovács Imréné* a LÁTÓHATÁR 1951. januári-februári számában megjelent „A szellem szuverenitásáért” című írásának egy részletét: *Amerika keményen szemben áll a bolsevizmussal, csak nem tud mit ajánlani a helyébe. A szabadság, demokrácia és az emberi jogok biztosítása általánosságban vagy deklarálva nem elég, a közhasználatban különben is frázisokká kopnak, és az egykori fasiszta vagy patentírozott kommunista egyformán demokratának, vagy a szabadság védelmezőjének és az emberi jogok bajnokának vallja és tartja magát. Az emberi együttélés teljes csődje, a minden eddigieket felülmúló válsága sokkal mélyebben fekszik, hogysen a felületi kezelés elégséges lenne a rendbehozatalára.”*

A folyóirat szellemi nyitottságát semmi nem tükrözhetné volna jobban, minthogy helyt adott *Bán Antal* programértékű írásának is, amely az 1951. évi második számban jelent meg „Szocialista szemmel” címen. A népi mozgalommal való szembenállásáról híres *Szociáldemokrata Párt* egykori vezetője, a LÁTÓHATÁR karakteréhez méltó széleslátókörűséggel nyilatkozott a paraszt-munkás szövetségről: „A reakció uralmának a titka az utolsó hatvan esztendőben a parasztság és a munkásság erőszakos szétválasztásában keresendő. A demokrácia erőinek ebből a tényből le kell vonniuk a helyes következtetést. A szocialisták tudatában vannak annak, hogy a magyar demokráciáért a paraszti politika képviselőivel egyetemben felelősek. Ezért szorgalmazzák ennek a szövetségnek a kiépítését, és ehhez a politikához keresik a demokratikus felelősséget érző értelmiség közreműködését.”

A LÁTÓHATÁR egy rövid esztendő alatt – 1952 elejére – meggyőzte a még kételkedőket és tekintélyt, megbecsülést vívott ki magának a külföldön élő magyarság körében.

Az 1951-es esztendő történetéhez hozzátartozik még, hogy 2000 példányban megjelent a folyóirat negyedik száma 32 oldal terjedelemben. E szám anyagát régi írásokból válogatták abból a célból, hogy a berlini VIT-re érkező magyar fiatalok között kiösszák.

Az 1952. évi első szám már *Münchenben* jelent meg, mivel *Vámos Imre* és *Borbándi Gyula* – akik a tulajdonképpeni szerkesztést végezték – ott telepedtek le. Időközben részben technikai, részben politikai okokból vita keletkezett *Borsos Sándor* és a müncheni szerkesztők között, amely szakadáshoz vezetett. A szerkesztőségi válságban *Jászi Oszkár* is megszólalt, és évtizedekre meghatározta a folyóirat karakterét. *Jászi* szerint a LÁTÓHATÁR-nak csak úgy lesz létjogosultsága, ha „nem törődve taktikai előnyökkel, politikai, szociális és világnézeti programot ad a jövő számára.” Mivel a LÁTÓHATÁR bejegyzése *Párizsban* történt, ezért *Vámos Imre*, *Borbándi Gyula* és a hozzájuk csatlakozott *Molnár József* EGÉSZ LÁTÓHATÁR címmel, a jövőnek szólva, *Jászi Oszkár* gondolatát követve jelentették meg a müncheni folyóiratot.

Az 1952 júliusában elkészült első szám bevezetőjében *Vámos Imre* – aki felelős kiadóként és szerkesztőként szerepelt a lap fejlécén – a következőket írta: „Összetartó erőnk: a népek gazdasági, társadalmi és politikai igazságosságra való jogának tántoríthatatlan hite, s alázat a magyar szellem szavának meghallására. A LÁTÓHATÁR annak a nagy társadalomformáló igénnyel fellépő mozgalomnak volt az egyenes folytatója, amely immár harmadszor bukott el egy évszázad folyamán népünk újkori történelmében.

Az EGÉSZ LÁTÓHATÁR ennek a munkának – a politikai, gazdasági és társadalmi demokrácia eszméjének – a kiteljesedését jelenti. Ma is olyan korban élünk, amikor a politikai munka előkészítését a szellem végzi. Az elnyomott nép hiába forrong, és hiába áhít egy olyan jövőt, amely több kenyeret, több emberséget és több szociálisat fog jelenteni számára, mint az elmúlt száz esztendő békés vagy véres elnyomásai. A mi feladatunk hangot adni ennek a jövőnek, s a szellemi és a politikai élet találkozásán keresztül egész látóhatárt biztosítani népünk nagy felszabadulási harcának és emberségesebb jövőjének.”

Az EGÉSZ LÁTÓHATÁR-nak csak két száma jelent meg, mert amikor a LÁTÓHATÁR párizsi cégbejegyzését törölték, a Münchenben megjelenő lap visszatért régi elnevezéséhez.

1952 őszére nyilvánvalóvá vált, hogy a folyóirat színvonalát, szerzőinek s a benne megjelent írásoknak megbecsültségét azzal is ki kell fejezni, hogy a lap nyomtatott formában készüljön. Ezért Cs. *Szabó László*, *Szabó Zoltán* és *Borsody István* emigrációs barátaihoz írt levelükben *Látóhatár Baráti Társaság* megalakítását kezdeményezték. Kifejtették, hogy:

„- a magyar szellemi élet törzse Magyarországon előre nem látható időpontig nem lesz abban a helyzetben, hogy saját gondolatait fejezze ki,

- ezáltal a külföldön élő magyar írók, tudósok, művészek és szakemberek felelőssége a magyar szellemi élet fenntartásában fokozódik,

- ezért a világban szétszórta magyar szellemi erőket csoportosító és közös munkára lehetőséget biztosító központi folyóiraatra van szükség.”

A *Baráti Társaság*ba jelentkezett alapító tagok – a terv szerint – egyszeri befizetett hozzájárulásukért egyszer s mindenkorra, további költségtérítés nélkül jutottak hozzá a laphoz, s annak minden esetleges jövőbeli kiadványához. Az így összegyűlt összegből a LÁTÓHATÁR nyomdai előállításának költségeit lehetett finanszírozni.

Az első nyomtatott szám 1953 elején jelent meg, 64 oldalon. A *Baráti Társaság* első 58 alapító tagjának névsorában a külföldön élő magyar írók, tudósok, művészek, újságírók mellett az emigrációs közélet legkiválóbbjait és a magyar szellemi erőfeszítések hagyományos támogatóit lehetett megtalálni. Felajánlásaikkal segítették a folyóiratot: *Varga Béla*, *Dessewffy Gyula*, *Fellner Vilmosné*, *Fricsay Ferenc* és még vagy hatvanan. Kialakult az az öttagú szerkesztői csoport is, amely hosszabb ideig ellátta a folyóirat előállításával kapcsolatos feladatokat. Tagjai: *Vámos Imre*, *Borbándi Gyula*, *Molnár József*, *Bikich Gábor* és *Horváth Béla* voltak. A *Baráti Társaság* felhívásának kibocsátói, *Cs. Szabó László*, *Szabó Zoltán* és *Borsody István* szerkesztőbizottságot alkottak, s 1954 közepéig látták el a pénzügyi hozzájárulások kezelői tiszttét.

A nyomtatásban való megjelenéssel egyidőben elkezdődtek a folyóirat elleni támadások is. A LÁTÓHATÁR-t vádolták „baloldalisággal”, „rózsaszínűséggel”, „titóizmussal”, elmarasztalták a magyar közelmúlt iránti felfogása és a „nemzeti-szocialista” emigrációtól való idegenkedése miatt. A LÁTÓHATÁR valójában csak következetesen demokrata igyekezett lenni. Liberális gondolatokat népszerűsített, objektív kritikával illette a két világháború közötti társadalmi viszonyokat, ugyanakkor elismerte az 1945-ben elkezdett folyamat értékeit. A szerkesztők higgadt értékelését jól tükrözi *Borbándi Gyulának* „*Harc a legendák ellen – legendákkal*” című írása: „*Ha túlzottnak is tekintjük a 'vértelen diadalmas magyar forradalom'-ról szóló legendát, el kell ismerjünk, hogy Magyarországon 1945-1946-ban történelmi jelentőségű események – nem félnünk kimondani – ha forradalom nem is, de forradalmi természetű változások történtek.*”

Hasonlóan figyelmet érdemlő az a letisztult, öntörvényű álláspont, amely *Kovács Imre* „*Új kurzus Magyarországon*” című írásában jelent meg 1954 decemberében. A tanulmány *Nagy Imre 1953-as* kormánypolitikáját elemzi, s ítélete máig érvényes: „*Nem azt állítom, hogy már nincs kommunizmus Magyarországon, azt sem mondom, hogy a kommunizmus feladta végső célját, a világ forradalmasítását és bolsevizálását. Amit én a magyarországi eseményekben látok, az a pártra rákényszerített újfajta taktika, és ezt a taktikát csak moszkvai parancsnak nevezni, azoknak a tömegeknek a meggyalázását jelenti, amelyek ellenállásukkal az új kurzust kiereszkolták.*” *Kovács Imre* okfejtésének igazságát az 1956-os népfelkelés igazolta.

A LÁTÓHATÁR nem folytatott szellemi hadjáratot Magyarország ellen, de elsőrendű feladatának tartotta, hogy ha szükséges különvéleményt formáljon, ismeretlen történelmi forrásokat bemutasson, dogmatikus görcsöket korrigáljon, vagyis kritikai álláspontból építkezzen. Ezzel kivívta maga ellen mind a hazai kommunista párt, mind a külföldön élő magyarság egy kisebb részének ellenszenvét. A Nyugatra kényszerült magyarság többsége azonban nagyra értékelte és támogatta a lapot. Szerzői között megtalálhatók: *Fejtő Ferenc*, *Ravasz Károly*, *Kerényi Károly*, *Tábori Pál*, *Veress Sándor*, *Hatvany Bertalan*, *Bogyay Tamás* és még sokan a szellemi élet kiválóságai közül.

1955 tavaszán a LÁTÓHATÁR ünnepi számmal emlékezett meg *Jászi Oszkár* születésének 80. évfordulójáról. Munkássága értékelésén, a személyes példamutatás előtti tisztelgésen túl a LÁTÓHATÁR-ban megjelent írások azt is félreérthetlenné tették, hogy a szerkesztőség merre veszi a lap fejlesztésének irányát.

1955-1956-ban döntő áttörés zajlott le a két világnagyhatalom kapcsolatában, az európai együttműködésben. A LÁTÓHATÁR szerkesztőségének tagjai elsők között ismerték fel, hogy az amerikai kormányzat – minden másértelmű nyilatkozata ellenére – tartja magát a háborús egyezményekhez és megállapodásokhoz, vagyis a kelet-közép-európai státus quót nem fogja erőszakos eszközökkel befolyásolni. A hazától távol élő magyarságnak az új helyzetben, új feladatokkal kellett szembenéznie. A LÁTÓHATÁR 1956. évi első számában *Kovács Imre* „*Kijózanult emigráció*” címmel írt tanulmányt és ebben kísérletet tett arra, hogy megfogalmazza a kényszerű száműzetést vállalók átértékelt törekvéseit: „*Az első tény amit tudomásul kell venni, hogy mindannyiunk mandátuma lejárt. A politikai képviselet, a feltételezett megbízatásokat kegyetlenül szétszakította az idő. Tagadásunk, makacs ellenkezésünk a hazai átalakulással szemben semmit sem ér ... Mandátumunktól megfosztottan, újabb megbízást úgy szerezhetünk, ha a népünk képviseletét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben a lehetőségek és a magyar érdekek azonnali és pontos egyeztetésével látjuk el.*”

Kovács Imre pontos látóképet adott az 1956 eleji Magyarországnak, amikor rögzítette, hogy a magyar nép a fennálló rend megváltoztatását kívánja, azt felszabadulásnak érzékelné, ám e fogalom tartalmában már igen megosztott a nemzet: „*Vannak akik úgy képzeli el, hogy tényleg bevonulnak az amerikaiak és kisöprük az oroszokat meg a kommunistákat, aztán egyszerre minden rendben lesz. És bizonyára sokan vannak olyanok, akik ezt nem hiszik – talán nem is várják – és számolnak az oroszok jelenlétével, pontosabban szomszédságával, ami kompromisszumos megoldást tételez fel. 'Békés felszabadítás' esetén biztosan ez lesz a helyzet, és a hazaiakat egy ilyen változásra kellene felkészíteni.*”

A „békés felszabadítás” perspektíváját erősítette meg a LÁTÓHATÁR belső munkatársa *Borbándi Gyula* is „*Az emigrációs politika új útjairól*” című írásában.

A megjelent két tanulmány fékevesztett indulatokat gerjesztett a LÁTÓHATÁR szerkesztősége ellen. Békepártisággal, a forradalmi eszmények feladásával vádolták a folyóiratot. A következő számokban széleskörű vita bontakozott ki. Megjelentek *Nagy Ferenc*, *Auer Pál*, *Fenyő Miksa*, *Major Róbert*, *Ravasz Károly* és mások írásai. Az eszmék cseréje azonban politikai nézetütközésekhez vezetett. A *Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága* terjedelmes dokumentumban utasította el a LÁTÓHATÁR által felvázolt átalakulást. Bár az indulatok egymásnak feszültek, a folyóirat által indított anket mégis nagymértékben hozzájárult a nyugaton élő magyarság törekvéseinek letisztulásához, reális helyzetértékeléséhez. Látványosan foglalta ezt össze *Borsody István* „*Az amerikai külpolitika és az emigráció*” című írásában: „*A kijózanult emigráció szerényebb hangon fog beszélni saját szerepéről – és a kijózanult amerikai politikában megfontoltabb nyilatkozatok várhatók. De bármit tartogasson a jövő, a józanság sikeresebb szövetségese lehet az amerikai és az emigrációs politikának egyaránt, mint a jelszavak és az ábrándozás.*”

Az 1956. október 23-án kirobbant nemzeti felkelés váratlanul érte a nyugaton élő magyarságot. Izgatottan és reménykedően tekintettek az otthoni fejleményekre, de tartózkodtak a direkt beavatkozástól, mert a felkelés eredeti, honi jellegét elismerték és mert félték, hogy esetleges jelenlétükkel indokot szolgáltatnak idegen nagyhatalmak beavatkozására. A beavatkozás ennek ellenére megtörtént. A magyar nemzet tragédiája, hogy a népharag által elsöpört zsarnokság helyébe nem épülhetett demokratikus, független, emberarcú közösségi társadalom.

A LÁTÓHATÁR 1956 őszen dupla – külön – számmal emlékezett meg a magyar forradalomról. A Magyarországon történtek általános értékelésére teljes mértékben illik az a megfogalmazás, amelyet a szélsőséges szemléletek egyik legkövetkezetesebb kritikusa *Molnár József* írt „*Téves útakon*” című cikkében: „*Az októberi forradalom erőszakos vérbe fojtása után az emigrációnak rá kell döbennie, hogy a felelőtlen, indulati politizálás és a huj-huj-hajrá hazafias frázisainak kora lejárt. Nem szabad, hogy a józan szó, a megfontolt gondolat bűnnek számítson, a higgadt okfejtés 'káros és téves' nézet legyen. A forradalom ügyében nem a józan szó, hanem azok a nézetek és meggondolatlan kijelentések ártottak, amelyek nem vették számításba a realitásokat.*”

1957 őszen, 1958 elején a LÁTÓHATÁR kísérletet tett a nemzeti felkelés tanulságainak levonására. Hasonlóan az 1956 tavaszi ankéthoz, a többség ez alkalommal is a tárgyalásokban, kompromisszumokban, a békés fejlődésben látta a kibontakozás lehetőségét. A politikai realizmus iskolapéldája volt ez a nyugaton élő magyarság részéről, hiszen ekkor Magyarországon még írókat, tudósokat, művészeket tartóztattak le, ítélték el. Mindmáig elgondolkoztató *Kovács Imre* eszmefuttatása, amely az 1958. januári számban jelent meg: „*A magyar nép sokat tanult a forradalomból, főleg pedig a szabadságharc leveréséből. Megtanulta, hogy országa hol fekszik, mik az erőviszonyok körülötte és a nemzetközi politikában, és elsősorban azt, hogy a marxista frázisok mit érnek.*” Megoldásnak nemzeti méretű kompromisszumot javasolt. „*A kompromisszum lényegében azt jelentené, hogy a hatalmat meg kell osztani a magyar nép és a kommunista rezsim között, amelynek politikai kerete a felújított 1945-ös koalíció lehetne, a legalkalmasabb időben megtartott szabad választásokkal a tényleges és stabilabb képlet kialakítására.*”

A LÁTÓHATÁR szoros kapcsolatba került a *Magyar Írók Szövetsége Külföldön* elnevezésű tömörüléssel, amely a folyóirat szellemiségét saját platformjának tekintette. A lap élére szerkesztőbizottságot neveztek ki, amelynek tagjai *Borsody István*, *Cs. Szabó László*, *Határ Győző*, *Hatvány Bertalan*, *Ignotus Pál*, *Kovács Imre*, *Szabó Zoltán* és *Tábori Pál* lettek. A szerkesztőség tagjai joggal állapíthatták meg „*Kik írják a LÁTÓHATÁR-t*” című írásukban: „*... 8 évfolyamunk bizonyosság arra, hogy a LÁTÓHATÁR írói csoportja az egyetlen és legnagyobb szellemi szervezet az emigrációban, amely függetlenségét mindvégig megőrizvén, magasabb eszményekért és Magyarország demokratikus jövőjéért küzdött. A LÁTÓHATÁR írói körét sohasem vakították el a politikai szenvedélyek, minket mindenkor az európai humanizmus, a magyar hagyományok és a türelmesség szelleme vezérelt.*”

A szerkesztést továbbra is öten végezték, azonban 1958 tavaszán az eredeti tagok között megbomlott az összhang és a szerkesztőség másodsor is kettévált. Mivel a LÁTÓHATÁR *Vámos Imre* nevében volt bejegyezve, ezért a szerkesztőség három tagja, elkerülendő a további vitákat ÚJ LÁTÓHATÁR névvel jelentette meg folyóiratát. A felelős kiadó *Molnár József*, a felelős szerkesztő *Borbándi Gyula* lett. Főmunkatársak: *Bikich Gábor*, *Kovács Imre* és *Szabó Zoltán*. Az ÚJ LÁTÓHATÁR készítői, szerzői kitartottak a politikai realizmus és az elvszerű rugalmasság mellett, a régi szellemben és módszerrel folytatták munkájukat. A folyóirat továbbra is segélyek és támogatások nélkül, saját erőforrásaira támaszkodva tartotta fenn magát. Függetlenségét – népi elkötelezettsége mellett – mind szerkesztési, mind anyagi területen megőrizte. A felelős kiadó *Molnár József* ennek érdekében még a nyomdászatot is kitanulta, s így később saját kiadójában – AURÓRA – és saját nyomdájában készítette a lapot. Az ÚJ LÁTÓHATÁR-ban megjelent írásokért senki nem kért és nem kapott honoráriumot. A folyóirat megőrizte a nyugaton élő magyarság körében kivívott tekintélyét, felkarolta az újonnan érkező menekülteket, megnyilatkozási lehetőséget teremtve számukra.

Az évek során főmunkatársként működött közre *Gombos Gyula*, *Sztáray Zoltán* és *Zsigmond Endre* is.

Az 1960-as években tovább erősödött az ÚJ LÁTÓHATÁR-nak, a legújabbkori magyar irodalom és történelem megjelentetésében, értékelésében betöltött küldetészerű szerepe. A folyóirat nemcsak teret adott a nyugati magyarság fiatal íróinak, költőinek, hanem sikeresen áttörte a „művészi féltékenység” kicsinyes korlátait is. Először honosított meg a nyugaton megjelenő magyar nyelvű irodalomban rendszeresen megszólaló kritikai fórumot. Kíváló írások, bírálatok jelentek meg *Czigány Lóránt*, *Kibédi Varga Áron*, *Sanders Iván*, *Hanák Tibor* és mások tollából. Az ÚJ LÁTÓHATÁR magasra állított mércéjével a külföldön megjelenő magyar irodalom formálójává, fejlesztőjévé vált. Mivel az irodalmi kritika nem ismer határokat és vámszabályokat, így a folyóirat rendszeres értékmérője lett az itthon megjelenő írásoknak is.

Bár az ÚJ LÁTÓHATÁR a népi-nemzeti irányzatot tekinti a magyar szellemiség legfontosabb forrásának, nem zárkózott el más irányzatokhoz tartozó művek közlésétől sem, s elismerte a polgári-urbánus irodalom értékeit is. A szerkesztés alapelve nem a mindenáron való nézetazonosságra törekvés, hanem a tények többoldalú megvilágítása volt. Bátran vállalták a népi irodalomról, az emigrációs magyar irodalomról folyó vitákat a lap hasábjain.

Az ÚJ LÁTÓHATÁR nemcsak a jövő történetíróinak, hanem a jelen iránt érdeklődő, eligazodást keresők számára is nélkülözhetetlen segítséget nyújt rendszeresen megjelenő könyvismertetésekkel, a nyugaton élő magyarság életéről szóló beszámolóival. Az irodalmi-politikai egyesületek, csoportok rendezvényeit folyamatosan figyelemmel kíséri, tájékoztat az eseményekről.

Az 1960-as években tudatosan törekedtek a szerkesztők arra, hogy a folyóirat átfogóan és ugyanakkor részletekbe menően megismertesse olvasóival a magyar közelmúlt történelmének fehér foltjait. *Borbándi Gyula* és *Gosztonyi Péter* tényfeltáró munkássága megdöbbentő dokumentumokat hozott felszínre. A folyóirat részletesen foglalkozott Magyarország második világháborúba történő belépésével, teljesen új megvilágításba helyezve a „kassai bombázás” hátterét. A volt külügyi munkatársak visszaemlékezéseit, naplóit megismerve kitágul a geopolitikai és időhorizont. Az írásokban feltérképeződött az a tragikus politikai-katonai tehetetlenség, amely Magyarországnak a világháborúból való kiválását előkészítő tárgyalások, tapogatódzások hátterét kísérte. Nagyrészt az ÚJ LÁTÓHATÁR-ban megjelent írások alapján ismerhettük meg először az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet pontos történetét.

A visszaemlékezések, dokumentumok hozzásegítettek a nemzeti tisztánlátáshoz, és a politikai történetírás szemétdombjára hajították az „utolsó csatlós” hamis elméletét éppúgy, mint a koncepciós perek titokzatos vádaskodásait.

Az ÚJ LÁTÓHATÁR az 1960-as években is vállalta a kritikai hangot mind a magyarországi intézményekkel és közéleti szereplőkkel, mind a nyugaton élő magyarság hangadó köreivel szemben. Megizmosodott irodalmi rovata elismerte és közvetítette az értékeket, szülessen az a földgolyó bármely részén. Helyzetmegítélésével és következtetéseivel a valóságból és a tényekből indult ki, hozzásegítette a magyar nyelven beszélők szétszóródott, ám népes taborát, hogy kisebbségi komplexusoktól mentesülve, formálóivá válhassanak a magyar nemzet történelmének. A folyóirat élesen elítélte írásaiban a dogmák, az ideológiai előítéletek bármilyen formáját, hozzájárult a huszadik századbeli nagy eszmeáramlatok letisztulásához, a közelmúlt magyar történelmi eseményeinek objektív értékeléséhez.

A függetlenségre és a pártatlanságra való törekvés – mint a magyar múltban már oly sokszor – a gyűlölet és a harag számtalan megnyilvánulását zúdította a szerkesztők nyakába. Az 1960-as években a magyarországi sajtó minden alkalmat megragadott arra, hogy tekintélyét, hitelét lejárassa, a hatalom nem elégedett meg a behozatal tilalmával, hanem tiltotta az ÚJ LÁTÓHATÁR-ra való hivatkozást bármilyen tudományos vagy irodalmi műben. A nyugaton élő magyarság egyes köreiben viszont toleranciája, minőségi szemlélete miatt vált a támadások célpontjává. A vádaskodások azonban nem rendítették meg a lap szerkesztőit. Követték a maguk elé kitűzött utat. Az ÚJ LÁTÓHATÁR megtartotta anyagi és szellemi önállóságát, az irodalmi és a tudományos világot megbecsült, szeretett és ismert folyóirata maradt.

Az 1970-es években megerősödött a szerkesztők azon szándéka, hogy a folyóiratban megvalósulhasson a magyar irodalom összefogása, integrálása. Rendszeres publikálási lehetőséget biztosítottak minden korosztálynak, elindítói lettek seregnyi fiatal magyar költő és író életművének.

A szerkesztőség féltő figyelemmel kísérte a magyar szellem géniuszainak életét. Külön számmal tisztelték meg *Jászi Oszkár* 80., *Németh László* 70., valamint *Illyés Gyula* 60., 70. és 80. születésnapját. A megemlékezések nem pusztán csak a visszatekintést, a személyes pályakép mérlegének megvonását szolgálták, hanem hozzájárultak a népi eszmevilág szemléletének korszerűsítéséhez, továbbfejlesztéséhez is.

A folyóirat *Sztáray Zoltán* bekapcsolódásával a tengerentúlon is megerősítette pozícióit.

Mára az ÚJ LÁTÓHATÁR a leghosszabb életű magyar irodalmi-politikai folyóirattá lett. Szerkesztésén, tartalmán nem hagytak nyomot az évek. Megújulásai, szerzői körének kibővülése nem hivalkodóan, hanem csendesen építkezve ment végbe. A kitartó elvhűség, a töretlen akarát méltó dicsősége. Hogy a folyóirat negyven év múltán ismertté válhat a szülőházában is.

*

Mivel az ÚJ LÁTÓHATÁR az irodalmi és a politikai esszé, a történelmi tényfeltárás és a kritikai esszé területén is bőséges választékot kínál, ezért ez alkalommal ennek pusztán egy darabkáját tudjuk töredékesen bemutatni. Fájó szívvel kellett lemondanunk a gazdag irodalmi termésről, *Márai Sándor, Határ Győző, Domahidy András, Siklós István, Thinsz Géza, Tűz Tamás, Peéry Rezső* kitűnő írásairól, verseiről, *Czigány Lóránt, Kibédi Varga Áron, Sanders Iván, Cs. Szabó László, Sárközi Máttyás, Gömöri György* és mások kritikáiról. Hasonlóképpen félre kellett tennünk a hazától távol élő, ám magyarságát büszkén vállaló egyesületek, társaságok tagjainak bemutatkozó írásait is. Nem nyílhatott mód arra sem, hogy megmutassuk azokat a vitákat, amelyek a folyóirat lapjain igazolták a külföldön élő magyarság igazságkeresésének töretlen hitét és konfliktusait. Izgalmas olvasmány lett volna a folyóirathoz érkezett levelekben való tallózás is, mivel ezek a reagálások jól mutatják az emigráció lüktetését, gondolkozásmódbeli változását.

Végül is az ÚJ LÁTÓHATÁR szellemiségére leginkább jellemző néhány mű, történelmi feldolgozás, illetve a nemzeti kisebbségek sorsával foglalkozó két írás került be e mostani válogatásba.

Az első részben a közelmúlt magyar történelmének sorsfordító napjairól szóló tanulmányok kaptak helyet. *Borbándi Gyula* átfogó elemzését nyújtja a Horthy-rendszer társadalmának, megmutatva azt az örökséget, amelyet 1945 után a demokráciát építő magyar társadalom hurcolt magával. *Gosztonyi Péter* az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet közvetlen előzményeit mutatja be példamutató alaposággal. A *Moszkvában* tárgyaló magyar fegyverszüneti delegáció tehetetlensége, tájékozatlansága mellett megismerhető a szovjet küldöttség tárgyalási módszere is. *Hőgye Mihály* teljeskörűen mutatja be mindazokat a fontos dokumentumokat, amelyek *Nagy Ferenc* miniszterelnök lemondatásával kapcsolatosan fellelhetők. A tanulmányból kiviláglik, hogy a magyar önállóság, függetlenség milyen korlátokkal rendelkezett már 1947 májusában is. Az 1956-os nemzeti felkeléssel három írás is foglalkozik válogatásunkban. Több olyan tény kerül bennük bemutatásra, amely a hazai olvasó számára minden bizonnyal az újdonság erejével fog hatni.

A második részben a folyóirat felfogását leginkább meghatározó szellemi nagyságokról szóló írások találhatók. Itt kapott helyet *Molnár Józsefnek*, az ÚJ LÁTÓHATÁR felelős kiadójának *Illyés Gyula* temetéséről készült beszámolója. A költőóriástól való búcsúzó írás érdekessége, hogy a 35 esztendő múltán hazalátogató szemével mutatja meg napjaink Magyarországot. A temetés külsőségei, az érzékelt környezet fontos tanulságok levonására adtak alkalmat a szerzőnek. Hosszabb tanulmány foglalkozik *Németh László* felfogásával. *Gombos Gyula* ihletett szépségű, ugyanakkor tudományos korrektségű esszéje pontos képet fest a huszadik századi magyar gondolkodók egyik legnagyobb alakjáról. Talán *Németh László tekinthető annak a személyiségnek, aki az ÚJ LÁTÓHATÁR minden sora mögött fellelhető, aki a minőség forradalmát, mint programot volt képes megtestesíteni.*

Jászi Oszkártól szerkesztőségi búcsúztatóval köszöntek el az ÚJ LÁTÓHATÁR munkatársai. *Jászi Oszkár* és a LÁTÓHATÁR kapcsolata túlmutatott a pusztán tanítómester megfogalmazáson. A „becsület nemesembere” féltőn, óvón tekintett a fiatal népiek kísérletére. Az írás mély megrendüléssel búcsúzik a példaképtől, s egyúttal vállalja örökségét, „a szabadságra, az igazságosságra, a népek közötti együttműködésre és az emberi méltóságra” támaszkodó hazafiságot.

Bibó István életével, munkásságával többször is foglalkozott a folyóirat. Ezúttal egy olyan írás került a válogatásba, amely *Jászi Oszkár* életpályájával, sorsával köti össze *Bibó István* tevékenységét. Az ÚJ LÁTÓHATÁR az elmúlt években is sokat tett azért, hogy a *bibói gondolat* kitörhessen a szellemi illegalitás büvköréből, s a magyar szellemiség megfelelő rangjára emelje életművét.

A magyar nemzeti kisebbségek sorsának figyelemmel kísérése, az ÚJ LÁTÓHATÁR évtizedek óta vállalt nemes feladata. *Jászi* és *Bibó* megbékélésre és összefogásra felszólító gondolatai méltó örökösükre találnak *Duray Miklós* higgadt érvelésében, amely a kelet-közép-európai országok együttműködésének korlátait világítja meg. *Szőcs Géza* írása megdöbbentő erővel mutatja meg a terror, a diktatúra emberbénító világát.

*

Befejezésül minden ez alkalommal kimaradt írás szerzőjétől szíves elnézést kér a szerkesztő, s egyúttal reménykedik abban, hogy e válogatás kedvező fogadtatása esetén további gyűjtemények is megjelennek, és közel már az az idő, amikor az ÚJ LÁTÓHATÁR a szülőföld minden polgára számára hozzáférhetővé válik.

Jöjjetek

1957. március

10. évfolyam 1. szám.

TÓTH, Miklós : NYUGATI MAGYAR KERESZTYÉNSÉG

1848 óta nem volt mozgalom, mely népünket olyan mélységesen és egységesen indította volna meg, mint az októberi és novemberi események. A szabadság utáni olthatatlan vágy, melyet semmiféle zsarnokság el nem nyomhat és semmiféle irányított nevelés el nem fordíthat, elemi erővel tört fel minden magyar lelkéből. A bilincs, mely már-már testünk és lelkünk alkotórészévé vált, széttört s azt senki nem lesz képes többé újra rárakni nemzetünk kezére. Kínzókamrák és börtönök ajtajai újra megnyílhatnak. Újabb terror indulhat meg odahaza. A forradalomban azonban a magyar nemzet megtalálta önmagát. Tiszavirág életű szabadságunknak – sírva mondjuk ezt – talán ez az egyetlen kézzelfogható eredménye.

A mi szabadságharcaink mind függetlenségi harcok voltak. E keserves küzdelmekben azonban nemzetünk egyben a szellem szabadságáért is küzdött. Ez a harc talán sosem volt olyan világos és kézzelfogható, mint az 1956-os magyar szabadságharc folyamán.

Történelmünk keserves ironiája, hogy szabadságharcaink sosem vezettek diadalra. 1711, 1849 október 6, 1956 november 4 siralmas bizonyosságai ennek.

Levert szabadságharcaink után megindult a menekültek csapata nyugat felé. Rákóczi, Kossuth és az új emigráció 170.000-je nem kelet, hanem nyugat felé menekült, mert a Nyugat és mindaz, amit e szó számunkra jelent, volt az, amiért küzdöttek. A Nyugat volt az, amibe reménységüket vetették s amelyben – politikai értelemben – csalódtak. Nem is tehetünk egyebet. Keserves belső ellentét a mi helyzetünknek, hogy bennünket a Nyugat sokszor keletinek tekint, míg mi magunkat a Nyugat szerves részének tudjuk. Számunkra a Nyugat véres valóság. Véresebb, mint bármely nyugati nép számára, mert mi önmagunkhoz csak úgy lehetünk hűek, ha nyugati mivoltunkért létünket tesszük kockára.

Minden szabadságharcunkra keserves elnyomás következett. Az elnyomás éveit azonban a nemzet tekintete azokon csüngött, akik a szabad világba mentették a magyarság szellemi kincseit. Minden magyar menekült küldetést vállalt magára, amint átlépi hazája határát. E küldetés alatt nem politikai programot értünk. Azt sem, hogy mindenkinek nemzeti propaganda lenne a főfeladata. Amire gondolunk, azt Jézusnak a talentumokról szóló példázata mondja meg a legvilágosabban: Aki jól gazdálkodik a maga szellemi kincseivel, az meggazdagszik az új világ értékeivel. Mert sehol nem bizonyosodik meg Krisztus szavának igazsága oly kézzelfoghatóan, mint az emigrációban: „Akinek van, annak adatik, és akinek nincs, attól az is elvételik, amije van.”

Ezzel a küldetéssel áll a magyar keresztyénség a mai Nyugaton. Küldetésünk van mind Magyarországra mind a Nyugat mind önmagunk felé. E küldetésnek kíván hangot adni a Jöjjetek.

Úgy érezzük, a magyar keresztyénségre soha nem neheződött súlyosabb felelősség, mint éppen ma. Odahaza kegyetlen rendszerességgel fojtja el egy teljesen idejétmúlt ideológia a fizikai és lelki terror minden eszközével a keresztyénség hangját. A Nyugat, mely számunkra évszázadokon keresztül a keresztyénséget jelentette, mélységesen megoszlott világnézeti és vallásos tekintetben. Mi azonban a megkínzott és elhallgattatott magyar keresztyénségért rebegjük imánkat a mai Nyugaton, ahol egyben keresztyének kívánunk lenni és magyarok. A mi nyugatiságunk magyar és keresztyén. Magyarságunk nyugati és keresztyén, keresztyénségünk nyugati és magyar.

Nyugati magyar keresztyénség. E három szóban foglalható össze a Jöjjetek programja. A lapot – mely e számmal 10-ik évfolyamába lép – a Szórványban Élő Magyar Református Egyház hívta életre. Új útjára a Ruyter tengernagyról elnevezett magyar keresztyéneket támogató holland alapítvány anyagi segítsége indítja el. Benne teret kívánunk adni mindenkinek, mind

keresztyéneknek mind nem-keresztyéneknek, az időszerű vallásos, kulturális, gazdasági és társadalmi kérdések megpendítésére. Mert mi a ma világában kell hogy keressük az út nap mint nap, amelyen Jézus Krisztust követhetjük.

1848 március 15-e nemzeti megújulásunk örök jelképe. Úgy érezzük, nem véletlen, hogy a magyar református egyháznak a szabadságharc alatt elindított új lapja a Reformáció nevet viselte. Ma, 1957 márciusában, új magyar reformációra van szükségünk. Így visszük tovább az októberi szabadságharcban meggyújtott új magyar reformáció fáklyáját. E gondolatokkal eltelve, Isten segédelmét kérve, indítjuk útjára a megújult Jöjjetek-et, a nyugati magyar keresztyénség lapját.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this collection we selected three articles that present two icons of the Hungarian press in the West; the first two articles provide a historical overview of the Munich-based periodical 'Új Látóhatár' (New Horizon) and the third one is the lead-article of the Netherlands-based periodical 'Jöjjetek' (Come).

- In the first article, József Molnár, one of the founding members and editor of the Munich-based periodical 'Új Látóhatár (New Horizon), gives in 1988 a brief retrospective overview of this –then almost 40 years old - Hungarian journal's existence. He stresses the very fact that this journal, on approximately 23,000 pages, provided free and fair publishing possibility to prominent Hungarian intellectuals living in the West and in Hungary. In doing so, it established a real alternative to the oppressed and state-manipulated communist press in Hungary.
- Pál Szeredi, in the second article, encounters in more detail the advent and history of the periodical 'Új Látóhatár' (New Horizon). He highlights the fact that the founders and editors of the journal were persons with roots and links to the Hungarian popular movement, who wanted to create a free Hungarian spiritual forum in the West after the communist takeover in Hungary that took place in the late 1940s. Despite their political preference they gave space to prominent Hungarian intellectuals with other political ideas, too. During its long existence the periodical built up an enormous reputation among the Hungarian community all over the world and it undoubtedly secured its place in the Hungarian spiritual pantheon.
- Miklós Tóth, one of the founding members and editor of the Netherlands-based, reformed periodical 'Jöjjetek' (Come), signs the last article. In this lead-article, written in early 1957, shortly after the brutal crushing of the Hungarian revolution in 1956, he emphasizes the fact that the three words: Western, Hungarian and Christian have a paramount significance for Hungarians. Being a Hungarian means being Western and Christian; our Christianity is Western and Hungarian; and our Western existence is Christian and Hungarian. These three words summarize the mission of the journal, too.

Hollandiai Mikes Kelemen Kör : 43. Tanulmányi Napok – Sajtóközlemény

Oegstgeest, 2002. szeptember 5.

A **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** 2002. augusztus 29. és szeptember 1. között Elspeet-ben, Hollandiában tartotta meg hagyományos évi **Tanulmányi Napjait**, ez évben - 1959 óta sorrendben - a 43-at. A Tanulmányi Napok témája 'Európa' volt, a következő címmel:

HOGYAN LÁTJUK EGYMÁST - LÁTJUK-E EGYMÁST (KÖZÉP-) EURÓPÁBAN?

Európa kaleidoszkópikus egész. Egységre törekszik, de ellentétekkel teljes. Közép-Európában különösen is világos ez. Ismernünk kell egymást és el kell fogadnunk egymást. Ez Európa leckéje mindenki számára napjainkban. Az elhangzott előadásokban és az azokat követő eszmecserekből ezen alap gondolatnak szentelt figyelmet a 15 országból összegyűlt közel 100 résztvevő.

A Tanulmányi Napok keretében Kibédi Varga Áron előadása alapján a Kör '**Magyar Irodalmi Figyelő**' irodalmi díját **Mózes Attilá-nak** (Kolozsvár) ítélte oda. A díjról diploma és emlékérem tanúskodik.

A '**Mikes International**' (http://www.federatio.org/mikes_int.html - email: mikes_int@federatio.org) szerkesztői és kiadói tevékenységeiről Farkas Flórián számolt be. Tavaly, 2001. szeptember 8-án, a Kör 50 éves fennállása alkalmából indult meg ez a munka a '**Mikes International**' alapítvány keretében. Ennek egyik tevékenysége az ezen név alatt három havonként megjelenő **elektronikus folyóirat** (http://www.federatio.org/mikes_per.html) szerkesztése és kiadása, amelyben - a Hollandiai Mikes Kelemen Kör szellemében - irodalmi, történelmi, filozófiai, közgazdasági, stb. cikkek jelennek meg. Két alapnyelve van: magyar és angol. Más nyelvű cikkeket is közöl magyar és angol nyelvű összefoglalással. Olvasóközönsége az egész világon jelen van, Ausztráliában éppen úgy mint Ázsiában, Észak- és Dél-Amerikában, Európa minden országában s azon belül természetesen különösképpen a Kárpát-medencében. Ez év augusztusában beindult ugyanezen széleskörű olvasóközönség számára az **elektronikus könyvkiadás** is 'Bibliotheca Mikes International' név alatt (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html). Eddig négy kötet került kiadásra: Málnási Bartók György filozófiatörténete két kötetben és szintén az ő tollából 'A filozófia lényege', továbbá Farkas Flóriántól 'Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company'.

A '**Mikes International**' kiadványai az említett címeken olvashatók és letölthetők. A '**Mikes International**' együttműködik a budapesti Országos Széchényi Könyvtárral, amelynek adatbázisából kiadványai szintén letölthetők.

* * *

Előadások: A Tanulmányi Napokon a következő előadások hangzottak el (időrendi sorrendben): **Tóth Miklós** (Hága): 'Európa szép királylány' (a Tanulmányi Napok témájának bevezetése); **Csorba László** (Róma): 'Kossuth a közép-európai népek jövőjéről'; **Bányai János**, **Gömöri György**, **Kibédi Varga Áron** és **Neubauer János** eszmecsereje a jelenlegi magyar irodalom kérdéseiről (Kerekasztal); **Gömöri György** (Cambridge): 'Az angolok és a lengyelek magyarságképe a XVI. századtól napjainkig'; **Németh Pál** (Budapest): 'Európa türelmessége és az iszlám térhódítása Európában'; **Salha Falah** (Budapest): 'Az iszlám tényező Magyarországon'; **Schöpflin György** (London): 'Kis országok a nagy Európában'; **Neubauer János** (Amszterdam): 'A szigetvári kirohanás németül, horvátul és zenében'; **Bányai János** (Újvidék): 'A kisebbségi kultúrák törésvonalai'; **Csetri Elek** (Kolozsvár): 'Magyarság-kép a románoknál'; **Farkas Flórián** (Hága): 'Az elmaradt Marshall-segély árnyékában'; **Nagy Péter** (Brüsszel): 'Az Európai Unió kibővítése: folyamatok, utolsó lépések és kilátások'; **Farkas Flórián** (Hága): 'Beszámoló a »Mikes International« első évéről'; **Kibédi Varga Áron** (Amszterdam): '**Magyar Irodalmi Figyelő**', a Hollandiai Mikes Kelemen Kör irodalmi díja; **Herczegh Géza** (Hága): '1956-ról fél évszázad távlatából'.

Az **Irodalmi Est-en Budavári Gábor**, **Gömöri György**, **Kibédi Varga Áron** és **Németh Pál** olvasott fel műveiből.

A Tanulmányi Napok-at **Tóth Miklós**, elnök nyitotta meg és zárta be.

* * *

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör Hollandiában tanuló magyar egyetemi hallgatók alapították 1951-ben Utrechtben. A Kör évenkénti Tanulmányi Napjait 1959 óta rendezi meg. Ezekben a magyar szellemi élet számos jeles képviselője részvételével egy-egy a magyarságot (is) érintő kérdéstről cserélnek eszmét a sok országból összegyűlt jelenlevők.

A Kör Hollandiában havonta rendez tudományos és irodalmi előadásokat, rendszerint a vianeni Magyar Otthonban.

A Körben megalakulása óta – az évközi összejöveteleken és a Tanulmányi Napokon – több mint 1000 előadás hangzott el a legkülönbözőbb témákról.

A Kör eddig 15 könyvet adott ki, jórészt az elhangzott előadások anyagából.

A **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** vezetősége

Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands : 43rd Study Week – Press Release

Oegstgeest, September 5, 2002

The **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands) has organized its 43rd annual 'Study Week' conference between August 29 and September 1, 2002, in Elspeet, the Netherlands. 'Europe' was the theme of the Study Week with the title:

HOW DO WE SEE EACH OTHER – DO WE SEE EACH OTHER IN (CENTRAL-) EUROPE?

Europe is a caleidoscopic totality. It aspires to unity but it is disrupted by conflicts. This is especially true for Central-Europe. We need to know each other and to accept each other. This is the lesson nowadays for everyone in Europe. The lectures and the discussions that followed them concentrated on these basic thoughts. Near 100 persons from 15 countries took part in the conference.

During the Study Week Áron Kibédi Varga awarded **Attila Mózes** (Kolozsvar/Cluj/Klausenburg) the 'Hungarian Literary Observer' prize. The laurate received a degree and a medallion.

Flórián Farkas gave an overview of the editorial and publishing activities of 'Mikes International' (http://www.federatio.org/mikes_int.html – email: mikes_int@federatio.org). This work commenced last year, on September 8, 2001, on the 50th anniversary of the Association, and it is performed on behalf of the Foundation 'Mikes International'. One of the activities is the edition and publishing of the **online quarterly** 'Mikes International' (http://www.federatio.org/mikes_per.html); the journal contains – in the spirit of the Association – articles in the field of literature, history, philosophy, economics, etc. It has two working languages: Hungarian and English. It contains articles in other languages, too, with a Hungarian and English abstract. Its readers are located all over the world, in Australia, Asia, North- and South-America, in every country of Europe and of course especially in the Carpathian-basin. In August this year the book publishing activity has been launched under the name 'Bibliotheca Mikes International' (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html). Until now four volumes have been published: the two volumes large history of philosophy of György Málnási Bartók, 'The Essence of Philosophy' also by him, and the book titled 'Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company' by Flórián Farkas.

The publications of 'Mikes International' can be read and downloaded from the above-mentioned addresses. 'Mikes International' cooperates with the National Széchényi Library (Budapest, Hungary); its publications can also be downloaded from the Library's database.

* * *

Lectures: the following lectures were presented at the Study Week (in chronological order): **Miklós Tóth** (The Hague): 'Europe Gorgious Princess' (introductory lecture of the Study Week); **László Csorba** (Rome): 'Kossuth on the Future of the Central-European People'; **János Bányai**, **György Gömöri**, **Áron Kibédi Varga** and **János Neubauer** discussed in the form of a round-table the actual issues of the contemporary Hungarian literature; **György Gömöri** (Cambridge): 'English and Polish Perception of Hungarians since the 16th Century til Present Days'; **Pál Németh** (Budapest): 'Europe's Patience and the Expansion of Islam in Europe'; **Falah Salha** (Budapest): 'Islamic Presence in Hungary'; **György Schöpflin** (London): 'Small Countries in the Big Europe'; **János Neubauer** (Amsterdam): 'The Attack of Szigetvár in German, Croatian and in Music'; **János Bányai** (Újvidék/Novi Sad): '**Elek Csetri** (Kolozsvar/Cluj/Klausenburg): 'Rumanian Perception of Hungarians'; **Flórián Farkas** (The Hague): 'In the Shade of the Cancelled Marshall Plan'; **Péter Nagy** (Brussels): 'Enlargement of the European Union: the Process, the Perspectives and the Last Steps'; **Flórián Farkas** (The Hague): 'Summary of the First

Year of »Mikes International«, **Áron Kibédi Varga** (Amsterdam): 'Hungarian Literary Observer', the literary prize of the Association; **Géza Herczegh** (The Hague): 'On 1956 in the Perspective of a Half Century'.

On the 'Literary Night' the following authors presented their works: **Gábor Budavári**, **György Gömöri**, **Áron Kibédi Varga** and **Pál Németh**.

The Study Week was opened and closed by **Miklós Tóth**, Chairman.

* * *

The Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands) was founded in 1951 in Utrecht by Hungarian students living in the Netherlands. The Association organizes its annual Study Week conference since 1959. At these conferences the participants from many different countries discuss, with distinguished representatives of the Hungarian spiritual life, actual issues.

The Association organizes monthly scientific and literary sessions, usually in the Hungarian House in Vianen.

Since the conception of the Association – during the monthly sessions and the Study Weeks – more than 1,000 lectures were presented.

The Association published 15 books, which contain mostly the presented lectures.

Board of the **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** (Association for Hungarian Art and Literature in the Netherlands)

